

ЛЬВІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ІВАНА
ФРАНКА
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

*Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису*

ШПУГАНІЧ ІРИНА ІГОРІВНА

УДК 347.19

БЛАГОДІЙНІ ОРГАНІЗАЦІЇ ЯК СУБ'ЄКТИ ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА

спеціальність 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право;
міжнародне приватне право

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук

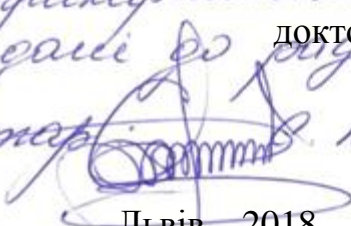
Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ Шпуганич І.І.

Науковий керівник:

Яворська Олександра Степанівна,
доктор юридичних наук, професор

Львів – 2018

АНОТАЦІЯ

Шпуганич І. І. Благодійні організації як суб'єкти цивільного права. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук (доктора філософії) за спеціальністю 12.00.03 «цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право» (081 – Право). – Львівський національний університет імені Івана Франка. – Тернопільський національний економічний університет, Тернопіль, 2018.

Дисертаційна робота присвячена дослідженню правового статусу благодійних організацій як суб'єктів цивільного права. Встановлено, що такі організації є непідприємницькими юридичними особами приватного права, основною метою яких є здійснення благодійної діяльності. Автором проаналізовано ознаки благодійної організації та здійснено їх поділ на дві групи: загальні та спеціальні. З'ясовано, що загальними ознаками наділені всі юридичні особи, ними є: організаційна єдність; майнова відокремленість; самостійна майнова відповідальність; наявність цивільної право- та дієздатності; здатність юридичної особи діяти в цільному обороті від власного імені, зокрема самостійно бути позивачем і відповідачем у суді; здійснення діяльності на підставі установчих документів. Встановлено, що спеціальні ознаки характеризують благодійні організації як особливих суб'єктів цивільного права і до них запропоновано віднести такі: мета – здійснення благодійної діяльності; особлива спрямованість одержаного прибутку, неможливість його розподілу між засновниками, учасниками, представниками трудового колективу тощо; специфічне коло правонаступників у випадку реорганізації, а також цільовий характер використання майна, що залишилося під час ліквідації.

Висловлено позицію про доцільність деталізації законодавчих положень щодо напрямів використання доходу (прибутку) від здійснюваної господарської діяльності. Обґрунтовано, що такий дохід (прибуток) спрямовується на досягнення основної мети, покриття адміністративних

витрат і не підлягає розподілу між засновниками, учасниками, працівниками (крім оплати їхньої праці, нарахування єдиного соціального внеску), членами органів управління організації та іншими пов'язаними з ними особами.

На основі проведеного дослідження та з огляду на низку важливих функцій, що виконує символіка, зокрема, ідентифікує організацію, вказує на її завдання, напрями та сфери діяльності тощо, запропоновано закріпити в Законі України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» право благодійної організації мати власну символіку. При цьому державну реєстрацію такої символіки доцільно проводити відповідно до норм Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань».

Особливу увагу приділено дослідженню поняття та сутнісних характеристик благодійної діяльності як мети благодійної організації. На підставі проведеного аналізу нормативного визначення благодійної діяльності виокремлено такі її ознаки: 1) добровільність; 2) надання у формі особистої та/або майнової допомоги; 3) невідплатний характер; 4) цільова спрямованість.

Детально розглянуто питання сфер та видів благодійної діяльності. Чинне законодавство України містить вичерпний перелік сфер благодійної діяльності. З урахуванням загальнодозвільного принципу правового регулювання обґрунтовано доцільність встановлення відкритого переліку сфер здійснення благодійної діяльності та закріплення положення, відповідно до якого забороняється провадити благодійну діяльність для цілей та у сферах, що суперечать публічному порядку, принципам гуманності і моралі, а також чинному законодавству України, зокрема, спрямовані на приниження честі та гідності особи, посягання на права та свободи людини, розпалювання міжетнічної, расової, релігійної ворожнечі, пропаганду війни, насильства, порушення суверенітету і територіальної цілісності України, пропаганду комуністичного та/або націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів та їхньої символіки тощо.

Аргументовано, що визначені у Законі України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» види благодійної діяльності за своєю суттю є способами її здійснення. Вказано, що благодійні організації вправі провадити благодійну діяльність, обираючи види та способи, не заборонені законом, що обґрунтовує недоцільність закріплення на законодавчому рівні чіткого переліку видів благодійної діяльності.

Окремий підрозділ дисертації присвячений дослідженню правового режиму майна благодійних організацій. Удосконалено положення про порядок використання активів (доходів) благодійної організації на покриття адміністративних витрат. На противагу законодавчо закріпленому праву використовувати 20 % доходу у поточному році на фінансування адміністративних витрат, обґрунтовано неприпустимість використання при цьому цільових активів (доходів) благодійної організації (благодійних пожертв, грантів тощо). Вказано також на доцільність встановлення заборони спрямування таких активів (доходів) на покриття інших витрат, зокрема, на погашення заборгованості за позикою чи кредитом, виконання судових рішень про стягнення коштів тощо.

Подальший розвиток дістали ідеї щодо необхідності впровадження ефективної системи контролю за цільовим використанням благодійних пожертв, зібраних у скриньки. Запропоновано закріпити в Законі України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» вимоги щодо опломбування відповідної скриньки індикаторною пломбою банку, в якому відкрито рахунок благодійної організації, бенефіціара або його законного представника. Відповідні дії щодо опломбування, перевірки цілісності скриньки та пломб, її розпломбування, виїмки та перерахунку коштів повинні здійснюватися у приміщенні банку його працівником за участю особи, що здійснювала публічний збір пожертв від власного імені чи від імені або на користь благодійної організації, іншого бенефіціара або його законного представника. Зібрані кошти вносяться на поточний рахунок особи, на користь якої здійснювався збір, та повинні бути використані на досягнення

цілей, для яких проводився збір. Спрямування цих коштів на фінансування адміністративних та інших витрат благодійної організації, бенефіціара або його законного представника не допускається. У разі порушення зазначених вимог винні особи притягуються до відповідальності у встановленому законом порядку.

У роботі міститься детальний аналіз такої правової категорії як благодійний ендавмент. Наголошено, що неналежне нормативно-правове забезпечення відносин щодо формування та управління благодійними ендавментами обумовлює відсутність його практичного використання. Запропоновано розширити об'єктний та суб'єктний склад зазначених правовідносин, відтак, надати можливість благодійним організаціям самостійно формувати за рахунок коштів, цінних паперів та іншого рухомого і нерухомого майна ендавменти та передавати їх в управління на підставі договору. В такому разі договір управління ендавментом слід розглядати як різновид договору управління майном, урегульований нормами гл. 70 ЦК України. Такий договір є реальним, оплатним, двосторонньо зобов'язуючим (взаємним) та строковим.

У дисертаційному дослідженні висвітлено закріплений в законодавстві України порядок припинення благодійної організації як юридичної особи приватного права. Благодійні організації припиняються з підстав, встановлених цивільним законодавством України. Спеціальні підстави припинення благодійної організації встановлені Законом України «Про благодійну діяльність та благодійні організації». Обґрунтовано, що при постановленні судового рішення про ліквідацію благодійної організації у зв'язку з використанням нею активів (доходів) всупереч вимогам Закону тривалість (12 місяців) зазначених дій, як це визначено у Законі, не може слугувати єдиним критерієм, а кожен конкретний випадок порушення повинен розглядатися і оцінюватися судом з огляду на сукупність всіх обставин справи.

Окрему увагу приділено питанню задоволення вимог кредиторів благодійної організації, а також дослідженню проблеми забезпечення законних прав та інтересів благодійників та бенефіціарів, зобов'язання перед якими не були виконані на момент прийняття рішення про ліквідацію. Запропоновано покласти на ліквідаційну комісію (ліквідатора) додаткові обов'язки, пов'язані із: 1) припиненням здійснення благодійною організацією, що ліквідується, всіх видів благодійної діяльності з моменту прийняття рішення про ліквідацію; 2) виконанням до складення проміжного балансу матеріальних зобов'язань благодійної організації перед бенефіціарами, не виконаних до моменту прийняття рішення про ліквідацію; 3) поверненням благодійникам їх пожертв, які не були використані благодійною організацією на досягнення цілей, визначених у договорі, якщо вони заперечують проти передання пожертв визначеним благодійним організаціям.

Ключові слова: благодійна діяльність, благодійна організація, благодійна жертва, публічний збір благодійних пожертв, благодійний ендавмент.

Список публікацій здобувача за темою дисертації:

1. Бобик І. І. Поняття та ознаки благодійних організацій як учасників цивільних правовідносин. *Удосконалення правового регулювання статусу невідприємницьких організацій в Україні: Збірник наукових праць (за результатами роботи «круглого столу»)*. К.: НДІ приватного права і підприємництва ім. академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України, 2014. 72 с. С. 62-65.

2. Шпуганич І. І. Благодійна діяльність за законодавством України: поняття та ознаки. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2015. № 6. С. 74-78.

3. Шпуганич І. І. Особливості використання прибутку від здійснення господарської діяльності благодійною організацією. *Громадянське*

суспільство в Україні: проблеми забезпечення правотворчої діяльності: міжнародна науково–практична конференція (Харків, 1-2 квітня 2016 р.). Харків, 2016. С. 36-40.

4. Шпуганич І. І. Благодійна організація як юридична особа: поняття та ознаки. *Порівняльно-аналітичне право*. 2016. № 1. С. 123-128.

5. Шпуганич І. І. Правові підстави припинення благодійної організації. *Молодий вчений*. 2016. № 11 (38). С. 356-360.

6. Шпуганич І. І. Припинення благодійних організацій за законодавством України. *Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні: XXIII звітна науково-практична конференція (Львів, 7-8 лютого 2017 р.): у 2-ох ч. Ч. 1.* Львів, 2017. С. 245-248.

7. Шпуганич І. І. Види благодійної діяльності за законодавством України. *Юридичні дискусії як фактор сталого розвитку правової доктрини та законодавства: міжнародна науково-практична конференція (Київ, 7-8 квітня 2017 р.).* Київ, 2017. С. 25-28.

8. Шпуганич І. І. Порядок створення та установчі документи благодійних організацій за законодавством України. *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. 2017. № 64. С. 166–174.

9. Шпуганич І. І. Публічний збір благодійних пожертв за допомогою телекомунікаційних повідомлень. *Актуальні проблеми інтелектуального, інформаційного та ІТ права: матеріали другої всеукраїнської науково–практичної конференції (Львів, 27-28 жовтня 2017 р.).* Львів, 2017. С. 278-283.

10. Шпуганич І. І. Поняття і правова природа договорів благодійної пожертви та благодійного гранту. *Право та державне управління: збірник наукових праць*. 2017. № 3 (28). С. 91-97.

11. Шпуганич І. І. Правове регулювання благодійних ендавментів в Україні. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія.: Юриспруденція*. 2017. № 28. С. 100-103.

SUMMARY

Shpuganych I. I. Charitable organizations as subjects of civil law. –
Academic qualification work, manuscript copyright.

Thesis for Scientific Degree of Candidate of Legal Sciences (Ph.D.) in specialty 12.00.03 – Civil Law and Civil Procedure; Family Law; Private International Law (081 – Law). – Ternopil National Economic University of the Ministry of Education and Science of Ukraine. Ternopil, 2018.

The thesis is devoted to the study of the charitable organizations' legal status as subjects of civil law. Such organizations are claimed to be non-commercial legal entities of private law, the main purpose of which is carrying out charitable activity. The author analyzes charitable organization's features and divides them into two groups: general and special. It is revealed that all legal entities are endowed with general features, which are: organizational unity; property separation; independent property liability; availability of civil and legal capacity; the ability of a legal entity to operate in the overall turnover on its own behalf, in particular, to be a claimant and defendant in court; carrying out activities on the basis of constituent documents. It has been established that special features characterize charitable organizations as special subjects of civil law and they are proposed to include the following: their purpose is to carry out charitable activity; the special direction of the received profit, the impossibility of its distribution among the founders, participants, representatives of the labor collective, etc.; a specific range of assignees in case of reorganization, and also the targeted usage of the remained property during the liquidation.

The position on the appropriateness of the legislative provisions' detalization regarding the usage of income (profit) from the carried out economic activity is expressed. It is substantiated that such income (profit) is aimed at achieving the main goal, covering administrative expenses and is not subject to the distribution among founders, participants, employees (except for the payment of their labor, accrual of a single social contribution), members of the organization's management bodies and other people related with them.

On the basis of the conducted research and taking into account a number of important functions that the symbolism performs, in particular, it identifies the organization, indicates its tasks, directions and areas of activity, etc., it is proposed the right of the charitable organization to have its own symbolism should be stipulated in the Law of Ukraine "On Charitable Activities and Charitable Organizations". At the same time, the state registration of such symbols should be carried out in accordance with the provisions of the Law of Ukraine "On State Registration of Legal Entities, Individuals - Entrepreneurs and Public Associations".

Particular attention is paid to the study of the concept and essential characteristics of charity as charitable organization's purpose. Based on the conducted analysis of regulatory definition of charitable activity, the following features are pointed out: 1) voluntariness; 2) providing in the form of personal and/or property assistance; 3) non-entrepreneurial character; 4) target orientation.

The issue of spheres and types of charitable activity is considered in details. The current legislation in Ukraine contains the exhaustive list of the areas of charity activity. Taking into account the general permissive principle of legal regulation, the appropriateness of establishing the open list of areas for the charitable activities' carrying out and stipulation of the provision according to which it is prohibited to conduct charitable activities for purposes and in areas that are contrary to public order, the principles of humanity and morality, as well as the current Ukrainian legislation, aimed at humiliating the person's honor and dignity, encroachment on human rights and freedoms, exasperation of interethnic, racial, religious hatred, propaganda of war, violence, violation of the sovereignty and territorial integrity of Ukraine, Communist propaganda and / or National Socialist (Nazi) totalitarian regimes and their symbols and so on is justified.

It is argued that defined in the Law of Ukraine "On Charitable Activities and Charitable Organizations" types of charitable activity are essentially the ways of its carrying out. It is stated that charitable organizations have the right to conduct charitable activity, choosing the types and methods not prohibited by law, which

justifies the inexpediency of establishing the clear list of charitable activity's types on a legislative level.

A particular chapter of the thesis is devoted to the study of the legal regime of charitable organizations' property. The provision on the order of the usage of charitable organization's assets (revenues) for covering administrative expenses has been improved. In contrast to the legally enforceable right to use 20% of current year's revenue to finance administrative expenses, it is justified the inadmissibility of the charitable organization's target assets' (revenues') (charitable donations, grants, etc.) usage in that case. The appropriateness of establishing a prohibition on directing such assets (revenues) to cover other expenses, in particular, for repayment of debt on a loan or credit, execution of court decisions on collection of charges, etc. is also indicated.

The ideas concerning the necessity of implementation an effective system of monitoring the targeted usage of charitable donations collected in boxes were further developed. The requirements for plugging the appropriate box with a bank indicator seal, in which the charitable organization's, the beneficiary's or its legal representative's account is opened are proposed to be consolidated in the Law of Ukraine "On Charitable Activities and Charitable Organizations". Corresponding actions on sealing, checking the integrity of the box and seals, its splitting up, withdrawal and recalculation should be carried out at the premises of the bank by its employee with the participation of the person who collects the public donations on his/her own behalf whether on behalf of or in favor of the charitable organization, another beneficiary or his/her legal representative. The collected funds are transfered to the current account of the person, in whose favor the collection has been made, and should be used to achieve the purposes for which the collection has been made. The direction of these funds to finance the administrative and other expenses of the charitable organization, the beneficiary or his/her legal representative is not permitted. In the case of violation of the above mentioned requirements, the guilty person is liable under the procedure established by law.

The thesis contains a detailed analysis of such legal category as a charitable endowment. It is stressed that the inappropriate legal regulation of relations concerning the formation and management of charitable endowments results in the absence of its practical use. It is offered to expand the object and subject structure of these legal relations, thus, to enable charitable organizations to create endowments independently at the expense of funds, securities and other movable and immovable properties and transfer them to management on the basis of the contract. In this case, the contract of the endowment's management should be regarded as a kind of property management contract, regulated by the rules of Chap. 70 of the Civil Code of Ukraine. Such contract is real, payable, bilaterally binding (mutual) and terminable.

In the dissertation research it is highlighted the procedure of a charitable organization's termination as a legal entity of private law enshrined in the legislation of Ukraine. Charitable organizations cease their activity on the grounds stipulated by the Civil Law of Ukraine. Special grounds for the termination of a charitable organization are stipulated in the Law of Ukraine "On Charitable Activities and Charitable Organizations". It is substantiated that while deciding on the liquidation of a charitable organization due to its usage of assets (revenues) contrary to the requirements of the Law the duration (12 months) of these actions, as defined in the Law, can not serve as the sole criterion, but each specific case of violation should be considered and appraised by the court in view of the totality of all circumstances of the case.

Particular attention is paid to the issue of meeting the requirements of the charitable organization's creditors, as well as the study of the problem of ensuring the legal benefactors' and beneficiaries' rights and interests, obligations that have not been fulfilled at the moment of making the decision about liquidation. It is proposed to put on the liquidation commission (liquidator) additional duties that are related to: 1) the termination of all the types of charitable activities' since the decision of the charitable organization's liquidation has been made; 2) the meeting substantial commitments to beneficiaries before making the interim balance, if

these commitments have not been fulfilled before the decision of the charitable organization's liquidation has been made; 3) the reimbursement of donations that have not been used by the charitable organization for the purposes specified in the contract to benefactors, if they refuse to pass donations to certain charitable organizations.

Key words: charitable activity, charitable organization, charitable donation, public charitable donations, charitable endowment.

ЗМІСТ

ВСТУП	14
РОЗДІЛ 1. ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА БЛАГОДІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТА БЛАГОДІЙНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ В УКРАЇНІ	24
1.1. Поняття та ознаки благодійної діяльності за законодавством України	24
1.2. Види благодійної діяльності	42
1.3. Поняття та ознаки благодійної організації як юридичної особи	49
1.4. Види благодійних організацій	65
Висновки до розділу 1	74
РОЗДІЛ 2. ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПОРЯДКУ СТВОРЕННЯ ТА ПРОВАДЖЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ БЛАГОДІЙНИМИ ОРГАНІЗАЦІЯМИ	79
2.1. Порядок створення та установчі документи благодійної організації	79
2.2. Цивільна правоздатність та дієздатність благодійної організації	91
2.3. Правовий режим майна благодійних організацій	100
2.4. Договори у сфері благодійництва	123
Висновки до розділу 2	141
РОЗДІЛ 3. ПРАВОВІ ПІДСТАВИ ТА НАСЛІДКИ ПРИПИНЕННЯ БЛАГОДІЙНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ	147
3.1. Правові підстави та порядок припинення благодійної організації	147
3.2. Правові наслідки припинення благодійної організації166
Висновки до розділу 3	180
ВИСНОВКИ	183
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	197
ДОДАТОК А. СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ ТА ВІДОМОСТІ ПРО АПРОБАЦІЮ РЕЗУЛЬТАТІВ ДИСЕРТАЦІЇ	214

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Події останніх років на теренах нашої держави та у світі підкреслили особливу значущість та виняткову роль благодійної діяльності та благодійних організацій для світової спільноти та українського суспільства зокрема.

Особливий інтерес до аналізованої проблематики та необхідність здійснення подальших наукових досліджень у сфері правового регулювання діяльності благодійних організацій в Україні зумовлені наявністю цілої низки теоретичних та практичних правових проблем. Прийнятий у 2012 році Закон України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» удосконалив підхід до розуміння правового статусу благодійної організації як юридичної особи приватного права. Втім, сучасні потреби та реалії економічного життя, законодавчі прогалини та колізії, існування позитивного зарубіжного досвіду в регулюванні досліджуваних правовідносин та й багатогранність самої теми, зумовили необхідність вкотре переглянути вироблену наукою та закріплену законодавцем точку зору на вказану проблематику.

Проблеми здійснення благодійної діяльності та правового статусу благодійних організацій були предметом наукових пошуків українських та зарубіжних вчених, зокрема, на рівні кандидатських дисертацій: О. Ю. Літвіної, В. О. Чепурнова – правовий статус благодійних організацій за законодавством України; О. О. Кожушко – адміністративно-правове регулювання порядку створення та діяльності благодійних організацій в Україні; Р. А. Сербин – публічно-правове адміністрування благодійництва в Україні; В. О. Русских – адміністративно-правові засади діяльності благодійних організацій; І. В. Литвин – приватноправове регулювання благодійної діяльності в країнах Європи. Для обґрунтування сформульованих у роботі теоретичних положень автор опирається на наукові результати, отримані українськими та зарубіжними ученими, серед яких В. Луць, Р. Шишка, В. Борисова, К. Кацюба, З. Ромовська, О. Зозуляк, О. Хортюк,

Р. Стефанчук, О. Яворська, М. Галянтич, В. Кочин, І. Спасибо-Фатєєва, Я. Буздуган, О. Дзера, Р. Майданик, В. Коссак, О. Марченко, О. Ільченко, Х. Коновейчук, Н. Козлова, Ф. Ступак, М. Омецінська, Р. Апресян, А. Кумарітова, Д. Лещенко, І. Жигалкін, В. Піддубна та ін..

Незважаючи на ґрунтовні розробки, більшість з них базується на нормах законодавства України, що втратило свою чинність, або ж розглядають благодійні організації з позиції адміністративного права чи як економічних або ж соціальних суб'єктів, є зарубіжними науковими дослідженням. Таким чином комплексні дослідження благодійних організацій як юридичних осіб та їх участь у цивільних правовідносинах в Україні досі відсутні.

На підставі викладеного можна зробити висновок, що проблеми, пов'язані зі створенням, діяльністю та припиненням благодійних організацій як центральних суб'єктів здійснення благодійної діяльності, є актуальними із теоретичного та практичного аспектів, а тому доцільним є їх дослідження на рівні дисертаційної роботи.

Мета дослідження полягає у визначенні та вирішенні комплексу теоретичних та практичних проблем, встановленні закономірностей та особливостей цивільно-правового регулювання статусу благодійних організацій, напрямів та видів здійснення ними благодійної діяльності, а також розробці рекомендацій щодо удосконалення національного законодавства у цій сфері.

Досягнення цієї мети обумовлює необхідність вирішення таких завдань:

- сформулювати поняття і ознаки благодійної діяльності з урахуванням новел вітчизняного законодавства;
- надати характеристику видів здійснення благодійної діяльності;
- сформулювати поняття благодійної організації та її основні ознаки;
- проаналізувати та розмежувати види благодійних організацій, дослідити характерні риси кожного з них;

- охарактеризувати процедуру створення благодійної організації;
- дослідити право- та дієздатність благодійної організації;
- розкрити сутність правового режиму майна благодійної організації;
- визначити особливості договорів, що укладаються у сфері благодійності;
- з'ясувати порядок, процедуру та правові наслідки припинення благодійної організації;
- проаналізувати право країн ЄС та інших зарубіжних держав щодо правового статусу благодійних організацій та узагальнити кращі світові стандарти для їх впровадження у національне законодавство з метою ефективного правового регулювання;
- запропонувати шляхи вирішення практичних проблем, що виникають на етапах створення та припинення благодійних організацій;
- сформулювати науково обґрунтовані пропозиції щодо удосконалення правового регулювання статусу благодійних організацій як суб'єктів цивільного права.

Об'єктом дослідження є цивільно-правові відносини, які виникають в процесі створення, діяльності та припинення благодійних організацій в Україні.

Предметом дослідження є наукові погляди, ідеї, концепції, теорії, нормативно-правові акти України та зарубіжних країн, матеріали юридичної практики, що стосуються благодійних організацій як суб'єктів цивільного права.

Методи дослідження. Методологічну основу дослідження склали дві групи методів: загальнонаукові та спеціальні. З-поміж загальнонаукових методів найбільше застосовувалися діалектичний та системний. Особливо чітко можна прослідкувати їх використання в процесі дослідження поняття благодійної діяльності та благодійних організацій, їх характерних ознак та видів, а також при визначенні місця аналізованих організацій серед інших юридичних осіб, їх організаційно-правових форм та видів.

Формально-юридичний метод використано при аналізі нормативно-правових актів України та зарубіжних держав у сфері благодійництва. Використання історичного методу дало змогу дослідити процеси становлення та розвитку вчення і законодавства про благодійні організації як юридичних осіб приватного права.

За допомогою порівняльно-правового методу було здійснено порівняльну характеристику чинних іноземних та вітчизняних актів, що в результаті сприяло формуванню чітких висновків щодо можливості імплементації окремих норм в українське законодавство. Також цей метод був використаний для з'ясування співвідношення положень загальних та спеціальних нормативних актів України. Метод тлумачення правових норм застосовувався в процесі написання всієї роботи, а особливо в частині дослідження правового режиму майна благодійної організації та окреслення положень договорів, що укладаються в процесі здійснення благодійної діяльності.

В дисертаційному дослідженні використано також низку прийомів наукового пізнання, зокрема: узагальнення, індукція, дедукція, синтез, аналіз тощо. Використання прийомів моделювання та прогнозування дало змогу розробити пропозиції щодо вирішення існуючих практичних проблем у діяльності благодійних організацій.

Наукова новизна одержаних результатів. В межах даної дисертації вперше проведено системний аналіз теоретичних та практичних проблем, що виникають в процесі створення, діяльності і припинення благодійних організацій як юридичних осіб. На основі здійсненого комплексного цивільно-правового дослідження обґрунтовано нові наукові положення та розроблено рекомендації прикладного характеру для удосконалення правового регулювання статусу благодійних організацій в Україні.

Автором сформульовано низку таких положень, висновків та пропозицій, що виносяться на захист:

вперше:

— запропоновано встановити на законодавчому рівні напрями, в яких здійснення благодійної діяльності заборонено. Чинне законодавство України містить вичерпний перелік сфер благодійної діяльності. З урахуванням загальнодозвільного принципу правового регулювання вважаємо доцільно встановити відкритий перелік сфер здійснення благодійної діяльності та закріпити положення, відповідно до якого забороняється провадити благодійну діяльність для цілей та у сферах, що суперечать публічному порядку, принципам гуманності і моралі, а також чинному законодавству України, зокрема, спрямовані на приниження честі та гідності особи, посягання на права та свободи людини, розпалювання міжетнічної, расової, релігійної ворожнечі, пропаганду війни, насильства, порушення суверенітету і територіальної цілісності України, пропаганду комуністичного та/або націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів та їхньої символіки тощо;

— здійснено поділ ознак благодійної організації на дві групи: загальні та спеціальні. Загальними наділені всі юридичні особи приватного права, тоді як спеціальні характеризують особливості благодійних організацій. До цієї групи ознак пропонується відносити такі: 1) мета – здійснення благодійної діяльності; 2) особлива спрямованість одержаного прибутку, неможливість його розподілу між засновниками, учасниками, представниками трудового колективу тощо; 3) специфічне коло правонаступників у випадку реорганізації, а також цільовий характер використання майна, що залишилося під час ліквідації;

— з метою забезпечення законних прав та інтересів бенефіціарів та благодійників вказано, що характер правовідносин цих осіб із організацією, що припиняється, відрізняється від звичних зобов'язальних відносин, що існують між кредитором та боржником. Запропоновано в процесі ліквідації благодійної організації зобов'язання перед бенефіціарами та благодійниками виконувати першочергово до задоволення вимог кредиторів благодійної організації, що ліквідується. Доведено доцільність покладення на

ліквідаційну комісію (ліквідатора) благодійної організації таких додаткових обов'язків: 1) забезпечити припинення здійснення всіх видів благодійної діяльності з моменту прийняття рішення про ліквідацію організації; 2) виконати до моменту складення проміжного балансу матеріальні зобов'язання благодійної організації перед бенефіціарами, не виконані на момент прийняття рішення про ліквідацію; 3) повідомити благодійників, чиї пожертви не були використані благодійною організацією на досягнення цілей, визначених у договорі, про можливість повернення таких пожертв. Вимоги благодійників про повернення невикористаних за призначенням пожертв, щодо яких було прийнято рішення ліквідаційної комісії (ліквідатора) про їх задоволення включаються до проміжного балансу та задовольняються першочергово до задоволення вимог кредиторів благодійної організації, що ліквідується;

— обґрунтовано доцільність закріплення на законодавчому рівні можливості формування ендавменту не лише за рахунок коштів та цінних паперів, але й іншого рухомого та нерухомого майна. В такому разі сформований ендавмент передаватиметься в управління на підставі договору, укладеного між благодійником (установник управління) та управителем. Такий договір є різновидом договору управління майном, що урегульований нормами гл. 70 ЦК України, і за правовою природою є реальним, оплатним, двосторонньо зобов'язуючим (взаємним) та строковим. Вигодонабувачем за договором може бути благодійник або інша визначена ним особа. Благодійна організація у зазначених правовідносинах може бути як установником управління, так і вигодонабувачем;

удосконалено:

— визначення поняття благодійної організації. Запропоновано визначати її як непідприємницьку юридичну особу приватного права, основною метою якої є здійснення благодійної діяльності;

— положення щодо права благодійних організацій на власну символіку, що закріплено у ЦК України. З огляду на низку важливих

функцій, що виконує символіка, зокрема, ідентифікує організацію, вказує на її завдання, напрями та сфери діяльності тощо, запропоновано закріпити в Законі України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» право благодійної організації мати власну символіку. При цьому державну реєстрацію такої символіки доцільно проводити відповідно до норм Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань»;

— положення про порядок використання активів (доходів) благодійної організації на покриття адміністративних витрат. На противагу законодавчо закріпленому праві використовувати 20 % доходу у поточному році на фінансування адміністративних витрат, обґрунтована неприпустимість використання при цьому цільових активів (доходів) благодійної організації (благодійних пожертв, грантів тощо). Вказано також на доцільність встановлення заборони спрямування таких активів (доходів) на покриття інших витрат, зокрема, на погашення заборгованості за позикою чи кредитом, виконання судових рішень про стягнення коштів тощо;

— положення щодо примусового припинення благодійної організації на підставі рішення суду у разі використання активів з порушенням Закону України «Про благодійну діяльність та благодійні організації». На противагу законодавчо закріпленій тривалості правопорушення (12 місяців) запропоновано кожен факт вчинення правопорушення визначати як підставу звернення до суду про примусове припинення благодійної організації. При розгляді таких справ суд має надати належну правову оцінку з огляду на сукупність всіх обставин справи;

дістали подальший розвиток ідеї та положення:

— щодо права благодійної організації здійснювати господарську діяльність. Обґрунтовано, що дохід від такої діяльності спрямовується на досягнення основної мети, покриття адміністративних витрат і не підлягає розподілу між засновниками, учасниками, працівниками (крім оплати їхньої

праці, нарахування єдиного соціального внеску), членами органів управління організації та іншими пов'язаними з ними особами;

— про доцільність впровадження ефективної системи контролю за цільовим використанням благодійних пожертв, зібраних у скриньки. Запропоновано закріпити в Законі України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» вимоги щодо опломбування відповідної скриньки індикаторною пломбою банку, в якому відкрито рахунок благодійної організації, бенефіціара або його законного представника. Відповідні дії щодо опломбування, перевірки цілісності скриньки та пломб, її розпломбування, виїмки та перерахунку коштів повинні здійснюватися у приміщенні банку його працівником за участю особи, що здійснювала публічний збір пожертв від власного імені чи від імені або на користь благодійної організації, іншого бенефіціара або його законного представника. Зібрані кошти вносяться на поточний рахунок особи, на користь якої здійснювався збір, та повинні бути використані на досягнення цілей, для яких проводився збір. Спрямування цих коштів на фінансування адміністративних та інших витрат благодійної організації, бенефіціара або його законного представника не допускається. У разі порушення зазначених вимог винні особи притягуються до відповідальності у встановленому законом порядку;

— про об'єднання благодійних організацій. Хоча їх статус на законодавчому рівні не конкретизується, вказано на доцільність їх створення на договірних засадах з або без одержання ними статусу юридичної особи. У разі створення об'єднання благодійних організацій як юридичної особи його установчі документи повинні відповідати закріпленим у законодавстві України вимогам.

Практичне значення отриманих результатів полягає у тому, що вироблені на базі проведеного дослідження положення, висновки та рекомендації можуть бути використані в таких напрямках:

– у законотворчій діяльності – при розробці нових та в процесі внесення змін і доповнень до чинних нормативно-правових актів України;

– у правозастосовній практиці – у діяльності органів державної влади, юридичних компаній в процесі консультування фізичних та юридичних осіб та власне діючими благодійними організаціями

– у науково-дослідній роботі – при подальших дослідженнях правового статусу благодійних організацій та юридичних осіб загалом.

– у навчальному процесі – при викладанні курсів «Цивільне право України» та «Господарське право України», а також в процесі підготовки навчальних посібників, підручників та іншої навчально-методичної літератури.

Особистий внесок здобувача. Дисертаційне дослідження проведене автором особисто. Наукові результати проведеної роботи, сформульовані висновки, пропозиції та рекомендації обґрунтовані на базі власного аналізу автором вітчизняного та зарубіжного законодавства, правової літератури та практики.

Апробація результатів дисертації. Результати дисертаційного дослідження обговорювалися на кафедрі інтелектуальної власності, інформаційного та корпоративного права юридичного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка. Окремі положення та висновки було висвітлено в процесі проведення науково-практичного круглого столу на тему: «Удосконалення правового регулювання статусу невідприємницьких організацій в Україні» (м. Київ, 2014 р.), міжнародної науково-практичної конференції «Громадянське суспільство в Україні: проблеми забезпечення правотворчої діяльності» (м. Харків, 2016 р.), ХХІІІ звітної науково-практичної конференції «Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні» (м. Львів, 2017 р.), міжнародної науково-практичної конференції «Юридичні наукові дискусії як фактор сталого розвитку правової доктрини та законодавства» (м. Київ, 2017 р.), другої всеукраїнської науково-практичної конференції «Актуальні проблеми інтелектуального, інформаційного та ІТ права» (м. Львів, 2017 р.).

Структура і обсяг дисертації зумовлені метою та завданнями дослідження. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, які об'єднують 10 підрозділів, висновків і списку використаних джерел. Повний обсяг роботи становить 215 сторінок. Список використаних джерел нараховує 177 найменувань і викладений на 17 сторінках. Один додаток міститься на 2 сторінках.

РОЗДІЛ 1. ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА БЛАГОДІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТА БЛАГОДІЙНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ В УКРАЇНІ

1.1. Поняття та ознаки благодійної діяльності за законодавством України

В умовах економічної нестабільності та фактичного збройного конфлікту на теренах нашої держави благодійність стала тим масовим явищем, що охопило та змогло об'єднати український народ. Однією з вагомих причин цьому стала неспроможність держави повноцінно виконувати функцію соціального захисту та підтримки громадян, не кажучи вже про розвиток окремих суспільно важливих напрямів. Тому однією із центральних, а подекуди і вкрай необхідною, формою взаємодії людей з метою здійснення впливу на вирішення нинішніх соціальних проблем, справедливо визнати благодійність, яка є важливим атрибутом громадянського суспільства. Зважаючи на виняткову роль благодійної діяльності не лише на науковому, але й практичному рівні, а також з метою успішної організації та здійснення такого виду діяльності, при його дослідженні й детальному аналізі важливо достеменно розібратися у базовій термінології.

В енциклопедичній, науковій літературі, а також нормативно-правових актах немає єдиного підходу до визначення понять «благодійність» та «благодійна діяльність».

Наприклад, у Великому енциклопедичному словнику благодійність визначається як надання матеріальної допомоги потребуючим як окремими особами, так і організаціями; благодійність може бути направлена на заохочення і розвиток будь-яких суспільно-значимих сфер діяльності [18, с. 129]. Соціальна енциклопедія характеризує благодійність як загальнолюдський рух, що включає сукупність гуманітарних дій окремої людини, організації, суспільств... В основі благодійності лежить намір проявити любов не лише до ближнього, але і незнайомої людини, надати безоплатну матеріальну, фінансову допомогу нужденним і соціально

незахищеним громадянам [78, с. 45]. Петрова К. А., досліджуючи феномен благодійності, приходиться до висновку, що це діяльність, пов'язана з добровільною, безкорисливою передачею коштів чи матеріальних цінностей юридичними та фізичними особами тим, хто цього потребує [81, с. 550].

Однак на нашу думку, в зазначених вище виданнях допущено помилку в частині зведення благодійності виключно до матеріальної, фінансової допомоги. Такий підхід значно звужує дане поняття, не розкриває його сутності в повному обсязі. Адже можна навести чимало прикладів благодійності, що проявляється у формі моральної підтримки чи фізичної допомоги. Без сумніву, той, хто допомагає старшій людині перейти дорогу чи донести сумку до будинку, теж справедливо вважатиметься благодійником.

Серед науковців немає єдності думок як щодо поняття благодійності, так і його обов'язкових ознак. Одні дослідники ототожнюють поняття «благодійність» з терміном «благодійництво», визначаючи їх як добровільну безкорисливу пожертву фізичних або юридичних осіб у вигляді матеріальної, фінансової, організаційної чи іншої допомоги [25, с. 86]. Інші характеризують благодійність як загальне поняття, яке означає різні види діяльності, що мотивуються любов'ю до ближнього і зусиллям допомогти людині, людству, світу, нести добро [80, с. 53]. Ступак Ф. Я. окреслює благодійність як гуманістичний покликання людини надавати допомогу нужденним незалежно від національної, расової, соціальної, релігійної належності [140, с. 176].

Омецінська М. В. під благодійністю розуміє надання приватними особами та організаціями підтримки і матеріальної допомоги бідним, сиротам, інвалідам та іншим представникам соціально уражених груп [79, с. 164]. На думку Апресяна Р. Г., благодійністю є діяльність, за допомогою якої приватні ресурси добровільно розподіляються їх власниками з метою допомоги бідним (у широкому значенні слова) людям, для вирішення суспільних проблем, а також вдосконалення умов суспільного життя [7, с. 51]. Деякі науковці характеризують благодійність як альтруїстичну діяльність, спрямовану на надання фінансової та іншої допомоги тим, хто її

потребує, на покращення умов функціонування суспільства та будь-якої його частини [146, с. 66].

Вищенаведені погляди дослідників на поняття благодійності є, без сумніву, важливими для загального розуміння сутності цього феномену. Вчені неодноразово досліджували благодійність з позицій філософії, психології, соціології, економіки та низки інших наук. Залежно від галузі, в якій проводиться відповідне дослідження благодійності, пропонується і визначення цього терміну. Водночас важливо зрозуміти, що з огляду на багатогранність такого явища як благодійність та застосування цього поняття в різних сферах суспільного життя, навряд чи вдасться виробити єдиноправильну дефініцію, яка б була універсальною і придатною для застосування у всіх ситуаціях та випадках. Саме тому критика поглядів науковців, які вивчають благодійність в іншій площині, сфері чи галузі, не буде інформативною, якщо на меті є формулювання визначення благодійної діяльності власне з правової точки зору.

Серед правників також існує різноманіття думок щодо визначення поняття благодійної діяльності. Так, наприклад, Буздуган Я. М. зазначає, що благодійну діяльність можна трактувати як особливий вид соціальних відносин, які виникають між юридичними й фізичними особами та державою під час формування й використання благодійних коштів, надання матеріальної, організаційної допомоги, а також соціальних послуг із метою покращення реалізації конституційних прав громадян на охорону здоров'я, освіту, соціальний захист, культурний розвиток і забезпечення суспільного добробуту загалом [21, с. 9]. Із запропонованим підходом до розуміння поняття благодійності слід частково погодитись, оскільки воно не обмежує благодійність виключно матеріальною допомогою, не звужує його лише до ототожнення з милосердям. Водночас відносини, пов'язані зі здійсненням благодійної діяльності, вважаються приватно-правовими, тому не можна погодитися з позицією, що одним із суб'єктів такої діяльності завжди є держава. Окрім цього, вважаємо не зовсім коректним окреслення мети

благодійної діяльності, запропонованої вченим. Так, зазначаючи метою благодійної діяльності «покращення реалізації конкретних конституційних прав громадян», автор цього визначення, по-перше, звужує суб'єктний склад отримувачів допомоги, виключаючи із його переліку іноземців, осіб без громадянства та юридичних осіб; по-друге, обмежує коло прав, на покращення реалізації яких спрямовується благодійна діяльність.

Русских В. О. характеризує благодійну діяльність як діяльність, що здійснюється на безоплатній основі та направлена на реалізацію та забезпечення необхідними благами осіб, які їх потребують [123, с. 10]. Запропоноване дослідником визначення розкриває досить широкий спектр можливостей щодо здійснення благодійної діяльності. Забезпечення особи благами може розглядатися не лише, як надання їй фінансової чи матеріальної підтримки. Благом може бути і певна послуга чи результат виконаної роботи. З іншого боку, виникає питання щодо потенційних бенефіціарів благодійної допомоги. Характеризуючи їх як осіб, які потребують певних благ, автор не конкретизує дане положення щодо суб'єкта, який визначає необхідність тієї чи іншої особи в отриманні блага. Очевидно, що потреба особи в забезпеченні її благом різними особами оцінюватиметься по-різному. Тобто вона є категорією суб'єктивною і застосовується благодійниками на власний розсуд, що ставить під сумнів включення її до визначення благодійної діяльності.

Розглянувши наукові позиції та підходи до розуміння поняття благодійної діяльності, важливо детально проаналізувати і законодавчі положення, які розкривають сутність цього терміну, а також правовий статус її центральних суб'єктів – благодійних організацій.

Після проголошення незалежності України наша держава почала активно розробляти нову нормативно-правову базу практично у всіх сферах суспільного життя. Стосувалося це, зокрема і благодійної діяльності, що тривалий час не була врегульована на рівні спеціального законодавства,

хоча необхідність такого, очевидно, обумовлювалася яскраво вираженою специфікою цієї діяльності.

Вперше можливість створення та діяльності організацій, спрямованих на задоволення та захист законних соціальних, економічних, творчих, вікових, національно-культурних, спортивних та інших загальних інтересів громадян закріплювалася у Законі України «Про об'єднання громадян» [106], прийнятого Верховною Радою України 16 червня 1992 р.. Хоча цим актом благодійні організації і не були виділені в окрему групу з чітким визначенням їх правового статусу, ми вважаємо важливою спробу законодавця виокремити серед всіх існуючих на той час суб'єктів господарювання тих, які не мають на меті одержання прибутку. Втім, відсутність базових термінів для розуміння та правильного тлумачення окремих понять, в тому числі і терміну «благодійна організація», зумовила необхідність прийняття спеціального нормативно-правового акта.

Певні спроби нормативного врегулювання статусу власне благодійних організацій незадовго після проголошення незалежності України все ж були зроблені. Так, 26 жовтня 1992 року Президія Верховної Ради України, прийнявши постанову «Про благодійні фонди», доручила Верховній Раді України підготувати проект закону про благодійні фонди, а Кабінету Міністрів України – розробити та прийняти тимчасові правила державної реєстрації благодійних організацій [86]. Цікаво, що ця вказівка першочергово була виконана власне Кабінетом Міністрів України, у зв'язку з чим склалася ситуація, коли були встановлені Тимчасові правила державної реєстрації благодійних фондів [105]. Хоча нормативний акт, який визначав би правовий статус такого виду організацій, був взагалі відсутній.

Постанова Президії Верховної Ради України від 26 жовтня 1992 р. «Про благодійні фонди» дозволила юридичним особам, в тому числі нерезидентам, брати участь у створенні та функціонуванні благодійних фондів, а, отже, в здійсненні безпосередньої благодійної діяльності в Україні. Крім того, було прийнято чимало супровідних актів, які визначали шляхи легального

здійснення благодійництва в режимі пільгового оподаткування об'єктів та суб'єктів благодійної діяльності, зокрема: Закон України від 28 грудня 1994 р. «Про оподаткування прибутку підприємств» [107], Указ Президента України від 30 червня 1995 р. «Про справляння податку на додану вартість з імпортованих товарів» [111], Постанова Кабінету Міністрів України від 24 липня 1993 р. «Про впорядкування, приймання та розподіл гуманітарної допомоги» [97], Указ Президента України від 12 серпня 1995 р. «Про пільги щодо оподаткування добровільних пожертвувань юридичних та фізичних осіб» [108] тощо.

Незважаючи на чималу кількість нормативно-правових актів в секторі добровільних пожертвувань, очевидною стала необхідність у прийнятті єдиного систематизованого акта вищої юридичної сили, покликаного комплексно врегулювати відносини, що виникають в процесі здійснення благодійної діяльності. Ним став Закон України від 16 вересня 1997 року «Про благодійництво та благодійні організації» (далі – Закон 1997 року) [85]. Слід наголосити на тому, що його положення піддавалися значній критиці, як серед науковців, так і з-поміж практикуючих юристів. Після його прийняття було затверджено Положення про порядок державної реєстрації благодійних організацій [103]. В останньому, базуючись на нормах Закону, було закріплено не лише порядок проведення державної реєстрації створення та припинення благодійних організацій, але й перелік необхідних документів, органів, що проводять таку реєстрацію, її строки та вартість. Важливо наголосити на тому, що вищевказаний Закон вперше вивів благодійні організації в окрему групу суб'єктів, закріпивши їх поняття, статус, засади діяльності, організаційно-правові форми, права та обов'язки, матеріально-фінансове забезпечення тощо.

З прийняттям ЦК України вітчизняне законодавство стало більш чітко структурованим. В нормах цього акту викладено правові основи реалізації закріпленого в Конституції права на об'єднання. Саме цей документ визначає юридичну особу як окремий суб'єкт цивільних правовідносин, покликаний

виражати волю його засновників (учасників). Отже, всі законодавчі акти, що діяли до моменту прийняття ЦК України, потрібно було узгодити з його нормами.

В процесі новелізації законодавства приймалися й інші нормативні акти, наприклад, у сфері державної реєстрації юридичних осіб, які мали безпосередній вплив на чинний тоді Закон України «Про благодійництво та благодійні організації».

Необхідність постійного внесення змін та численна критика норм вказаного акта стали підставою для розробки і прийняття нового Закону України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» від 5 липня 2012 року (далі – Закон). Його метою стало удосконалення законодавства України про благодійну діяльність шляхом визначення її правових та організаційних засад, створення сприятливих умов для утворення і діяльності благодійних організацій, захисту прав благодійників та набувачів благодійної допомоги.

Зазнала змін і сфера державної реєстрації юридичних осіб, до яких належать і благодійні організації. Так, в новій редакції було викладено Закон України від 15 травня 2003 року «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань» (далі – Закон про держреєстрацію), що значно спростило порядок проведення державної реєстрації благодійних організацій.

Відповідно до визначення, що міститься у п. 2 ч. 1 ст. 1 Закону, **благодійна діяльність** – це добровільна особиста та/або майнова допомога для досягнення визначених цим Законом цілей, що не передбачає одержання благодійником прибутку, а також сплати будь-якої винагороди або компенсації благодійнику від імені або за дорученням бенефіціара.

Цікавим є те, що також визначення благодійної діяльності міститься і в Законі України «Про Товариство Червоного Хреста в Україні», де зазначено, що **доброчинна, благодійна діяльність** – це діяльність, пов'язана з наданням допомоги та підтримки тим, хто її потребує, виходячи із

загальнолюдських принципів гуманності та взаємодопомоги, яка здійснюється виключно безкорисливо (без мети одержання прибутку чи іншої вигоди) [113].

Враховуючи системне тлумачення обох законів, вважаємо, що поняття благодійної діяльності у Законі є ширшим, ніж поняття у Законі України «Про Товариство Червоного Хреста в Україні», зважаючи на цілі, вказані у законодавчих актах. Так, зокрема, благодійна діяльність Товариства Червоного Хреста є актуальною в умовах воєнного конфлікту та надзвичайних обставин. Натомість цілі, вказані у Законі, є загальними і не стосуються окремих випадків. Водночас вказівка у Законі України «Про Товариство Червоного Хреста в Україні» на тотожність добродійної та благодійної діяльності дозволяє усунути чимало наукових суперечок щодо розмежування даних понять.

Однак з метою уніфікації існуючої термінології у вітчизняному законодавстві пропонуємо виключити із Закону України «Про Товариство Червоного Хреста в Україні» визначення благодійної діяльності. Даний крок дозволить уникнути дублювання визначень одного і того ж поняття у різних актах [163, с. 75]. Крім того, включення визначення терміну «благодійна діяльність» до Закону України «Про Товариство Червоного Хреста в Україні» повинно було б обумовлюватися існуванням специфіки його значення у конкретних правовідносинах. Тоді як закріплена дефініція не наголошує на особливостях здійснення такої діяльності власне Товариством Червоного Хреста в Україні. Це визначення дає розуміння загального терміну «благодійна діяльність», що за своєю суттю не відрізняється від того, який міститься у Законі.

Без сумніву, чинний Закон покликаний встановити загальні засади благодійної діяльності, тому саме він повинен містити визначення цього поняття. Закріплення на законодавчому рівні інших дефініцій цього терміну чи дублювання актуального визначення в інших нормативно-правових актах,

очевидно, не сприяє формуванню уніфікованого підходу до зазначеного феномену.

Із законодавчого визначення можна виокремити такі ознаки благодійної діяльності: 1) добровільність; 2) надання у формі особистої та/або майнової допомоги; 3) непідприємницький характер; 4) цільова спрямованість: благодійна діяльність направлена на досягнення цілей, передбачених у Законі, а саме: надання допомоги для сприяння законним інтересам бенефіціарів у сферах благодійної діяльності, визначених цим Законом (ч. 2 ст. 3 Закону), а також розвиток і підтримка цих сфер у суспільних інтересах.

Проаналізуємо наведені ознаки благодійної діяльності більш детально:

1) Добровільність.

На думку Чепурнова В. О., добровільність означає здійснення благодійної діяльності благодійником на підставі власного волевиявлення без будь-якого примусу з боку інших осіб. Між тим, безкорисливість може виражатися не тільки в добровільному усвідомленому неотриманні (недоотриманні) благодійником матеріального еквівалента за надану третім особам благодійну допомогу, а також і в усвідомленій жертвувальній діяльності, яка являє собою найвищий ступінь безкорисливості [159, с. 43].

Ми вважаємо, що така ознака як добровільність благодійної діяльності вказує на відмову особи від певного матеріального блага на користь осіб, які, на її думку, цього потребують, чи надання їм нематеріальної допомоги за власною волею, без законодавчо встановленого обов'язку, будь-якого примусу.

2) Надання у формі особистої та/або майнової допомоги.

Особливу увагу слід приділити закріпленню способів здійснення благодійництва, адже дуже часто благодійність ототожнюють із наданням виключно майнової допомоги. Однак на практиці благодійність може проявлятися також і в особистій допомозі, наприклад, у виконанні робіт чи наданні послуг. За цих обставин особиста благодійна допомога є

нематеріальною і проявляється у наданні допомоги безпосередньо благодійником або за його рахунок іншою особою.

В загальному розумінні, допомога – це сприяння, підтримка в чому-небудь, зокрема й майнова [144]. Майнова допомога є складовою частиною більш широкого поняття «соціальна допомога», яке є однією із основних форм підтримки суспільством осіб, чиє матеріальне становище не відповідає загальноприйнятому рівню забезпечення або є нижчим, ніж межа забезпеченості, визначеної законодавством держави [173]. На думку Коновеичука Х. Б., майнова допомога повинна надаватися тільки малозабезпеченим верствам населення, а не тим, хто спроможний самостійно задовольняти свої потреби [59, с. 137]. Вважаємо, що обмежувати благодійність виключно матеріальною допомогою малозабезпеченим верствам населення не зовсім обґрунтовано, адже сфери здійснення благодійної діяльності є значно ширшими. Окрім цього, в сучасному суспільстві благодійність полягає також і в підтримці культурної, освітньої, інтелектуальної сфер тощо.

3) Непідприємницький характер.

Дану ознаку інтерпретують по-різному, зокрема: «безкорисливість», «безоплатність», «неприбутковість».

Конституційний суд України, провівши системний аналіз законів України, у своєму рішенні від 28 жовтня 2009 року № 28-рп/2009 зазначив: «благодійництво і благодійна діяльність мають єдину мету — надання благодійної допомоги. Різні форми благодійництва і благодійної діяльності, у тому числі благодійні внески та пожертви, характеризуються такими правовими ознаками: **безкорисливість**, що свідчить про надання допомоги на благо інших без будь-якої вигоди; **добровільність** — діяльність, яка здійснюється за власним волевиявленням та спонуканнями, що мають морально-етичне підґрунтя, без будь-якого примусу та втручання з боку інших осіб та суб'єктів владних повноважень; **цільова спрямованість** —

наявність конкретної мети і надання допомоги тим, хто її потребує, в межах напрямів і порядку, визначених Законом» [120].

Тобто орган конституційної юрисдикції акцентує саме на безкорисливості як ознаці благодійної діяльності.

Наприклад, Марченко О. В. виділяє таку ознаку благодійної діяльності як «безоплатність – це здійснення благодійної діяльності без зустрічної дії майнового характеру з боку отримувача благодійної допомоги» [75, с. 65]. З таким підходом навряд чи можна погодитися, адже «благодійник» може зажадати від бенефіціара вчинення дії немайнового характеру взамін на надану благодійну допомогу. Прикладом в даному випадку може бути проведення рекламної чи агітаційної кампанії на користь благодійника або ж виконання окремих робіт чи надання послуг. Тож виділення такої ознаки, як безоплатність, значно звужує поняття благодійної допомоги.

Чепурнов В. О. наголошує на тому, що, мабуть, найголовніша ознака благодійництва – безоплатність. Основна суть цієї ознаки полягає в тому, що благодійник здійснює свою діяльність повністю з альтруїстичних мотивів, тобто не розраховуючи на будь-яку вдячність з боку отримувача благодійної допомоги. Але, якщо заглиблюватися в характеристику цієї ознаки благодійництва та благодійної діяльності, то необхідно зазначити, що сучасній українській благодійності притаманна відносна безкорисливість [159, с. 42].

З позиції науковця, поняття благодійної діяльності може тлумачитися достатньо широко. Тобто благодійною діяльністю слід визнавати випадки отримання бенефіціарами благодійної допомоги не цілком безоплатно, а й на пільгових умовах. Наприклад, підприємство забезпечує певну категорію осіб протезами за значно зниженою ціною. Незважаючи на той факт, що законодавство низки іноземних держав закріплює можливість надання благодійної допомоги на пільгових умовах, вважаємо, що впровадження подібної норми у вітчизняне законодавство призведе до плутанини. Адже на практиці стане фактично неможливо відрізнити, наприклад, передачу

певного майна особі на пільгових умовах, як вид благодійної діяльності, від підприємницької діяльності. Як результат – це створюватиме чимало колізій та дискусій, особливо з позиції оподаткування відповідних операцій.

Ми відстоюємо позицію, що благодійна діяльність характеризується відсутністю у благодійника не лише прибутку від здійснюваної благодійної діяльності, але й будь-яких винагород та компенсацій. В тому числі йдеться й про недопустимість отримання благодійниками компенсацій у вигляді виконання робіт та/або надання послуг бенефіціарами та/або від їх імені чи за їх дорученням.

Відповідно до ч. 5 ст.131 ГК України благодійна організація має право здійснювати **неприбуткову** господарську діяльність, спрямовану на виконання її цілей, визначених установчими документами [31]. Водночас вважаємо, що благодійна діяльність не може характеризуватися як діяльність виключно неприбуткова. Це пов'язано з тим, що відповідно до Податкового кодексу України (далі – ПКУ) статус неприбутковості є притаманним для певних підприємств, установ та організацій та застосовується в цілях їх оподаткування [82]. Оскільки в податковому законодавстві йдеться про неприбутковість як характерну ознаку суб'єктів, а не їх діяльності, детальніше це питання розглядатиметься в межах п. 3 цього розділу.

Отже, ми підтримуємо точку зору низки науковців, що найбільш правильним і таким, що відповідає чинному цивільному законодавству, є поняття «непідприємницька діяльність» [63, с. 26]. Саме такою слід визнати, на нашу думку, благодійну діяльність.

4) Цільова спрямованість.

Відповідно до ч.1 ст.5 Закону цілями благодійної діяльності є надання допомоги для сприяння законним інтересам бенефіціарів у сферах благодійної діяльності, визначених цим Законом, а також розвиток і підтримка цих сфер у суспільних інтересах.

Перш за все, слід звернути увагу на те, що правильне визначення цілей благодійної діяльності є ключовим для розкриття її суті. Благодійна

діяльність – це певна добровільна допомога для досягнення визначених Законом цілей, що не передбачає одержання благодійником прибутку, а також сплати будь-якої винагороди або компенсації благодійнику від імені або за дорученням бенефіціара. Відповідно, підставивши визначення терміну «цілі благодійної діяльності» у поняття «благодійна діяльність», отримуємо ось таку дефініцію: «благодійна діяльність – це певна добровільна, безоплатна допомога для надання допомоги для сприяння законним інтересам бенефіціарів у сферах благодійної діяльності, визначених цим Законом, а також розвиток і підтримка цих сфер у суспільних інтересах ...». Тобто виходить, що благодійна діяльність, яка за своєю суттю є допомогою, здійснюється «для надання допомоги для сприяння законним інтересам бенефіціарів...». Очевидно, благодійна діяльність провадиться не для надання допомоги, а є допомогою для «сприяння законним інтересам бенефіціарів...». Тому, для усунення цієї неузгодженості пропонуємо виключити слова «надання допомоги для» із визначення цілей благодійної діяльності.

По-друге, важливо наголосити на існуванні низки обмежень щодо цілей благодійної діяльності незалежно від того, чи здійснюється вона благодійником-фізичною особою чи благодійною організацією. Така діяльність в жодному разі не повинна суперечити моральним засадам суспільства, а також базовим законодавчим принципам. Так, напрямом чи ціллю благодійної діяльності не може бути ліквідація незалежності України, зміна конституційного ладу насильницьким шляхом, порушення суверенітету і територіальної цілісності держави, підрив її безпеки, незаконне захоплення державної влади, пропаганда війни, насильства, розпалювання міжетнічної, расової, релігійної ворожнечі, посягання на права та свободи людини, здоров'я населення, пропаганда комуністичного та/або націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів та їхньої символіки. Очевидно, що в вищенаведених випадках здійснювана діяльність не лише не буде благодійною, а взагалі вважатиметься незаконною.

Доцільно звернути увагу і на термін «суспільні інтереси», що застосований в дефініції. На нашу думку, його використання призводить до звуження потенційних напрямів здійснення благодійної діяльності та суперечить іншим положенням Закону. Наприклад, розглянемо таку сферу благодійної діяльності як розвиток територіальних громад (п. 11 ч. 2 ст. 3 Закону). Благодійна організація для реалізації своєї мети може обрати бенефіціара – територіальну громаду певного міста. Вважаємо, що в даному випадку йдеться про місцеві інтереси, а благодійна допомога надаватиметься чітко визначеному бенефіціару – територіальній громаді конкретного міста.

До того ж актуальними є випадки, коли благодійні фонди підтримують впровадження нових ініціатив, які стосуються удосконалення системи державного управління. Зокрема, міжнародний фонд «Відродження» надавав підтримку для впровадження електронного урядування в Україні на місцевому рівні [116]. За своєю суттю дану сферу інтересів слід віднести до категорії «державного інтересу». Однак у Законі визначено лише суспільні інтереси, що обмежує здійснення благодійної діяльності. Тому пропонуємо розглянути інше поняття – «публічний інтерес».

До публічних інтересів, аналізуючи Конституцію України, слід віднести, зокрема, інтереси національної безпеки (ч. 2 ст. 32, ч. 3 ст. 34, ч. 1 ст. 36, ч. 2 ст. 39), інтереси держави (п. 2 ч. 1 ст. 121), спільні інтереси територіальних громад сіл, селищ та міст (ч. 4 ст. 140), інтереси громадського порядку (ч. 3 ст. 34, ч. 2 ст. 35), інтереси економічного добробуту (ч. 2 ст. 32), інтереси суспільства (ч. 7 ст. 41, ч. 4 ст. 89) тощо [60].

Серед науковців також відстоюється позиція, яку підтримуємо і ми, щодо включення терміну «державний інтерес» до поняття «публічного інтересу» [27, с. 5]. Водночас останнє включає в себе також такі терміни як «суспільні інтереси», «місцеві інтереси» тощо. Саме тому, пропонуємо у ст. 3 Закону застосовувати поняття «публічний інтерес», яке є родовим та охоплює вищенаведені видові поняття.

Законом чітко визначено сфери, в яких дозволяється здійснювати благодійну діяльність. До того ж, цей законодавчий перелік є вичерпним. Його розширення та доповнення можливе лише шляхом внесення змін у відповідний акт. Важливо наголосити, що основні напрями здійснення благодійної діяльності містилися також і у раніше чинному Законі України у сфері благодійності.

Кожного дня суспільство стикається із новими викликами та проблемами. І часто якраз благодійні організації здатні мобільно відреагувати на ситуацію, що склалася. Визначення чітких сфер для надання благодійної діяльності обмежує можливості таких організацій. Замість того, щоб активно сприяти вирішенню проблеми, яка виникла, благодійні організації змушені чекати внесення змін у законодавчий акт, що досить часто є тривалим процесом. І наша держава вже одного разу зіткнулася з подібною ситуацією. На початку 2014 року Україна була на межі розгортання воєнних дій. За цих обставин матеріальне забезпечення армії потребувало значних фінансових ресурсів. Тоді саме благодійний сектор особливо активізувався для надання допомоги та підтримки всім тим, хто цього потребував. Однак виключний перелік сфер благодійної діяльності, що містився на той час у Законі, не давав можливості благодійним організаціям діяти у такому напрямі. Це зумовило необхідність внесення змін у Закон. Майже місяць відповідний проект розглядався Верховною Радою України до моменту прийняття його 8 квітня 2014 року – Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення матеріально-фінансового забезпечення обороноздатності держави» № 1190-VII [95]. Тобто весь період часу від моменту, коли виникла потреба в терміновому залученні додаткових коштів для підтримки обороноздатності країни та захисту мирного населення до фактичного прийняття згаданого вище Закону, благодійні організації були виключені з переліку суб'єктів, які можуть провадити свою діяльність у цій сфері.

Описана вище ситуація підтверджує сумніви деяких науковців щодо недоцільності закріплення в Законі вичерпного переліку сфер благодійної діяльності. Саме тому, пропонується застосувати загально дозвільний принцип правового регулювання, на якому базуються приватні правовідносини. Тобто замість виключного переліку сфер благодійної діяльності в Законі закріплюється перелік сфер, в яких забороняється її здійснення [175, с. 13].

Хоча такий підхід видається цілком обґрунтованим, водночас доцільно проаналізувати практику законодавчого регулювання цього питання в інших державах.

Більшість європейських країн уже давно відмовилися від використання таких термінів як «благодійна діяльність», «благодійні організації» тощо. Щоправда, вони досі закріплені в законодавствах низки держав-членів СНД, зокрема, Республік Узбекистан, Вірменія, Молдова, Казахстан, Російської Федерації. За винятком Закону Республіки Молдова «Про благодійність та спонсорство» від 31 жовтня 2002 р., законодавчі акти інших перелічених вище держав містять виключний перелік цілей благодійної діяльності, розширення якого можливе лише шляхом внесення відповідних змін в нормативні акти.

Зважаючи на прагнення України удосконалити власне законодавство та узгодити його положення з прогресивними нормами країн ЄС, пріоритетним залишається дослідження законів саме цих держав. На відміну від вищенаведеного підходу, коли благодійні організації та здійснювана ними діяльність визначаються та регулюються окремим нормативним актом, законодавства більшості країн ЄС оперують поняттями «неприбуткова організація» (non-profit organization), «суспільно корисна організація» (public benefit organization), «суспільно корисна діяльність/цілі» (public benefit activity/purposes), «суспільно корисний статус» (public benefit status).

Детальніший аналіз та розмежування термінів, що характеризують відповідні організації в країнах ЄС, наведено в наступних пунктах цієї

роботи. Однак принциповим залишається розуміння суті суспільно корисної діяльності та цілей. Розкриття змісту такої діяльності тісно пов'язане з отриманням відповідними організаціями суспільно корисного статусу, і в результаті – податкових пільг. Поняття «суспільно корисна діяльність» може міститися як в окремому спеціальному законодавстві, яке регулює правові засади створення та функціонування неприбуткових організацій або ж суспільно корисну діяльність загалом (наприклад, в таких європейських країнах як Польща, Угорщина, Словаччина, Албанія, Болгарія, Великобританія, Мальта), так і в податковому законодавстві (Німеччина, Нідерланди).

Обидва вищенаведені підходи мають як певні переваги, так і недоліки, втім, спільним для них є відсутність чіткого законодавчого визначення терміну «суспільно корисна діяльність», а розкриття його через невичерпний перелік сфер діяльності, в яких вона провадиться. Хоча в законах більшості країн ЄС використовується термін «види суспільно корисної діяльності», з їх змістовного наповнення можна зробити висновок, що в переліку закріплені власне сфери здійснення такої діяльності (спорт, культура, здоров'я, наука, мистецтво та ін.). Без сумніву, відповідні переліки різняться у кожній з держав, відображаючи потреби, цінності і традиції кожної з країн. Вкотре наголошуємо на тому, що перелік сфер здійснення суспільно корисної діяльності в державах ЄС є невичерпним. Це дає можливість запобігти звуженому тлумаченню перерахованих цілей, щоб концепція суспільного блага не була «застиглою», а могла змінюватися відповідно до умов життя суспільства.

Пропонуємо застосувати вищеописаний підхід країн ЄС для удосконалення вітчизняного законодавства в поєднанні з пропозиціями українських науковців. Тобто пропонуємо зробити відкритим перелік сфер благодійної діяльності, а також доповнити Закон приписами, які вказують на заборонені напрями її здійснення. Досягнути цього можна переформулювавши положення ч. 1 і 2 ст. 3 Закону та доповнивши цю

статтю ч. 4. З урахуванням уже обґрунтованої вище доцільності виключення з визначення поняття «цілі благодійної діяльності» словосполучення «надання допомоги для» пропонуємо викласти ч. 1, 2 і 4 ст. 3 Закону у такій редакції:

«1. Цілями благодійної діяльності є сприяння законним інтересам бенефіціарів у сферах благодійної діяльності, не заборонених цим Законом, а також розвиток і підтримка цих сфер у публічних інтересах.

2. Сферами благодійної діяльності є:

...

1б) інші сфери, не заборонені законом.

4. Забороняється здійснення благодійної діяльності у сферах чи для цілей, що суперечать публічному порядку, принципам гуманності і моралі, а також чинному законодавству України, зокрема, спрямованої на приниження честі та гідності особи, посягання на права та свободи людини, розпалювання міжетнічної, расової, релігійної ворожнечі, пропаганду війни, насильства, порушення суверенітету і територіальної цілісності України, пропаганду комуністичного та/або націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів та їхньої символіки тощо.»

Запропоноване нами формулювання цілей благодійної діяльності вказує на певні історично та соціально сформовані пріоритетні напрями здійснення такої діяльності. Водночас відкритий перелік сфер, в яких дозволяється провадження благодійної діяльності, відповідає загальнодозвільному принципу правового регулювання, який є базовим для приватних правовідносин. Крім цього, виникнення нових суспільних потреб, задоволення яких можливе, зокрема завдяки діяльності благодійників, не вимагає обов'язкового першочергового внесення змін у нормативно-правові акти.

Отже, на нашу думку, наведене в Законі України визначення благодійної діяльності всебічно та повно розкриває сутність даного поняття. До ознак благодійної діяльності, з нашої точки зору, слід віднести:

1) добровільність; 2) надання у формі особистої та/або майнової допомоги; 3) несприємницький характер; 4) цільову спрямованість. Водночас вважаємо, що удосконалення потребують окремі норми Закону, які визначають цілі та сфери благодійної діяльності. Зокрема пропонуємо зробити відкритим, невиключним перелік сфер, в яких можна провадити благодійну діяльність.

1.2. Види благодійної діяльності

Відповідно до ст. 5 Закону благодійники спільно чи індивідуально можуть здійснювати благодійну діяльність на підставі добровільного вибору одного або кількох таких її видів:

- 1) безоплатна передача у власність бенефіціарів коштів, іншого майна, а також безоплатне відступлення бенефіціарам майнових прав;
- 2) безоплатна передача бенефіціарам права користування та інших речових прав на майно і майнові права;
- 3) безоплатна передача бенефіціарам доходів від майна і майнових прав;
- 4) безоплатне надання послуг та виконання робіт на користь бенефіціарів;
- 5) публічний збір благодійних пожертв;
- 6) управління благодійними ендаментами;
- 7) виконання заповітів, заповідальних відказів і спадкових договорів для благодійної діяльності;
- 8) проведення благодійних аукціонів, негрошових лотерей, конкурсів та інших благодійних заходів, не заборонених законом;
- 9) благодійна спільна діяльність та виконання інших контрактів (договорів) про благодійну діяльність.

Згідно з тлумачним словником категорія «вид» означає окрему галузь роботи, заняття, різновид в низці предметів, явищ і т. ін.; тип [127]. Видові ознаки (*видові відмінності*) є тими, які слугують для виділення поняття серед

інших, подібних до нього. Поняття, в якому наявні як родова, так і видова ознаки, становить «вид» (видове поняття). А форма – це тип, будова, спосіб організації чого-небудь; зовнішній вияв якого-небудь явища, пов'язаний з його сутністю, змістом [127]. Тому, аналізуючи положення ст. 5 Закону, можна скоріше говорити про форми, способи здійснення благодійної діяльності, зовнішні її вияви [165, с. 25].

Зважаючи на те, що публічний збір благодійних пожертв та управління благодійними ендаментами детально аналізуються в наступних розділах цієї роботи, далі зупинимося на дослідженні кількох інших видів благодійної діяльності.

По-перше, важливо наголосити на недосконалості юридичної техніки при формулюванні, зокрема, перших трьох видів благодійної діяльності, наведених у переліку. Відповідно до ст. 190 ЦК України майнові права включаються в поняття «майно». У зв'язку з цим, на нашу думку, недоцільно виокремлювати майнові права, роблячи акцент на можливості їх передачі, що і без цього впливає із загальних норм ЦК України.

Окрім цього, на нашу думку, немає потреби вказувати на безоплатність передачі права власності чи інших речових прав на кошти, майно або доходи від нього. Адже це цілком очевидна та зрозуміла річ. Неможливість отримання благодійником будь-якого прибутку, винагороди або компенсації від імені або за дорученням бенефіціара в процесі здійснення ним благодійної діяльності впливає із визначення останньої.

Такий вид благодійної діяльності як «благодійна спільна діяльність та виконання інших контрактів (договорів) про благодійну діяльність» є також дещо дискусійним і потребує, на нашу думку, певних роз'яснень.

В межах даного пункту розуміння терміну «благодійна спільна діяльність» є досить суперечливим, адже не до кінця зрозуміло, що саме законодавець має на увазі. Якщо йдеться про спільну благодійну діяльність, тобто діяльність кількох благодійників, то така можливість визначена у ч. 1 ст. 5: «благодійники спільно чи індивідуально можуть здійснювати

благодійну діяльність». Тобто в такому випадку нема потреби визначати це як окремий вид благодійної діяльності. З іншого боку, благодійна спільна діяльність може здійснюватися базуючись на нормах глави 77 ЦК України. В такому випадку слід звернути увагу на те, що відповідно до ч. 2 ст. 1130 ЦК України спільна діяльність може здійснюватися на основі об'єднання вкладів учасників (просте товариство) або без об'єднання вкладів учасників. А за договором простого товариства сторони (учасники) беруть зобов'язання об'єднати свої вклади та спільно діяти з метою одержання прибутку або досягнення іншої мети (ст. 1132 ЦК України). Водночас необхідно пам'ятати, що благодійна діяльність здійснюється не задля одержання прибутку. Отже, думається, що формулювання даної норми доцільно було б змінити.

Закон у сфері благодійності закріпив за благодійними організаціями право здійснювати різні види діяльності, в тому числі організовувати різноманітні благодійні заходи для інформування та залучення до власної діяльності якомога ширшого кола осіб. Одним із таких дозволених для проведення благодійною організацією заходом є негрошові лотереї. Такі лотереї – звична практика закордоном. Однак такі благодійні заходи в Україні не дуже поширені. Це пов'язано, перш за все, з відсутністю на законодавчому рівні поняття «негрошової лотереї». Трактувати цей термін можна з двох аспектів: а) негрошова лотерея – це лотерея, яка проводиться на безоплатній основі, тобто для участі у ній не вимагається сплачувати кошти, метою її проведення є заохочення та реклама; б) лотерея визнається негрошовою, якщо виграшний фонд не передбачає грошових виплат переможцю. Проте можливість різностороннього тлумачення закріпленого в Законі терміну не є центральною проблемою, яка перешкоджає впровадженню відповідних механізмів на практиці.

Другим і водночас особливо важливим питанням для з'ясування реальної правомірності проведення благодійною організацією негрошової лотереї є існуюча на сьогодні заборона проведення лотерей без отримання ліцензії та надання їй статусу державної лотереї. Особливості державної

монополії на лотерейну діяльність встановлено ст. 365-1 ГК України та ст. 4 Закону України «Про державні лотереї в Україні» від 06 вересня 2012 року [99]. До того ж відповідно до ст. 14 цього Закону встановлена серйозна відповідальність за проведення розіграшів, що відповідають визначенню лотереї. Окрім цього навіть за використання слова «лотерея» у будь-яких відмінках і контекстах при проведенні окремих видів господарської діяльності або в їх назвах юридичними особами, які не мають статусу оператора або розповсюджувача державних лотерей, зазначені особи припиняються за рішенням суду відповідно до закону.

Можна стверджувати про наявність в двох нормативно-правових актах – Законі України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» та Законі України «Про державні лотереї в Україні» суперечливих приписів. Очевидно, що ризики бути притягненими до відповідальності за проведення негрошової лотереї не стимулюють благодійні організації до здійснення такого виду діяльності.

З'ясування змісту поняття «лотерея», визначення якого містяться у Законі України «Про державні лотереї в Україні» і ПК України, дає підстави стверджувати, що визначальними ознаками лотереї є проведення її на платній основі, тобто зі сплатою грошей за участь, та розігрування призового (виграшного) фонду, що в результаті завершується виплатою виграшів (видачою призів) переможцю. Загальність цих ознак за своєю суттю практично виключає можливість проведення благодійною організацією такого благодійного заходу як негрошова лотерея. Щоправда, юристи-практики вказують на правомірність здійснення благодійною організацією цього виду діяльності при дотриманні певних рекомендацій. Особливо обережно слід використовувати термінологію Закону України «Про державні лотереї в Україні» при організації та проведенні заходу, уникати понять «негрошові лотереї», «призовий фонд», «приз», «виграш». Також вказується на доцільність акцентувати на такій важливій відмінності організованого благодійного заходу від лотереї як незалежність призового фонду від суми

доходів від благодійних внесків. Адже із норм Закону України «Про державні лотереї» впливає ще одна важлива ознака лотереї, яка, втім, не відображена у її визначенні, а саме – нерозривність формування призового фонду та доходів, отриманих від плати за участь у лотереї [99]. Ми підтримуємо викладені вище думки практикуючих юристів. Вважаємо, що дотримання цих рекомендацій на практиці дозволить благодійним організаціям проводити негрошові лотереї без порушення приписів чинного законодавства України до моменту усунення нормативних колізій у цій сфері.

Іншими контрактами (договорами) про благодійну діяльність найчастіше є ті, що укладені між особами, які здійснюють публічний збір благодійних пожертв на користь благодійної організації від власного імені відповідно до ч. 3 ст. 7 Закону. Втім, на практиці такими договорами іменують і ті, предметом яких є спільна реалізація благодійної програми (наприклад, Договір про благодійну діяльність від 03.09.2013 року, укладений між благодійною організацією «Фонд сприяння розвитку ліцею № 38 ім. В.М. Молчанова» та ліцеєм № 38 ім. В.М. Молчанова м. Києва [40], та Договір №1 про благодійну діяльність від 05.01.2016 року, укладений між благодійною організацією «Благодійний Фонд Пульс Олександрії» та Міським комунальним лікувально-профілактичним закладом Міська лікарня №1 м. Олександрія [39]). Укладення подібних договорів зумовлено існуванням в законодавстві України заборони органам державної влади, органам місцевого самоврядування та юридичним особам публічного права засновувати благодійні організації. Втім фінансування державою перелічених вище суб'єктів вкрай незадовільне, саме тому, на практиці було придумано спеціально створювати благодійну організацію (нерідко засновником є хтось із керівництва майбутніх бенефіціарів чи їх близькі особи) й укладати з нею договір, згідно з яким остання зобов'язується надавати регулярну благодійну допомогу відповідному суб'єкту. Наприклад, часто батьків просять перевести певну суму коштів на рахунок благодійної організації при прийнятті їх

дитини у навчальний заклад. Обґрунтовують це тим, що дана організація опікується цим закладом, а зібрані кошти будуть використані на його розвиток. В даному випадку можна констатувати наявність корупційної складової в таких діях керівництва закладу, яке нерідко має пряме відношення до розпорядження коштами відповідної благодійної організації. Окрім цього, здійснюючи такий перерахунок без укладення договору з чіткою вказівкою на цілі, для яких передаються кошти, батьки в майбутньому не зможуть оскаржити дії благодійної організації в разі, якщо їх пожертва була використана нецільово.

Хоча Закон досить жорстко підходить до питання звітності благодійних організацій, це не вирішує вищеописану проблему. Адже контроль здійснюється за надходженнями та витратами благодійної організації, але не за виконанням останньою взятих на себе зобов'язань перед бенефіціарами чи благодійниками. Зважаючи на викладене вище, слід наголосити на важливості самостійного контролю благодійників за цільовим використанням їх пожертв, наданих благодійним організаціям для подальшої передачі на користь органів державної влади, місцевого самоврядування або юридичних осіб публічного права. В майбутньому ж пропонується відмовитися від вищеописаної моделі благодійності в публічній сфері з метою уникнення нецільового використання або ж взагалі привласнення пожертв.

Закріплений у Законі перелік видів благодійної діяльності не є вичерпним. Зокрема, відшкодування благодійними організаціями витрат інших бенефіціарів, пов'язаних з передачею майна і майнових прав, зазначених у ч. 1 статті 5 Закону також визнається благодійною діяльністю. Втім, на нашу думку, правильніше визнати ці дії видом благодійної діяльності, формою її здійснення, але не самою благодійною діяльністю.

Окрім цього закони України можуть визначати додаткові види благодійної діяльності та особливості їх регулювання.

Законодавства переважної більшості зарубіжних державах, в тому числі і країн ЄС, зокрема Великої Британії, Данії, Фінляндії, Швеції, Іспанії,

Франції, Чехії, Словаччини, Вірменії, Узбекистану, Казахстану, Молдови, Литви та ін. не містять навіть орієнтовного переліку форм здійснення благодійної діяльності, конкретних її проявів. Ці питання віднесені на розгляд благодійних організацій. Креативний підхід, неординарне висвітлення проблеми, оригінальні способи донесення до громадськості інформації про існуючі соціальні проблеми та шляхи їх вирішення – всі ці фактори впливають на вибір серед існуючих форм та способів здійснення благодійної діяльності або ж винайдення нових, не закріплених на законодавчому рівні, але вкрай ефективних на практиці.

Коли йдеться про види, то відповідно до Закону різновидом благодійної діяльності слід визнати меценатську діяльність.

Поняття меценатства має історичні коріння і походить від імені давньоримського державного діяча і покровителя мистецтв Гая Цильнія Мецената. Під поняттям «меценатська діяльність» у Законі розуміють благодійну діяльність у сферах освіти, культури та мистецтва, охорони культурної спадщини, науки і наукових досліджень, яка здійснюється у порядку, визначеному цим та іншими законами України. Визначення цього терміну міститься також і у ст. 10 Закону, де меценатською діяльністю визнається підготовка чи підтримка благодійних заходів, пов'язаних із створенням, відтворенням чи використанням у встановленому законодавством порядку творів та інших об'єктів права інтелектуальної власності, зокрема благодійних гастрольних заходів, за умови забезпечення вільного доступу до таких заходів. Отже, в межах одного акта поняття «меценатська діяльність» трактується по-різному. До того ж визначення, що закріплено у ст. 10 Закону очевидно звужує зміст вказаного терміну, зводить його лише до підготовки чи підтримки благодійних заходів та обумовлюється необхідністю «забезпечення вільного доступу до таких заходів».

Водночас меценатство може проявлятися і в інших формах, для прикладу, у переданні музею творів образотворчого мистецтва. У

вищеописаній ситуації безоплатна передача у власність музею творів мистецтва повинна справедливо бути визнаною меценатською діяльністю в розумінні п. 6 ч. 1 ст. 1 Закону. Водночас відповідно до ст. 10 Закону ці дії не вважатимуться меценатством. Очевидно, з огляду на звужене тлумачення терміну «меценатська діяльність», що міститься у ст. 10 Закону, остання потребує внесення змін з метою усунення існуючих колізій. Видається, що у ст. 10 Закону доцільно наголосити, що наведені у ній дії є не єдиною формою, способом здійснення меценатської діяльності.

Підсумовуючи вищевикладене, слід акцентувати на важливості закріплення у Законі відкритого переліку видів благодійної діяльності, що за своєю суттю є способами, формами здійснення благодійної діяльності. Водночас доцільною видається деталізація приписів ст. 10 Закону, які визначають меценатську діяльність. Для уникнення звуженого тлумачення терміну «меценатська діяльність» пропонується у ст. 10 Закону вказати на те, що підготовка чи підтримка благодійних заходів, пов'язаних із створенням, відтворенням чи використанням у встановленому законодавством порядку творів та інших об'єктів права інтелектуальної власності, зокрема благодійних гастрольних заходів, за умови забезпечення вільного доступу до таких заходів, є лише однією із форм здійснення меценатської діяльності і за цих обставин не виключається можливість її провадження в інших формах.

1.3. Поняття та ознаки благодійної організації як юридичної особи

Нормативне закріплення визначення благодійної організації міститься у спеціальному Законі, відповідно до п. 3 ч. 1 ст. 1 якого благодійна організація є юридичною особою приватного права, установчі документи якої визначають благодійну діяльність в одній чи кількох сферах, визначених Законом, як основну мету її діяльності [90].

Для детального аналізу правового статусу благодійної організації необхідно розділити її законодавчі ознаки на 2 групи:

- *загальні*, тобто ті, що притаманні всім юридичним особам;

- *спеціальні*, які притаманні виключно благодійним організаціям і дають можливість вирізнити їх з-поміж інших юридичних осіб [16, с. 62].

Відповідно до законодавчого підходу благодійна організація є юридичною особою приватного права, що відповідає одній із класифікацій, що містяться у ч. 2 ст. 81 ЦК України, а саме поділ юридичних осіб за порядком створення. Належність благодійної організації до категорії юридичних осіб приватного права дає змогу констатувати наявність у неї всіх ознак, що притаманні таким юридичним особам.

Беручи до уваги той факт, що предметом даного дослідження є благодійні організації, в рамках цієї роботи за основу буде взято відображений у вітчизняному законодавстві підхід. Не вдаючись до детального аналізу сформованих цивілістичною наукою підходів до виокремлення ознак юридичної особи, ми розглядатимемо ті, що їй притаманні, базуючись на законодавчих положеннях.

Під поняттям ознак юридичної особи науковці розглядають «об'єктивні (реальні) якості особи, про яку йде мова» [64, с. 52]. Слід звернути увагу на те, що вони притаманні власне юридичній особі, а не її керівнику, трудовому колективу, учасникам тощо. Окремі вчені, аналізуючи ознаки, мають на увазі «характеристики, що складають зміст уявної форми юридичної особи» [158, с. 12]. Інші ж дослідники вказують, що під ознаками юридичної особи слід розуміти такі внутрішні характеристики, що їй належать, кожна з яких необхідна, а всі разом – достатні для того, щоб організація могла визнаватися суб'єктом права [36, с. 112].

Тривалий час автори дискутували щодо питання про виділення головної ознаки юридичної особи. Одні такою називали можливість її участі в цивільних правовідносинах від свого імені [26, с. 706], другі – наявність відокремленого майна [130, с. 52], треті визнавали самостійну майнову відповідальність юридичної особи як центральну її рису [17, с. 98].

Незважаючи на спроби окремих дослідників виокремити найважливішу ознаку юридичної особи, ми не підтримуємо цих пропозицій, адже з нашої

точки зору, всі вони формують поняття юридичної особи і є однаково важливі та необхідні. Окрім цього, такі дискусії не мають практичного значення і можливі лише на теоретичному рівні, з чим погоджуються і представники української цивілістики [152, с. 35].

Базуючись на викладеному вище, можна виділити такі загальні ознаки благодійної організації як юридичної особи приватного права:

1) **організаційна єдність** (ст. 80, 97 ЦК України). Дана ознака свого часу досліджувалася визначними науковцями радянського періоду, зокрема О. С. Іоффе [48, с. 130], М. І. Брагінським [58, с. 93], І. В. Єлісєєвим [36, с. 107].

Досліджували цю ознаку й українські цивілісти, наприклад, Ю. О. Заїка [44, с. 40], Р. Б. Шишка, В. А. Кройтор та інші. З позиції останніх юридична особа є, так би мовити, єдиним організмом, який має певну структуру, де кожен елемент виконує свою функцію, що спрямована на досягнення цілей юридичної особи. Така єдність закріплена в статутних документах юридичної особи (статуті, установчому договорі) [154, с. 231].

На думку Харитонова О. Є. та Саніахметової Н. О. організаційна єдність полягає у визначенні цілей і завдань юридичної особи, у встановленні її внутрішньої структури, компетенції органів, порядку їх функціонування тощо [152, с. 112].

Отже, організаційна єдність є однією з базових та необхідних рис, що характеризує юридичну особу як окремий суб'єкт цивільних відносин, дозволяє об'єднати інтереси декількох осіб та сформувати єдине організаційне утворення.

Зазначена ознака розкривається в благодійній організації через систему органів управління, які покликані виражати та реалізовувати волю організації, як цілісного утворення. Загальні засади управління благодійними організаціями містяться в розділі IV Закону. Водночас конкретні органи управління, їх склад, компетенція, порядок діяльності та прийняття ними

рішень повинні бути закріплені в установчих документах благодійної організації (п. 3 ч. 2 ст. 14 Закону).

2) **майнова відокремленість**. Чимало науковців, які займалися дослідженням зазначеної риси, тривалий час вважали й досі підтримують думку, що вона є найважливішою серед ознак юридичної особи [8, с. 31; 33, с. 53]. Як зазначає А. С. Довгерт: «відокремлене майно може бути тільки у власності юридичної особи. Фігура юридичної особи – не власника існувати в економічному середовищі не може, інакше це суперечило б природі та призначенню юридичних осіб у суспільстві» [38, с. 45].

Відводячи зазначеній ознаці місце вирішальної з-поміж інших, Кучеренко І. М. доходить висновку, що юридичними особами є установи, підприємства та громадські організації, які виступають у цивільних відносинах на підставі закону, статуту чи положення в якості майново-відособленої одиниці, які від свого імені несуть самостійну майнову відповідальність за своїми зобов'язаннями [141, с. 190].

З позиції розробників ЦК України ступінь відокремленості майна, що належить юридичній особі, має бути на рівні права власності [157, с. 65]. На противагу зазначеному Ромовська З. В., думку якої підтримуємо і ми, акцентує на тому, що наявність свого майна – це умова повноцінної діяльності юридичної особи, але не загальна умова її створення, тому конститутивною (обов'язковою) ознакою юридичної особи вважатися не може [121, с. 293].

Обґрунтованою є точка зору, що практичне значення майнової відокремленості юридичної особи «полягає у наступному: по-перше, юридична особа стає суб'єктом права, що дозволяє їй виступати у цивільному обороті; по-друге, це тягне за собою розподіл відповідальності засновників і юридичної особи за своїми зобов'язаннями» [155, с. 115].

З огляду на розуміння майнової відокремленості юридичної особи, як наділення останньої певним об'ємом прав щодо фактично закріпленого за нею майна, що дозволяє виступати в речових правовідносинах, як

самотійному суб'єкту права [46, с. 59-61], доцільно наголосити на нормативному закріпленні за благодійною організацією не лише права власності, але й інших речових прав на кошти, цінні папери, земельні ділянки, інше нерухоме та рухоме майно, а також нематеріальні активи (ст. 16 Закону). Окрім цього, усе перелічене вище є відокремленим від майна (активів) засновників та учасників благодійної організації.

Із цією ознакою тісно пов'язана й інша, а саме – 3) **самотійна майнова відповідальність** (ст. 96 ЦК України), яка, на думку С. М. Братуся, є хоч і вторинною (похідною), але більш глибокою, ніж решта ознак, які входять до змісту поняття юридичної особи. З точки зору вченого, саме майнова відокремленість свідчить про завершеність розвитку юридичної особистості суспільного утворення [20, с. 151]. Деякі науковці відводять цій рисі роль головної й визначальної. Е. О. Суханов вважає, що смисл конструкції юридичної особи полягає у наявності в юридичної особи відокремленого майна, що є необхідною передумовою її самотійної майнової відповідальності [34, с. 178].

На відміну від окремих видів підприємницьких товариств, законодавство України не містить спеціальних норм щодо обсягу відповідальності благодійної організації, що дає можливість зробити висновок про необхідність застосування загальних положень ЦК України, а саме ст. 96. Згідно з нею благодійна організація відповідає за своїми зобов'язаннями усім належним їй майном.

4) **наявність цивільної право- та дієздатності** (ст. 80 ЦК України). Водночас на протиположеним ознакам, ця є скоріше певною характерною рисою уже зареєстрованої благодійної організації, адже її виникнення пов'язане саме з фактом державної реєстрації відповідної організації;

5) **здатність юридичної особи діяти в цільному обороті від власного імені, зокрема самотійно бути позивачем і відповідачем у суді** (ст. 80, 90 ЦК України). Інакше кажучи, благодійна організація, як і будь-яка інша

юридична особа, вправі від свого імені набувати і здійснювати майнові й особисті немайнові права та нести обов'язки. Така характерна властивість також розкривається через здатність благодійної організації вчиняти від свого імені юридичні дії, не заборонені законом. А через цю ознаку, з позиції О. М. Садікова, господарсько-оперативна самостійність юридичної особи отримує кінцеве вираження. Виникаючи на підставі зазначених раніше передумов, ця ознака є кінцевим зовнішнім виразом самостійності та цивільної правосуб'єктності юридичної особи [33, с. 55]. Її існування, як і попередньої ознаки, тісно пов'язане з моментом державної реєстрації;

б) діяльність такої організації здійснюється на підставі установчих документів. Важливо наголосити на винятковій ролі цієї риси, оскільки саме через неї розкривається приватно-правова природа благодійної організації. Засновники в процесі створення благодійної організації формують та затверджують її установчі документи. Закон України визначає, що установчим документом благодійного товариства та благодійного фонду є статут, тоді як таким документом для благодійної установи є установчий акт.

Що стосується спеціальних ознак благодійної організації, то ними є:

- 1) **мета – здійснення благодійної діяльності;**
- 2) **особлива спрямованість одержаного прибутку, неможливість його розподілу між засновниками, учасниками, представниками трудового колективу тощо;**
- 3) **специфічне коло правонаступників у випадку реорганізації, а також цільовий характер використання майна, що залишилося під час ліквідації.**

У новому Законі було закріплено норму, відповідно до якої в установчих документах благодійної організації встановлюється благодійна діяльність як **основна мета** її діяльності (*виділ. автором*). З часу прийняття цього акта громадськість практично одноголосно виступила на підтримку нововведення, яке, на її думку, стосувалося заборони благодійним організаціям отримувати прибуток. Втім, цікаво, що таке тлумачення норм

Закону не зовсім відповідає дійсності. Ми вважаємо, що у законодавстві викладена концепція основної мети, яка, однак, неоднозначно тлумачиться науковцями і практиками, що спричиняє неоднакове розуміння певних принципово важливих положень.

Як зазначає Л. І. Якобсон, некомерційне господарювання відрізняється специфічними способами балансування прав і обов'язків, в результаті чого обмежується не стільки можливість отримання коштів, скільки напрями і форми їх використання [177, с. 43].

Вважаємо, що сформульоване у Законі визначення благодійної організації не забороняє останній отримувати прибуток від здійснюваної підприємницької діяльності, як її побічний результат, але такий прибуток не може бути використаний інакше, як для досягнення основної мети [164, с. 125].

Окрім цього, варто зауважити, що беручи за основу поділ юридичних осіб на підприємницькі та непідприємницькі (ст. 84-85 ЦК України), благодійні організації слід віднести до категорії непідприємницьких. Водночас непідприємницькі товариства та установи можуть поряд зі своєю основною діяльністю здійснювати підприємницьку діяльність, якщо інше не встановлено законом і якщо ця діяльність відповідає меті, для якої вони були створені, та сприяє її досягненню (ст. 86 ЦК України).

Ще одним підтвердженням висунутої тези щодо можливості благодійних організацій отримувати прибуток може бути, зокрема, положення п. 9 ч. 1 ст. 5 Закону, що визначає такий вид благодійної діяльності, як проведення благодійних аукціонів. Наприклад, в Україні існує Благодійний Фонд «Крок до милосердя» (далі – Фонд). Цілями його благодійної діяльності є надання допомоги для сприяння законним інтересам бенефіціарів у сферах спорту та фізичної культури, прав людини і громадянина та основоположних свобод, соціального захисту, соціального забезпечення, соціальних послуг і подолання бідності, а також розвиток і підтримка цих сфер у суспільних інтересах. 12 березня 2017 року Фондом

було проведено благодійний захід «Твори добро», метою якого було «зібрати кошти на лікування хворих дітей, на операції, хіміотерапію чи транспортування закордон» [28]. В межах організованого заходу відбувався благодійний аукціон. Виручені в результаті його проведення кошти було спрямовано на анонсовані цілі заходу.

В даному випадку основною метою було зібрати кошти на лікування дітей, але для її досягнення необхідні були певні засоби, отримання яких стало можливим шляхом реалізації майна на аукціоні. Можна стверджувати, що отримання на благодійному аукціоні коштів є додатковою (другорядною) метою діяльності благодійної організації. З іншого боку, зазначені кошти є свого роду прибутком організації, який неодмінно повинен спрямовуватися на реалізацію основної мети.

Подібна законодавча практика закріплення концепції «основної мети» існує і в низці іноземних держав. Так, законодавство Данії, Естонії, Латвії, Мальти, Нідерландів, Німеччини, Фінляндії та Швеції не містить обмежень статутних цілей благодійних фондів та інших організацій (виняток становить заборона одержання прибутку, але як основної мети діяльності та його розподілу) [142, с.144]. Тобто наголошується на тому, що отримання прибутку не може бути основною метою діяльності благодійної організації. Досвід правового регулювання вказаного інституту у зарубіжних країнах, без сумніву, є вкрай важливим, проте слід наголосити на проблемності його застосування на практиці. Адже основна мета визначається в установчих документах, якщо благодійником є благодійна організація. Тобто якщо остання здійснюватиме підприємницьку діяльність, то виникає питання: якими критеріями слід керуватися компетентним органам для встановлення факту, що задекларована мета і є основною, а не просто вказана для приховання здійснюваного підприємництва?

Отже, виникає потреба паралельного застосування й інших вимог чи обмежень, які в сукупності з так званим критерієм «основної мети», дали б можливість чітко розмежувати непідприємницьку діяльність благодійної

організації від підприємницької. Насправді законодавство України містить приписи, які дозволяють встановити чіткі грані для провадження благодійними організаціями підприємницької діяльності. Згідно з ч. 1 ст. 11 Закону метою благодійних організацій не може бути одержання і розподіл прибутку серед засновників, членів органів управління, інших пов'язаних з ними осіб, а також серед працівників таких організацій. Вважаємо, що дана норма обмежує право благодійної організації одержувати прибуток і **розподіляти** його серед визначеного кола осіб. Тобто ключовою в даному випадку є не сама заборона отримання прибутку, а обмеження щодо його розподілу, використання, спрямування. Оскільки відповідно до ч. 4 ст. 16 Закону благодійні організації мають право здійснювати господарську діяльність без мети одержання прибутку, що сприяє досягненню їх статутних цілей, думається, що отриманий прибуток, якщо він спрямований на реалізацію основної мети, не характеризує організацію як підприємницьку. За такої умови, на нашу думку, використання частини одержаного прибутку (відповідно до Закону – 20 %) на покриття адміністративних витрат (виплату заробітних плат працівників організації, оренду приміщення, купівлю канцелярських товарів, витрат, пов'язаних з управлінням благодійними ендаментами, тощо) повинно розглядатися як таке, що сприяє досягненню цілей організації, визначених установчими документами. Без сумніву, адміністративні витрати є важливою складовою частиною усіх витрат благодійної організації. Прямий зв'язок між здійснюваною благодійною діяльністю як основною метою створення благодійної організації та супутніми витратами, які є необхідними в цьому процесі, є очевидним. Саме тому, адміністративні витрати не вважатимуться порушенням норм щодо цільового використання доходів (прибутків) благодійної організації за умови додержання законодавчо встановленого розміру.

Щодо віднесення благодійної організації до категорії неприбуткових організацій, необхідно детальніше проаналізувати приписи ПК України.

Саме цей акт визначає критерії, які характеризують організацію як неприбуткову.

Відповідно до пп. 133.4.1 п. 133.4 ст. 133 ПК України для визнання організації неприбутковою вона повинна одночасно відповідати таким вимогам:

- бути утвореною та зареєстрованою в порядку, визначеному законом, що регулює діяльність відповідної неприбуткової організації;

- її установчі документи містять заборону розподілу отриманих доходів (прибутків) або їх частини серед засновників (учасників), членів такої організації, працівників (крім оплати їхньої праці, нарахування єдиного соціального внеску), членів органів управління та інших пов'язаних з ними осіб;

- її установчі документи передбачають передачу активів одній або кільком неприбутковим організаціям відповідного виду або зарахування до доходу бюджету у разі припинення юридичної особи (у результаті її ліквідації, злиття, поділу, приєднання або перетворення);

- бути внесеною контролюючим органом до Реєстру неприбуткових установ та організацій (далі – Реєстр) [82].

Формальне дотримання організацією вимог щодо включення зазначених вище положень до установчих документів, а також подання нею заяви про включення до Реєстру неприбуткових установ та організацій за встановленою формою в процесі державної реєстрації, не гарантує їй закріплення за нею статусу неприбутковості безстроково.

Відповідно до ПК України благодійна організація лише **може** бути віднесена до категорії неприбуткових, але це не є обов'язковим. Принциповим в даному випадку є дотримання організацією вимог щодо цільового використання нею отриманих доходів (прибутків). Останні спрямовуються виключно для фінансування видатків на утримання такої неприбуткової організації, реалізації мети (цілей, завдань) та напрямів діяльності, визначених її установчими документами (пп. 133.4.2 ПК України).

Отже, не кожна благодійна організація, створена і зареєстрована відповідно до спеціального Закону, установчі документи якої відповідають переліченим вище вимогам, буде вважатися неприбутковою. Адже необхідним є також факт внесення її до відповідного Реєстру.

Важливо акцентувати увагу і на тому, що можливі випадки виключення благодійної організації з Реєстру, як результат – нарахування та сплати нею податкового зобов'язання з податку на прибуток підприємств, а також штрафних санкцій і пені відповідно до норм ПК України (якщо факт порушення в частині цілей використання доходів (прибутків) було встановлено контролюючим органом). В подальшому така організація сплачуватиме податок на прибуток у загальному порядку. Тобто оподатковуватимуться також і благодійні пожертви, гранти, доходи від управління благодійними ендаментами тощо.

Досліджуючи в цьому аспекті благодійну організацію як учасника адміністративних правовідносин, Кожушко О. О. рекомендує визначати її як «недержавну організацію, яка створена для добровільної безкорисливої неприбуткової діяльності в інтересах суспільства або окремих категорій осіб» [52, с. 55]. Загалом не заперечуючи погляди науковця на правову природу благодійних організацій, слід звернути увагу на певні недоліки зазначеної дефініції. Зокрема, не застосовується вироблений в цивільному законодавстві України поділ юридичних осіб. Ще одним важливим нюансом є не врахована можливість організації здійснювати благодійну діяльність на користь однієї особи чи окремої територіальної громади. Окрім цього, з огляду на приписи ПК України, ознака неприбутковості притаманна не всім благодійним організаціям.

Підсумовуючи вищевикладене та оперуючи термінологією ЦК України (поняттями «підприємницький» та «непідприємницький», що використовуються при характеристиці юридичних осіб), благодійні організації слід віднести до категорії непідприємницьких. Водночас непідприємницький характер благодійної організації означає, що дохід

(прибуток), отриманий в процесі роботи організації, не підлягає розподілу між її засновниками, учасниками, працівниками тощо [166, с. 38]. Він може бути спрямований на реалізацію цілей та завдань, визначених установчими документами, а також, в обмеженому обсязі, на покриття адміністративних витрат. Окрім цього, за умови використання благодійною організацією доходів (прибутків) на зазначені вище напрями та дотримання вимог пп.133.4.1 ПК України благодійна організація визнається неприбутковою.

Законодавство переважної більшості країн ЄС не містить терміну «благодійна організація». Натомість загальноживаними є такі поняття як «неприбуткова організація» (non-profit organization) і «суспільно корисна організація» (public benefit organization). Залежно від того, чи належить неприбуткова організація до категорії суспільно корисних, відрізняється і порядок оподаткування її доходів. Отже, не усі неприбуткові організації в країнах ЄС користуються податковими пільгами. З іншого боку, за загальним правилом, благодійні організації в цих державах відносять до категорії суспільно корисних організацій. Хоча в окремих країнах необхідним критерієм, якому повинна відповідати організація для отримання статусу суспільно корисної, є коло бенефіціарів такої організації. Наприклад, у Франції, Фінляндії та Нідерландах благодійна організація для отримання статусу суспільно корисної, а відповідно і податкових пільг, повинна провадити свою діяльність для широкого кола осіб. У Великобританії також вимагається провадження організацією благодійної діяльності для досягнення загального блага, водночас дозволяється надавати допомогу окремим приватним особам, але лише за умови, що така допомога не є регулярною та не переважає над суспільно корисною.

Благодійні організації в іноземних державах, зокрема і країнах ЄС, за загальним правилом не обмежені в праві провадити підприємницьку діяльність, однак, це питання тісно пов'язане з питанням оподаткування доходів (прибутків), отриманих в результаті такої діяльності. За загальним правилом, доходи від підприємницької діяльності суспільно корисних

(благодійних) організацій оподатковуються на загальних засадах. Деякі країни (Австрія, Греція, Італія, Іспанія, Фінляндія, Молдова) вимагають, щоб підприємницька діяльність, що провадиться суспільно корисними організаціями, відповідала цілям таких організацій. Тоді отримані в процесі такої діяльності доходи не підлягатимуть оподаткуванню податком на прибуток. Цікаво, що в законодавстві Іспанії закріплено обов'язковість використання не менше 70 % доходу на реалізацію статутних цілей організації.

Інша група країн (Португалія, Бельгія, Кіпр, Казахстан, Узбекистан) використовують критерій цільового використання доходу (прибутку) від підприємницької діяльності організації на досягнення статутних цілей.

Поєднання вищенаведених критеріїв вдало відображено в законодавстві Швейцарії:

1) за загальним правилом, доходи (прибуток) від підприємницької діяльності обкладаються податком на прибуток;

2) якщо підприємницька діяльність є допоміжною щодо статутної, то доходи (прибуток) від неї не оподатковуються;

3) якщо благодійна організація була звільнена від сплати податку на прибуток від здійснюваної підприємницької діяльності, то неоподатковані доходи в повному обсязі перераховуються на реалізацію визначених установчими документами цілей.

Повертаючись до аналізу норм вітчизняного законодавства, слід підсумувати, що закріплена в них концепція основної мети, поєднана із обмеженнями щодо цільового використання отриманих в процесі провадження підприємницької діяльності доходів (прибутків), відповідає законодавству низки зарубіжних держав, в тому числі і країн ЄС.

Певні особливості притаманні і порядку припинення благодійних організацій. На відміну від загальновизнаного правила, що правонаступником юридичної особи приватного права може бути інша юридична особа, до благодійної організації застосовується особливе правило.

У випадку її реорганізації правонаступниками можуть стати лише одна чи кілька благодійних організацій.

Окрім цього, відповідно до загальної норми, закріпленої у ст. 111 ЦК України, майно юридичної особи, що залишилося після задоволення вимог кредиторів, передається учасникам юридичної особи, якщо інше не встановлено установчими документами юридичної особи або законом [156]. На відміну від вказаного положення, такі активи благодійної організації мають бути передані одній чи кільком благодійним організаціям у порядку, встановленому установчими документами, або за рішенням суду. А у випадках, визначених законами України, та за умови відсутності зазначених вище благодійних організацій, активи благодійної організації, що ліквідується, спрямовуються до Державного бюджету України (ч. 5, 6 ст. 18 Закону). Детальніше дані положення аналізуються у розділі 3 цієї роботи.

Досліджуючи правовий статус благодійних установ та товариств за законодавством України, Чепурнов В. О. доводить необхідність запровадження терміну «благодійна юридична особа», який повинен стати родовим щодо визначення організаційно-правових форм цих суб'єктів правовідносин. Під ним науковець розуміє непідприємницьку організацію, що створюється однією чи кількома особами у формі товариства або установи з метою здійснення благодійної діяльності [159, с. 55]. Загалом ми не заперечуємо можливості заміни поняття «благодійна організація» на термін «благодійна юридична особа», але водночас вважаємо, що в даному випадку це не має принципового значення для розуміння його суті. Однак навряд чи можна погодитися із дефініцією, сформульованою дослідником, в частині зменшення кількості видів благодійних організацій шляхом виключення із їх переліку благодійного фонду.

Базуючись на виокремлених ознаках благодійної організації, Абросімова О. А. пропонує визначати її як некомерційну організацію, створену на основі вільного добровільного волевиявлення громадян і (або) юридичних осіб, що об'єдналися для здійснення спільної діяльності

виключно у благодійних цілях і яка фінансується за рахунок коштів громадськості [5, с. 66]. Без сумніву, ця дефініція є небезпідставною та достатньо аргументованою, втім також містить певні недоліки. Наприклад, обмежує право іноземних громадян чи осіб без громадянства створювати благодійні організації, не дозволяє їх одноосібного заснування, а також лімітує коло джерел фінансування таких юридичних осіб.

Ще одним важливим аспектом, який потребує глибинного аналізу та вивчення при дослідженні благодійних організацій, є питання принципів їх діяльності. Як зазначає Кожушко О. О., істотним недоліком Закону України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» є відсутність нормативного закріплення принципів благодійної діяльності. Саме тому, науковець пропонує доповнити зазначений акт чітко сформульованими принципами діяльності благодійних організацій [52, с. 50]. Подібні думки, зокрема щодо розширення переліку принципів та їх нормативного закріплення, висловлювалися також й іншими дослідниками [22, с. 7]. Ми все ж притримуємось думки, що включення до Закону окремої статті, яка б визначала принципи діяльності благодійних організацій, не є доцільним. Адже будучи суб'єктами приватних правовідносин, благодійні організації базують свою діяльність на загальних засадах цивільного та господарського права, що уже закріплені в нормах однойменних кодексів України.

Додатково хотілося б звернути увагу на класифікації благодійних організацій. Ст. 13 Закону до видів благодійних організацій відносить благодійне товариство, благодійну установу та благодійний фонд. Водночас у положенні цієї статті містяться й характерні ознаки, притаманні кожному із цих видів.

У раніше чинному Законі 1997 року був закріплений розподіл таких організацій за територіальним принципом. Дана класифікація тривалий час обговорювалася в аспекті аналогічної закріпленої на той час для громадських організацій. Слід наголосити на тому, що зазначений поділ критикувався як юристами-теоретиками й практикаками [176; 59, с. 137], так і міжнародною

спільнотою. Базуючись на Фундаментальних принципах щодо статусу неурядових організацій в Європі, затверджених Рішенням Комітету Міністрів Ради Європи від 05 липня 2002 року, та Рішенні Європейського суду з прав людини від 03 квітня 2008 року у справі «Корецький та інші проти України» (Заява № 40269/02) [151; 119], аргументували правочинність громадських та благодійних організацій мати ті ж можливості, що й інші юридичні особи, зокрема вести діяльність в інших, ніж місце реєстрації, містах чи селищах України.

В процесі розробки нового Закону про діяльність благодійних організацій було враховано численні аргументи, саме тому зазначена класифікація у чинному нормативно-правовому акті відсутня.

Розрізняти благодійні організації можна за різними критеріями, наприклад, *за сферою діяльності*: екологічні, освітні, оздоровчі, організації розвитку територіальних громад, організації соціального спрямування тощо; *залежно від суб'єктний склад осіб, на користь яких здійснюється благодійна діяльність відповідної організації*: благодійні організації, бенефіціарами яких є фізичні особи; організації, які визначають своїми бенефіціарами юридичних осіб; організації, що надають допомогу територіальним громадам; та інші. *За складом засновників* пропонується виділяти благодійні організації, засновниками яких є тільки юридичні особи, та благодійні організації, засновниками яких є фізичні особи. *Залежно від кількості засновників* розрізняють унітарні благодійні організації, тобто такі, що виникають унаслідок волевиявлення одного засновника, та благодійні організації, створені кількома засновниками.

Зважаючи на викладену в п. 1.1 розділу 1 цієї роботи пропозицію щодо удосконалення поняття благодійної діяльності, пропонуємо на законодавчому рівні закріпити таке визначення благодійної організації, як непідприємницької юридичної особи приватного права, основною метою якої є здійснення благодійної діяльності. Водночас для повного розкриття правової природи благодійних організацій та уникнення теоретичних і

практичних дискусій щодо можливості одержання такими організаціями прибутку в процесі їх діяльності пропонуємо деталізувати ч. 4 ст. 16 Закону, виклавши її в такій редакції: «Благодійні організації мають право здійснювати господарську діяльність, дохід (прибуток) від якої спрямовується на досягнення основної мети, покриття адміністративних витрат і не підлягає розподілу між засновниками, учасниками, працівниками (крім оплати їхньої праці, нарахування єдиного соціального внеску), членами органів управління організації та іншими пов'язаними з ними особами».

1.4. Види благодійних організацій

Закон України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» здійснив розмежування благодійних організацій, поділивши їх на такі види: благодійне товариство, благодійна установа та благодійний фонд. Проте перш ніж перейти до детального аналізу характерних ознак кожного із запропонованих Законом видів благодійних організацій, слід дослідити обґрунтованість використання в даному випадку саме терміну «вид». Адже попередній закон у сфері благодійності оперував поняттям «організаційно-правова форма».

Понятійний апарат чинних ЦК і ГК України включає в себе такі терміни, як «організаційно-правова форма», «організаційна форма», «форма», «вид». Паралельне існування цих понять без формування їх чіткої системи та співвідношення створює, окрім теоретичних дискусій, чимало проблем практичного характеру.

Так, відповідно до ст. 90 ЦК України найменування юридичної особи, яке відображене в її установчих документах, має містити інформацію про її організаційно-правову форму. Крім того, остання вказується при заповненні заяви, що подається для проведення державної реєстрації створення відповідної юридичної особи.

Зважаючи на відсутність на законодавчому рівні зведеного переліку усіх організаційно-правових форм юридичних осіб, нормативно-правовим

актом, який на практиці виконує роль регулятора відповідних відносин, є Статистичний класифікатор організаційних форм суб'єктів економіки [133]. Детально не зупиняючись на численних недоліках та прогалинах вказаного документа, можна констатувати його застарілість та наявність численних колізій з чинними нормативно-правовими актами. Наприклад, п. 3.8.9 цього Статистичного класифікатора до форм благодійних організацій відносить такі: членська благодійна організація, благодійний фонд, благодійна установа, інші благодійні організації (фондації, місії, ліги тощо). Вказана норма базується на Законі України «Про благодійництво та благодійні організації», що втратив чинність ще у 2012 році. Попри це, організаційно-правовою формою відповідно до Статистичного класифікатора є виключно благодійна організація. Тож в процесі створення благодійного фонду, його засновники, дотримуючись вимог ст. 90 ЦК України, змушені в установчих документах та заяві вказувати найменування у такому форматі: «Благодійна організація «Благодійний фонд “Щастя”»». З огляду на це, доцільно відобразити у Статистичному класифікаторі організаційних форм суб'єктів економіки організаційно-правові форми юридичних осіб, які закріплені у ЦК України. Це дозволить привести зміст Статистичного класифікатора організаційних форм суб'єктів економіки у відповідність до норм чинного законодавства України.

Окрім цього важливо наголосити на тому, що сучасна система юридичних осіб потребує кардинальних змін. В процесі її удосконалення повинен бути вироблений новий концептуальний підхід до формування системи організаційно-правових форм власне непідприємницьких юридичних осіб та відмежування їх від видів останніх.

Правознавці по-різному пропонують визначати поняття «організаційно-правова форма». Одні наголошують на тому, що це сукупність встановлених в законодавстві істотних і неістотних ознак, які дають підставу відрізнити один вид юридичних осіб від інших [66, с. 4, 9-10]. Другі притримуються думки, що організаційно-правова форма юридичної

особи визначає тип, структуру, побудову, способи внутрішніх відносин, режим формування волі й її вираження в організації [158, с. 44]. Треті ж підкреслюють, що організаційно-правова форма, як поняття ширше по відношенню до організаційної форми, передбачає поєднання організаційних і правових ознак, що характеризують особливості створення та діяльності юридичної особи. За допомогою цих ознак можна незалежно від конкретної економічної діяльності юридичних осіб чітко визначати особливості їх правових можливостей, обов'язків і юридичної відповідальності, за властивими їм загальними параметрами порівнювати різні юридичні особи між собою [15, с. 4].

Цікавою є думка Рузакової О. В., яка відзначає, що організаційно-правова форма – це «модель організації, що передбачена законом і характеризується сукупністю ознак і властивостей, в разі прийняття якої за основу в результаті державної реєстрації вона набуває статусу юридичної особи» [122, с. 24]. Подібно розглядає організаційно-правову форму і Біляєв К. П., вказуючи на неї, як на сукупність конкретних ознак, які об'єктивно виділені в системі загальних ознак юридичної особи і які суттєво відрізняють певну групу юридичних осіб від усіх інших [9, с. 369-397].

Відповідно до ст. 83 ЦК України організаційно-правовими формами юридичних осіб є товариства, установи та інші форми, встановлені законом. Базуючись на вказаному положенні, благодійна установа і благодійне товариство є видами таких організаційно-правових форм юридичних осіб, як установа і товариство відповідно. Але в такому випадку, відсутня правова основа для виокремлення такої організаційно-правової форми, як фонд.

Втім, не можна говорити про благодійний фонд (установу, товариство) як про окрему організаційно-правову форму юридичної особи чи організаційно-правову форму благодійної організації. Розмежування юридичних осіб на організаційно-правові форми дає можливість виокремити загальні категорії, як товариство, установа, що наділені певним комплексом характерним ознак, притаманних саме цій формі. Тому неправильно говорити

про, наприклад, благодійне товариство, як окрему організаційно-правову форму юридичної особи. Воно є видом такої організаційно-правової форми, як товариство.

З іншого боку, ми не погоджуємося з думкою тих науковців, які висловлюють думку, що в Законі доцільно використати термін «організаційно-правові форми благодійних організацій», як це було зроблено раніше [129, с. 375; 30, с. 22; 69, с. 61]. Тоді потрібно було б для кожного виду юридичних осіб, якими є, зокрема, і благодійні організації, розробляти і на законодавчому рівні закріплювати їх організаційно-правові форми. За цих обставин поділ юридичних осіб на організаційно-правові форми втратив би свою актуальність. З нашої точки зору, такий підхід є необґрунтованим та не сприяє формуванню чіткої та логічно побудованої системи юридичних осіб. Ми ж притримуємося позиції, що в Законі відображені саме види благодійних організацій.

Наведене в Законі визначення поняття «благодійне товариство» співпадає із розумінням законодавцем такої організаційно-правової форми юридичної особи, як товариство. Так, відповідно до ч. 2 ст. 83 ЦК України товариством є організація, створена шляхом об'єднання осіб (учасників), які мають право участі у цьому товаристві. Товариство може бути створено однією особою, якщо інше не встановлено законом.

Щодо благодійного товариства, то ним визнається благодійна організація, яка створена не менше, ніж двома засновниками та діє на підставі статуту. Зважаючи на відсутність прямої вказівки закону, можна зробити висновок про те, що засновники благодійного товариства не зобов'язані передавати останньому ніяких активів. З іншого боку, з огляду на обґрунтовану вище тезу про те, що благодійне товариство є видом такої організаційно-правової форми юридичних осіб, як товариство, а також базуючись на комплексному аналізі норм Закону, слід погодитися з думкою, що засновники благодійного товариства вправі брати участь в його управлінні.

Другим видом благодійних організацій є благодійні установи. Будучи окремим видом установ, як організаційно-правової форми юридичних осіб, благодійні установи наділені рядом ознак, притаманних й іншим установам.

В юридичній літературі існують різні підходи до виокремлення ознак установи як самостійної організаційно-правової форми юридичної особи. І. М. Кучеренко до ознак установи відносить такі: а) створення її одним або декількома засновниками; б) відсторонення засновників від управління нею; в) створення установи завдяки спеціально виділеному для цієї мети майна; г) досягнення поставленої засновниками мети [67, с. 272-273]. Д. С. Лещенко такими вважає: відсутність у засновника права на управління установою; обов'язкове об'єднання майна для створення установи; створення для задоволення потреб дестинаторів; субстрат установи – майно; невизначеність кола осіб, які користуються послугами установи; непідприємницька мета діяльності [68, с. 18, 34-39]. А Є. В. Булатов вирізняє такі ознаки, як: а) унітарний устрій (відсутність членства); б) некомерційний статус; в) обов'язок власника повністю або частково здійснювати фінансування установи; г) належність майна установі на речовому праві [23, с. 8].

Варто погодитися з думкою, що правовий статус благодійних установ відповідає характерним ознакам, що притаманні установам загалом. Так, згідно з ч. 3 ст. 13 Закону установчий акт благодійної установи визначає активи, які один або кілька засновників передають для досягнення цілей благодійної діяльності за рахунок таких активів та/або доходів від таких активів. Водночас установчий акт може міститися в заповіті.

Вказана норма підтверджує належність благодійних установ до унітарних (некорпоративних) юридичних осіб. Об'єднання майна, як одна з базових характеристик благодійних установ, обумовлює відсутність у засновника (-ів) права брати участь в управлінні відповідною організацією.

Слід підтримати думку вітчизняних вчених, які ще на основі раніше чинного законодавства у сфері благодійності звертали увагу на те, що на

відміну від членських благодійних організацій, створених на корпоративній основі, благодійні фонди та установи членства не мають [77, с. 220].

Проаналізуємо зарубіжний досвід правового регулювання досліджуваного питання. Європейські країни, здебільшого, закріплюють в законодавстві дві основні організаційні форми непідприємницьких (некомерційних) організацій: об'єднання і фонди. Об'єднаннями є організації, що створюються учасниками, які ними керують напряму або через сформовані органи управління. Фонди традиційно вимагають наявності майна, призначеного для досягнення конкретної цілі. Фондом зазвичай не управляють його засновники, відповідними повноваженнями наділена спеціально створена рада директорів.

Вивчення зарубіжної практики створення й діяльності благодійних організацій дає підстави стверджувати, що найбільш поширеним видом благодійних організацій закордоном є саме фонди. Водночас останні поділяються на різні групи в залежності від кількості засновників, завдань, що перед ними ставляться, джерел фінансування та програм діяльності. Як показує дослідження, проведене Українським форумом благодійників, виділяють такі види благодійних фондів: 1) корпоративні фонди; 2) приватні фонди; 3) фонди громад; 4) операційні фонди [12, с. 20].

Однак окремі країни (Чехія, Албанія) в доповнення до зазначених вище організаційно-правових форм непідприємницьких юридичних осіб закріпили у своєму законодавстві й інші форми. Їх виокремлення базується на проведеному розмежуванні між організаціями, що надають фінансову, матеріальну допомогу (виділяють гранти), та організаціями, що надають послуги (освітні, медичні тощо). Перша група об'єднана загальною назвою «фонд». Діяльність фондів зосереджена на акумуляції активів з метою подальшого фінансування соціально-пріоритетних програм чи завдань. Друга група організацій має різні назви в кожній країні, де її існування визначено законодавством. Вирізняється вона специфічним характером здійснюваної нею діяльності, а саме наданням різноманітних послуг.

На нашу думку, вищеописана зарубіжна практика виокремлення на законодавчому рівні окремої організаційної форми непідприємницьких юридичних осіб є, безумовно, цікавою. Однак можливість застосування її у вітчизняному законодавстві потребує детального вивчення та аналізу даного питання, що виходить за межі визначеного предмету дисертаційного дослідження.

На жаль, українським законодавцем в процесі розробки нового Закону у сфері благодійності не було враховано ні позицій науковців, ні зарубіжної практики правового регулювання, ні суті самого терміну «фонд», і вкотре на нормативному рівні благодійні фонди було визнано об'єднаннями осіб, а не майна, що суперечить їх правовій природі. Згідно з ч. 4 ст. 13 Закону благодійним фондом визнається благодійна організація, яка діє на підставі статуту, має учасників та управляється учасниками, які не зобов'язані передавати цій організації будь-які активи для досягнення цілей благодійної діяльності. Благодійний фонд може бути створено одним чи кількома засновниками. Активи благодійного фонду можуть формуватися учасниками та/або іншими благодійниками.

Перш за все, слід наголосити на тому, що із характерних ознак благодійного фонду, наведених в Законі, практично неможливо виокремити ті, що відрізнятимуть його від інших видів благодійних організацій. В даному випадку йдеться не про благодійну установу, відмінність від якої чітко зрозуміла з огляду на те, що вона створюється як об'єднання майна, а про благодійне товариство. Із вищенаведених тез можна зробити висновок, що єдиною відмінністю між благодійним товариством і благодійним фондом є можливість створення останнього одним засновником.

По-друге, вкотре наголошуємо, що сам термін «фонд» у широкому значенні тлумачиться як кошти або матеріальні цінності, що мають цільове призначення, використовуються з певною метою [25, с. 1542]. Тобто благодійний фонд, як і благодійна установа, повинні за своєю суттю бути об'єднанням майна, а не осіб.

Слід звернути увагу на позицію, яку займають окремі цивілісти, визначаючи фонди, як вид установ. Одні дослідники вказують на те, що правова природа фонду й установи збігається [56, с. 64-67]. Інші доводять, що за своїми сутнісними ознаками фонд схиляється саме до установи, а не до непідприємницького товариства. У зв'язку з цим, на думку Жигалкіна І. П., фонд є саме різновидом установ, а не видом непідприємницької юридичної особи [43, с. 38]. Подібної точки зору притримується і Літвіна О. Ю., яка вважає, що благодійний фонд і благодійна установа – це види установ, які можуть існувати в системі благодійництва [71, с. 5-6].

Втім звертаємо увагу на те, що у ЦК України закріплено дві основні організаційно-правові форми юридичних осіб – товариства та установи. Різновидами цих форм є благодійне товариство та благодійна установа. Вважаємо, що охарактеризований в Законі благодійний фонд не може бути визнаний окремою організаційно-правовою формою юридичних осіб, оскільки не володіє комплексом ознак, здатних принципово відрізнити його від товариств та установ. Однак, за сукупністю законодавчо визначених ознак (хоча це не зовсім відповідає його суті) благодійний фонд все ж належить до категорії непідприємницьких товариств.

У процесі діяльності благодійних організацій нерідко виникає потреба в об'єднанні зусиль з іншими організаціями для досягнення спільної мети. Така можливість визначена законодавством України. Закон України у ч. 4 ст. 11 наділяє благодійні організації правом бути засновником та учасником інших благодійних організацій, а також спілок, асоціацій, інших добровільних об'єднань. Важливо з'ясувати, чи повинні відповідні об'єднання отримати статус юридичної особи, у яких формах може існувати таке об'єднання, хто може входити до його складу тощо.

У зв'язку з відсутністю в українському законодавстві норм, які б давали відповіді на ці запитання, можливим видається вироблення практичних рекомендацій, які б сприяли ефективній організації та діяльності відповідних об'єднань. На нашу думку, створення об'єднання благодійних

організацій не вимагає реєстрації його, як юридичної особи. Законодавством України дозволено провадити спільну діяльність благодійних організацій без одержання статусу юридичної особи. З іншого боку юридична особа як учасник цивільних правовідносин наділена ширшим спектром можливостей в процесі провадження своєї діяльності порівняно з об'єднанням юридичних осіб без такого статусу. Втім, для реєстрації утвореного об'єднання благодійних організацій як юридичної особи необхідною є відповідно чітка нормативна база. Базуючись на положеннях Закону про засновників благодійної організації, можна зробити висновок про можливість створення відповідного об'єднання у вигляді благодійної організації. Водночас не забороняється заснування об'єднання благодійних організацій у формі громадської спілки відповідно до Закону України «Про громадські об'єднання» від 22 березня 2012 року № 4572-VI [98].

Вважаємо, що на відміну від об'єднань підприємств, об'єднання благодійних організацій не потребує встановлення на законодавчому рівні окремих їх видів чи організаційних форм. Конкретні умови співпраці, мета створення, правовий статус учасників об'єднання, права та обов'язки створеного об'єднання, його відповідальність тощо – все це повинно бути визначено в договорі між благодійними організаціями-учасниками об'єднання (якщо воно утворено та функціонує без статусу юридичної особи) або в установчих документах такого об'єднання (у разі створення і реєстрації його як юридичної особи). Слід акцентувати увагу на винятковій ролі правильного юридичного оформлення таких документів, адже це напряду впливатиме на ефективність роботи та досягнення поставлених цілей як і тих благодійних організацій, що увійшли до складу об'єднання, так і об'єднання в цілому.

Важливо наголосити на тому, що спілки, асоціації, інші добровільні об'єднання можуть бути створені як на невизначений період, так і для досягнення конкретно визначеної мети. Очевидно, що з огляду на специфіку таких об'єднань особливим буде і їх суб'єктний склад. Вважаємо, що хоч це і

не заборонено законом, до складу спілок, асоціацій, інших добровільних об'єднань не можуть входити фізичні особи незалежно від того чи є вони благодійниками чи ні. Видається, що Закон акцентує саме на об'єднанні, консолідації створених та зареєстрованих благодійних організацій. Якщо ж йдеться про поєднання зусиль благодійних організацій та фізичних осіб, то вони можуть спільно заснувати іншу, нову благодійну організацію відповідно до положень чинного законодавства.

Неоднозначною є можливість створення благодійною організацією спілки, союзу, асоціації чи іншого добровільного об'єднання із іншою юридичною особою, наприклад, громадською організацією, кредитною спілкою чи взагалі підприємницькою юридичною особою. Буквальне тлумачення норм Закону приводить до висновку, що об'єднання благодійних організацій з будь-якими іншими юридичними особами, в тому числі і підприємницькими, не забороняється. Водночас до складу об'єднань можуть входити як національні юридичні особи, тобто утворені та зареєстровані на території України та й іноземні, тобто створені та зареєстровані відповідно до законодавства та на території інших країн.

Висновки до розділу 1

1. Складна соціально-економічна ситуація в країні зумовила консолідацію українського суспільства та дала поштовх для розвитку благодійної діяльності. Належне правове забезпечення цього виду діяльності є запорукою її ефективного провадження на практиці. Відсутність системного підходу при формуванні нормативно-правової бази у сфері благодійності проявилася у численних колізіях та прогалинах, що створювало перешкоди в процесі здійснення благодійної діяльності. Тривалий час обговорювалась потреба у прийнятті якісно нового правового акта, підготовленого з урахування позитивного досвіду європейських країн. Ним став Закон України «Про благодійну діяльність та благодійні організації», який вступив у силу в лютому 2013 року. Він закріпив загальні

засади благодійної діяльності в Україні, а також визначив правовий статус її центральних суб'єктів – благодійних організацій. Окрім зазначеного акта основу правового регулювання досліджуваних відносин складають також Конституція України, ЦК та ГК України, Закон України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань» тощо.

2. Важливо наголосити, що крім Закону України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» поняття «благодійна діяльність» міститься також у Законі України «Про Товариство Червоного Хреста в Україні». На основі проведеного наукового дослідження встановлено, що дефініція цього терміну в Законі України «Про Товариство Червоного Хреста в Україні» є загальною та не розкриває особливостей здійснення цієї діяльності. Таким чином визначення благодійної діяльності в обох нормативно-правових актах є тотожними за своїм змістом. Для уніфікації термінології законодавства України пропонується виключити із Закону України «Про Товариство Червоного Хреста в Україні» визначення благодійної діяльності.

За результатами вивчення законодавчих положень та фахової літератури виокремлено такі ознаки благодійної діяльності: 1) добровільність; 2) надання у формі особистої та/або майнової допомоги; 3) непідприємницький характер; 4) цільова спрямованість.

3. Відповідно до ч.1 ст. 3 Закону ціллю благодійної діяльності може бути розвиток і підтримка певних сфер у суспільних інтересах. Комплексний аналіз наукової юридичної літератури дає підстави стверджувати, що категорія «публічний інтерес» є ширша, ніж поняття «суспільний інтерес». З огляду на зазначене та з метою розширення сфери дії Закону України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» обґрунтовано доцільність заміни терміну «суспільний інтерес» на «публічний інтерес» у визначенні цілей благодійної діяльності.

Чинний Закон України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» містить вичерпний перелік сфер благодійної діяльності. Виникнення нових напрямів та сфер зумовлює потребу внесення змін у Закон, що, перш за все, є тривалим процесом. Крім цього, такий підхід не відповідає загальнодозвільному принципу правового регулювання, який є базовим для приватних правовідносин. На основі аналізу досвіду правового регулювання благодійної діяльності в країнах ЄС та теоретичних концепцій українських науковців пропонується уточнити ч. 1 ст. 3 Закону, а ч. 2 доповнити пунктом 16 такого змісту: «16) інші сфери, не заборонені законом.». Водночас ст. 3 Закону запропоновано доповнити ч. 4 з переліком сфер та напрямів, у яких заборонено провадити благодійну діяльність. Таким чином пропонується ч. 1, 2 і 4 ст. 3 Закону викласти у такій редакції:

«1. Цілями благодійної діяльності є сприяння законним інтересам бенефіціарів у сферах благодійної діяльності, не заборонених цим Законом, а також розвиток і підтримка цих сфер у публічних інтересах.

2. Сферами благодійної діяльності є:

...

16) інші сфери, не заборонені законом.

4. Забороняється здійснення благодійної діяльності у сферах чи для цілей, що суперечать публічному порядку, принципам гуманності і моралі, а також чинному законодавству України, зокрема, спрямованої на приниження честі та гідності особи, посягання на права та свободи людини, розпалювання міжетнічної, расової, релігійної ворожнечі, пропаганду війни, насильства, порушення суверенітету і територіальної цілісності України, пропаганду комуністичного та/або націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів та їхньої символіки тощо.».

4. Обґрунтовано, що визначення у ст. 5 Закону чіткого переліку видів благодійної діяльності, що за своєю суттю є способами її здійснення, є недоцільним та обмежує благодійників у виборі ефективних на практиці видів провадження благодійної діяльності.

Проведено розмежування між благодійною та меценатською діяльністю в залежності від сфери її здійснення. Зазначено, що меценатська діяльність провадиться виключно у сферах освіти, культури та мистецтва, охорони культурної спадщини, науки і наукових досліджень.

5. На основі комплексного аналізу норм чинних нормативно-правових актів, а також поглядів вчених на проблематику правового статусу благодійних організацій, визначено дві групи ознак, що притаманні благодійній організації:

1) загальні, якими наділені всі юридичні особи: організаційна єдність; майнова відокремленість; самостійна майнова відповідальність; наявність цивільної право- та дієздатності; здатність юридичної особи діяти в цільному обороті від власного імені, зокрема самостійно бути позивачем і відповідачем у суді; здійснення діяльності на підставі установчих документів;

2) спеціальні, що характеризують благодійні організації як особливих суб'єктів цивільного права: мета – здійснення благодійної діяльності; особлива спрямованість одержаного прибутку, неможливість його розподілу між засновниками, учасниками, представниками трудового колективу тощо; специфічне коло правонаступників у випадку реорганізації, а також цільовий характер використання майна, що залишилося під час ліквідації.

З урахуванням наведених ознак запропоновано визначати благодійну організацію як непідприємницьку юридичну особу приватного права, основною метою якої є здійснення благодійної діяльності.

6. Зважаючи на необхідність виконання поставлень завдань та досягнення визначених цілей благодійної організації, обґрунтовано доцільність зміни редакції ч. 4 ст. 16 Закону. Запропоновано викласти її таким чином: «4. Благодійні організації мають право здійснювати господарську діяльність, дохід (прибуток) від якої спрямовується на досягнення основної мети, покриття адміністративних витрат і не підлягає розподілу між засновниками, учасниками, працівниками (крім оплати їхньої

праці, нарахування єдиного соціального внеску), членами органів управління організації та іншими пов'язаними з ними особами.».

7. У ЦК України визначено дві основні організаційно-правові форми юридичних осіб – товариства та установи. В результаті проведеного аналізу встановлено, що благодійне товариство та благодійна установа є різновидами закріплених у ЦК України організаційно-правових форм юридичних осіб. Водночас зазначено, що благодійних фонд не може бути визнано самостійною організаційно-правовою формою. За сукупністю ознак, якими наділені благодійні фонди відповідно до Закону, ці організації віднесено до такої організаційно-правової форми юридичних осіб як непідприємницьке товариство.

Статистичний класифікатор організаційних форм суб'єктів економіки визначає благодійну організацію як окрему організаційно-правову форму юридичної особи. З урахуванням приписів ЦК України наголошено, що у Статистичному класифікаторі організаційних форм суб'єктів економіки необхідно відображати закріплені у ЦК України організаційно-правові форми юридичних осіб. Водночас обґрунтовано доцільність формування та закріплення на законодавчому рівні принципово іншого підходу до виокремлення організаційно-правових форм власне непідприємницьких юридичних осіб.

8. У ч. 4 ст. 11 Закону України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» закріплено право благодійних організацій здійснювати спільну благодійну діяльність, а також бути засновником та учасником добровільних об'єднань. За цих обставин статус об'єднань благодійних організацій на законодавчому рівні не конкретизується. Видається, що такі об'єднання доцільно створювати на договірних засадах з або без одержання ними статусу юридичної особи. У разі створення об'єднання благодійних організацій як юридичної особи його установчі документи повинні відповідати законодавчим вимогам.

РОЗДІЛ 2. ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПОРЯДКУ СТВОРЕННЯ ТА ПРОВАДЖЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ БЛАГОДІЙНИМИ ОРГАНІЗАЦІЯМИ

2.1. Порядок створення та установчі документи благодійної організації

Новим Законом України у сфері благодійності дещо змінений і порядок утворення відповідних організацій. Важливо наголосити на тому, що чинний Закон, надавши благодійним організаціям статус юридичної особи, став своєрідним підґрунтям для виокремлення двох можливих напрямів їх створення. Йдеться про створення благодійної організації в результаті перетворення раніше діючої юридичної особи, а також про заснування нового суб'єкта, який не є результатом трансформації уже наявних організацій.

Зважаючи на те, що ЦК України під створенням юридичної особи розуміє власне процес формування нової організації, в межах даного дослідження основна увага буде зосереджена саме на такому процесі. Водночас не слід забувати про потенційну ймовірність розширення нижченаведеного переліку кроків та дій у разі створення благодійної організації в процесі перетворення уже наявних юридичних осіб.

З часу прийняття ЦК України процес створення юридичної особи можна охарактеризувати чітко визначеними етапами, основними з яких є: а) ухвалення рішення про створення шляхом вираження волі осіб, які виявили такий намір, у виді визначеного документа встановленої форми; б) державна реєстрація юридичної особи [132]. Паралельно в літературі досі пропонується виділяти 3 стадії створення юридичної особи, а саме: ініціативну, організаційну та легалізаційну [161, с. 70]. На противагу цим позиціям, аналізуючи правовий статус благодійних організацій, Абросімова О. О. наголошує на недоцільності виділення окремих стадій створення благодійної організації, а дії, що вчиняються до моменту її державної реєстрації, називає «умовами створення благодійної організації» [5, с. 78].

Досліджуючи етапи створення благодійної організації як юридичної особи, важливо вказати, що комплекс дій, які вчиняються засновниками в процесі її створення, може відрізнятися в залежності від виду організації, мети створення, кількості засновників тощо. Беззаперечним залишається той факт, що обов'язковим і юридично значимим є, перш за все, прийняття вольового рішення про створення благодійної організації та оформлення його відповідно до вимог законодавства України. Неодмінним є також проходження етапу державної реєстрації благодійної організації як юридичної особи. Адже саме з моментом державної реєстрації пов'язується момент створення благодійної організації.

Детальніше аналізуючи кожен із етапів створення благодійної організації, особливо важливо акцентувати на ініціативі засновників цієї юридичної особи, що має виняткове значення на первинному етапі заснування.

У порівнянні із Законом 1997 року в чинному тепер Законі більш вдало сформульовано не лише перелік засновників, але й вимоги, які ставляться до них. Так, по-перше, важливим нововведенням є вказівка на кількісний склад засновників. Відповідно до ст. 13 Закону від виду благодійної організації, який обирають при її створенні, залежить і кількість засновників. Благодійне товариство засновується двома і більше, а благодійна установа і благодійний фонд – однією і більше особами. Такий підхід законодавця обумовлений специфікою кожного виду благодійних організацій. Ми не погоджуємося з думкою окремих науковців, які стверджують, що у випадку, коли засновником благодійної організації є одна особа, вона обов'язково повинна бути юридичною [84, с. 558], адже даний підхід є застарілим і базується на нормативно-правових актах, які втратили свою чинність. Можливість одноосібного створення фізичною особою не лише благодійної організації, але й інших юридичних осіб загалом, закріплена в ЦК України та відповідному Законі.

По-друге, вченими часто критикуються положення, які встановлювали вимоги до засновників, пропонуючи внести відповідні зміни або ж прийняти деталізуючі підзаконні нормативно-правові акти [125, с. 26]. Зокрема, були пропозиції обмежити право недієдатних осіб бути засновниками благодійних організацій [70, с. 96], що було цілком обґрунтованим, адже до засновників лише ставилася вимога про досягнення 18-річного віку. На нашу думку, у чинному Законі поняття засновників благодійних організацій розглянуто досить всебічно та повно. Відповідно до ч. 1 ст. 12 Закону ними можуть бути дієдатні фізичні та юридичні особи, крім органів державної влади, органів місцевого самоврядування, інших юридичних осіб публічного права [90].

Засновниками благодійної організації можуть бути як громадяни України, так й іноземці та особи без громадянства. Окрім цього, беручи до уваги положення ЦК України, а саме ст. 32, неповнолітні особи у віці від чотирнадцяти до вісімнадцяти років також вправі бути засновниками таких організацій [156].

Водночас слід звернути увагу, що із прийняттям нового Закону у сфері благодійності не було внесено необхідних змін в чинні нормативно-правові акти, а саме – ГК України, для узгодження їх з нормами новоприйнятого Закону. У ч. 1 ст. 131 ГК України, на противагу ст. 12 Закону, досі закріплено правило про можливість заснування благодійної організації повнолітніми громадянами. Важливо наголосити, що відповідно до Закону усі дієдатні фізичні особи незалежно від наявності в них громадянства України можуть бути засновниками благодійної організації. Крім того, досягнення особою повноліття не завжди означає, що ця особа може бути засновником організації. Йдеться, зокрема, про випадки обмеження дієдатності особи або ж про визнання її недієдатною. Очевидно, що правові можливості обмежено дієдатних та недієдатних осіб є значно вужчі порівняно з дієдатними особами, а ключовим моментом за цих обставин є не вік особи, а її дієдатність. Тому саме наявність дієдатності в особі, а не досягнення

повноліття, може бути передумовою для заснування нею благодійної організації.

Зважаючи на те, що до переліку засновників віднесено і окремих юридичних осіб, слід звернути увагу на те, що до них належать різні кооперативи, підприємства з іноземними інвестиціями, іноземні підприємства, а також громадські об'єднання, іноземні та міжнародні організації зі статусом юридичної особи, творчі спілки, політичні партії тощо. Враховуючи вимоги Закону та особливості статусу, засновниками благодійних організацій не можуть бути органи державної влади, місцевого самоврядування, інші юридичні особи публічного права.

Водночас відповідно до ч. 3 ст. 131 ГК України засновниками благодійної організації не можуть бути, крім органів державної влади та органів місцевого самоврядування, державні та комунальні підприємства, установи, організації, що повністю або частково фінансуються з бюджету. На основі проведеного співставлення понять «юридична особа публічного права» та «державні та комунальні підприємства, установи, організації, що повністю або частково фінансуються з бюджету» слід акцентувати на доцільності використання саме терміну «юридична особа публічного права» при обмеженні суб'єктного складу засновників благодійної організації. Адже він є закріпленим у ст. 81 ЦК України та відповідає загально прийнятій у цивільному праві класифікації юридичних осіб.

Додатково слід звернути увагу на те, що згідно з ч. 3 ст. 131 ГК України суб'єкти, перераховані у ній, не можуть бути членами благодійної організації. Наведене положення не відповідає нормам Закону, який вказує на можливість благодійної організації мати учасників, але не членів. З огляду на вищевикладене, пропонується внести зміни у ч. 3 ст. 131 ГКУ, об'єднавши її із ч. 1 цієї статті, яку викласти у такій редакції: «1. Засновниками благодійних організацій можуть бути дієздатні фізичні та юридичні особи, крім органів державної влади, органів місцевого самоврядування, інших юридичних осіб публічного права.».

Особливої уваги заслуговує питання проведення установчих зборів засновників благодійної організації. Саме на цьому етапі виявлена раніше ініціатива засновників проявляється у вигляді окремих прийнятих рішень та оформлених документах. Таким є рішення засновників про створення благодійної організації. Залежно від кількості осіб-засновників, відповідне рішення може бути оформлено у вигляді протоколу установчих зборів (за наявності двох і більше засновників) чи просто рішення засновника (якщо організація створюється однією особою). Воно підписується засновником (якщо організація створюється однією особою), головою та секретарем (за умови заснування організації кількома особами).

Особа може бути обрана керівником, обрана до складу керівного органу, визначена особою, яка має право представляти благодійну організацію для здійснення реєстраційних дій, або визначена особою, уповноваженою представляти благодійну організацію, за наявності її особистої згоди.

Останнім етапом створення благодійної організації є легалізаційний. Він характеризується наданням новоствореній благодійній організації офіційного статусу, тобто визнання її з боку держави.

Окремі дослідники стверджують, що благодійна організація набуває прав, за винятком прав юридичної особи, і обов'язків, встановлених законодавством, з моменту прийняття засновниками рішення про її створення і затвердження установчих документів [41, с. 77-78]. Із таким твердженням навряд чи можна погодитися. Без сумніву, з огляду на необхідність здійснення державної реєстрації, говорити про благодійну організацію як про юридичну особу можна лише з моменту проведення її державної реєстрації, адже відповідно до ч. 4 ст. 87 ЦК України юридична особа вважається створеною з дня її державної реєстрації [156]. Ми вважаємо, що благодійна організація не вправі здійснювати благодійну діяльність, заради якої вона створюється, до моменту її державної реєстрації. Інакше кажучи, при недотриманні цієї вимоги, здійснювана діяльність буде

порушувати права осіб, які передають майно чи кошти на користь такої організації. Водночас такі особи не матимуть визначених у законодавстві гарантій для благодійників [168, с. 168].

Цікавою та неоднотипною є практика зарубіжних країн щодо органів, до повноважень яких належить проведення державної реєстрації благодійних організацій. В окремих країнах (Угорщина, Румунія, Естонія, Албанія, Чехія, Польща) суди різних рівнів наділені відповідними повноваженнями щодо реєстрації благодійних організацій [4, с. 42]. Такий підхід не є характерним для вітчизняної судової системи, завданням якої є здійснення правосуддя в Україні.

Існує також низка країн, де на державному рівні створені спеціальні органи, які відповідають за реєстрацію та нагляд за діяльністю благодійних організацій. Так, повноваження щодо державної реєстрації благодійних організацій в Англії та Уельсі покладені на Комісію з питань благодійності (Charity Commission for England and Wales). Ця комісія відповідає, зокрема, за збільшення довіри та впевненості громадськості в інституті благодійництва, ефективність використання майна в благодійних цілях, удосконалення методів управління благодійними організаціями, сприяння дотриманню благодійниками правових зобов'язань в процесі здійснення контролю та управління їх організаціями, тощо [3]. У Канаді благодійні організації реєструються в Управлінні благодійності (Charities Directorate) Департаменту державних зборів (Canada Revenue Agency) [2]. В Австралії благодійні організації як і інші неприбуткові реєструються в Австралійській комісії з питань благодійних та неприбуткових організацій (Australian Charities and Not-for-profits Commission) [1]. Подібна практика існувала й в Україні, однак, відповідний центральний орган державної влади функціонував на місцях. Це спрощувало процес реєстрації благодійної організації порівняно з тим, що існує в перелічених вище країнах. Однак потреба в такому підході відпала з моменту визнання благодійних організацій юридичними особами та

скасування на законодавчому рівні вимог щодо іншої їх реєстрації, окрім як державної реєстрації юридичної особи.

Для проведення державної реєстрації благодійної юридичної особи відповідно до ст. 14 Закону про держреєстрацію засновник або уповноважена ним особа (надалі – заявник) подає документи для державної реєстрації у паперовій або електронній формі. Причому у паперовій формі документи подаються особисто заявником або поштовим відправленням, а в електронній формі – через портал електронних сервісів у порядку, визначеному Міністерством юстиції України в Порядку державної реєстрації юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань, що не мають статусу юридичної особи [100].

Зупинимо нашу увагу на особливій ролі установчих документів, які є, поряд з чинним законодавством, «правовою основою» діяльності будь-якої юридичної особи, зокрема благодійної організації. І, дійсно, за допомогою установчих документів особи, які створили організацію, конкретизують загальні і спеціальні норми права, що застосовуються до інтересів даної організації [36, с. 119].

Відповідно до ч. 4 ст. 131 ГК України благодійна організація діє на основі установчих документів, що затверджуються **вищим органом управління** (виділ. автором) благодійної організації, і є юридичною особою [31]. Вважаємо, що точніше було б вказати, як запропоновано у законодавчому визначенні цього поняття, що благодійна організація є юридичною особою приватного права, проте не уточнюючи на підставі яких документів вона діє. Окрім цього, у ч. 4 ст. 131 ГК України допущено помилку, яка спричиняє юридичну колізію та ускладнює етап створення благодійної організації. Йдеться про вказівку на орган, який затверджує установчі документи створюваної організації. Так, відповідно до ч. 1 ст. 14 Закону України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» установчі документи благодійної організації затверджуються **засновником (засновниками) благодійної організації або уповноваженими ними**

особами [90] (*виділ. автором*). Натомість ГК України визначає, що установчі документи затверджуються вищим органом управління благодійної організації. Дана норма ГК України, очевидно, потребує змін, адже, по-перше, суперечить базовим положенням цивільного законодавства у частині створення юридичних осіб. По-друге, ця норма аж ніяк не може вважатися спеціальною, бо, очевидно, є внутрішньо суперечливою: благодійна організація перебуває на етапі створення, її ще не існує, тобто не утворені органи управління, тому вони не можуть затверджувати установчі документи.

Залежно від обраного виду благодійної організації різняться і їх установчі документи. Так, установчим документом благодійного товариства та благодійного фонду є статут. Таким документом для благодійної установи є установчий акт.

Вищенаведене законодавче положення встановлює спеціальне правило порівняно з загальними нормами цивільного законодавства України. Частиною 2 ст. 87 ЦК України встановлено, що установчим документом товариства є затверджений учасниками статут або **засновницький договір між учасниками** (*виділ. автором*), якщо інше не встановлено законом. Тобто благодійні товариства та фонди не можуть здійснювати свою діяльність на підставі засновницького договору.

Незважаючи на виняткову роль статуту в процесі створення та припинення благодійних товариств та фондів, а також їх діяльності, в цивілістичній науці проблема правової природи цього документу досі однозначно не вирішена. Одні науковці-правники вважають, що статут юридичної особи є локальним нормативним актом [36, с. 160; 57, с. 65]. Інші ж переконані, що статут юридичної особи має договірний характер і розглядають його як особливий вид договірної зобов'язання [32, с. 127, 145-146]. Н. В. Козлова та Д. В. Ломакін вважають, що статут юридичної особи слід визнавати односторонньою або багатосторонньою корпоративною угодою, яка не є договором [54, с. 154-170; 72, с. 50-58].

Без сумніву, статут є тим правовим актом, норми якого поряд із приписами чинного законодавства регламентують діяльність таких організацій як благодійне товариство та благодійний фонд. Не применшуючи ролі цього установчого документу, ми вважаємо доцільним звернути увагу на можливість укладення засновниками цивільно-правових договорів, покликаних деталізувати та узгодити дії засновників щодо створення благодійної організації, а також передачі їй активів. Такими можуть бути, наприклад, договір про спільну діяльність або договір простого товариства з метою створення благодійної організації, які підпорядковуються правилам ст. 1130-1143 ЦК України і припиняються після створення благодійної організації внаслідок досягнення своєї мети. Окрім цього, засновники вправі укладати й інші правочини, зокрема, щодо передачі майна створеній організації, базуючись на нормах чинного законодавства України.

Вимоги до установчих документів та їх змісту містяться у статті 14 Закону. Зокрема, установчі документи (як статут, так і установчий акт) благодійної організації повинні містити: 1) найменування благодійної організації; 2) цілі та сфери благодійної діяльності; 3) органи управління благодійної організації, їх склад, компетенцію, порядок діяльності та прийняття ними рішень; 4) порядок призначення, обрання або затвердження членів органів управління благодійної організації, крім вищого органу управління благодійного товариства та благодійного фонду, їх заміщення, зупинення та припинення їх повноважень (відкликання); 5) порядок внесення змін до установчих документів благодійної організації; 6) джерела активів (доходів), порядок контролю і звітності благодійної організації; 7) підстави та порядок припинення благодійної організації, у тому числі порядок розподілу активів [90].

Благодійна організація, як і будь-яка інша юридична особа, має своє найменування. Воно вказується в її установчих документах і вноситься до Єдиного державного реєстру юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців та громадських формувань. Крім повного найменування благодійна

організація може мати ще й скорочене, а також викласти в установчих документах своє найменування англійською мовою.

При обранні власного найменування засновникам благодійної організації необхідно враховувати положення ст. 16 Закону про держреєстрацію та Наказ Міністерства юстиції України від 05 березня 2012 року № 368/5, яким затверджено вимоги щодо написання найменування юридичної особи, її відокремленого підрозділу, громадського формування, що не має статусу юридичної особи, крім організації профспілки [102].

Аналізуючи поняття «мета (цілі) створення (діяльності)» і «види діяльності», Н. В. Козлова приходить до висновку, що встановлення закритого і відкритого переліку видів діяльності позбавляє юридичну особу маневреності навіть у реалізації цілей і завдань чисто некомерційного характеру, а принцип спеціальної правоздатності всякого сенсу [54, с. 21-22]. Кумарітова А. О. відстоює позицію, що встановлення в установчих документах благодійних організацій конкретного переліку видів їх діяльності є гарантією того, що передане їм засновниками майно витрачається за цільовим призначенням. Крім цього, конкретизація видів діяльності в установчих документах благодійних організацій сприяє створенню прозорого механізму руху їх майна з моменту надходження до моменту його вибуття і перешкоджає зловживанням правом [65, с. 96]. На нашу думку, зазначена пропозиція хоч і внесена з метою надання додаткового захисту майновим правам засновників, навряд чи суттєво вплине на ситуацію на практиці. Часто коли йдеться про благодійне товариство чи фонд, засновники беруть безпосередню участь в управлінні такою організацією, що дає їм можливість ефективно контролювати потік активів. Окрім цього, законодавчо закріплена норма, яка зобов'язує благодійну організацію складати та подавати фінансову, статистичну та іншу обов'язкову звітність (в тому числі з інформацією про структуру та розмір її витрат) у порядку, встановленому законом.

У статуті благодійного товариства та благодійного фонду обов'язковими є також положення про умови та порядок прийняття та виключення зі складу учасників благодійного товариства чи благодійного фонду, їх права та обов'язки. Щодо установчого акту благодійної установи, то він повинен визначати активи, які один або кілька засновників передають для досягнення цілей благодійної діяльності за рахунок таких активів та/або доходів від них.

Законодавство дозволяє зазначення в установчих документах й інших відомостей, наприклад, особливостей діяльності та припинення таких організацій. Водночас установчі документи благодійної організації не повинні суперечити законам України.

Важливо також досліджувати та брати до уваги міжнародні правові акти, які акумулюють і відображають кращі досягнення та напрацювання в правових системах зарубіжних, а особливо європейських, держав. Так, Фундаментальні принципи щодо статусу неурядових організацій в Європі містять рекомендацію щодо включення до статуту неурядової організації таких положень: назва; мета; повноваження; найвищий орган управління; частота засідань цього органу; процедура, відповідно до якої такі засідання повинні скликатися; спосіб, яким цей орган повинен схвалювати фінансові та інші звіти; свобода цього органу визначати адміністративну структуру організації; процедура для зміни статуту і розпуску організації чи її злиття з іншою неурядовою організацією [151]. Варто наголосити на тому, що вимоги вітчизняного Закону до змісту установчих документів благодійної організації загалом відповідають викладеним вище рекомендаціям. Єдине, на що слід звернути увагу, це відсутність в українському законодавстві вимоги щодо закріплення в установчих документах частоти засідань вищого органу управління, як це пропонується у вищенаведеному документі. Це вирішується самою організацією залежно від необхідності обговорення та вирішення питань, віднесених до компетенції цього органу.

Важливо наголосити на тому, що у своїй діяльності державний реєстратор керується, в першу чергу Законом про держреєстрацію, в якому містяться у тому числі і підстави для відмови у державній реєстрації благодійної організації як юридичної особи (ст. 28) [100]. На нашу думку, саме цей акт і повинен бути універсальним регулятором зазначених відносин. Тому ми не можемо погодитися із позицією Кожушко О. О., яка вважає відсутність підстав для відмови у державній реєстрації благодійної організації очевидним недоліком новоприйнятого Закону України «Про благодійну діяльність та благодійні організації». З позиції даного науковця, це уможлиблює довільне тлумачення таких підстав реєструючими органами, а, отже, і випадки необґрунтованої відмови у реєстрації благодійних організацій. Дослідник доводить, що закріплений в Законі про держреєстрацію перелік підстав для відмови у державній реєстрації не дозволяє оцінювати законність створення юридичної особи, і відмова у державній реєстрації можлива тільки за формальними підставами [52, с. 79]. Ми вважаємо, що автор надто переоцінює роль та повноваження реєструючого органу. Адже цей орган покликаний виконувати встановлений законодавством комплекс дій, пов'язаних із державною реєстрацією. До них не відноситься і не повинна відноситися оцінка законності створення благодійної організації, оскільки ці дії не належать до компетенції реєструючого органу.

Отже, незважаючи на значне спрощення процедури створення благодійної організації, а також її державної реєстрації, на практиці виникає чимало проблем на окремих етапах заснування таких юридичних осіб. Зокрема, в процесі обрання організаційно-правової форми, написання найменування, затвердження установчих документів тощо. Це пов'язано, перш за все, із відсутністю комплексного підходу до прийняття нових та удосконалення чинних нормативно-правових актів. Усунення аналізованих вище законодавчих колізій, сприятиме ефективному застосуванню на практиці нещодавно розроблених та прийнятих актів.

2.2. Цивільна правоздатність та дієздатність благодійної організації

У нормах ст. 91 ЦК України міститься вказівка на те, що цивільна правоздатність юридичної особи виникає з моменту її створення. На відміну від положень ЦК Української РСР від 18 липня 1963 року, що встановлював спеціальну правоздатність юридичних осіб, чинний ЦК України наділив юридичних осіб загальною (універсальною) правоздатністю. Тобто юридична особа здатна мати такі ж цивільні права та обов'язки (цивільну правоздатність), як і фізична особа, крім тих, які за своєю природою можуть належати лише людині.

Підхід, відповідно до якого правоздатність поділяється на загальну та спеціальну, є досить усталений в юридичній літературі. В. І. Борисова висловлює позицію, що не всі юридичні особи повинні мати загальну правоздатність, оскільки: 1) існують підприємницькі товариства, які займаються виключними видами діяльності; 2) надання непідприємницьким товариствам загальної правоздатності не узгоджується з цільовим характером їх діяльності [19, с. 28-29]. Втім, окремі науковці відстоюють позицію, що спеціальна правоздатність суперечить принципу рівності учасників цивільних відносин, а тому не може бути застосована до юридичних осіб приватного права як до характерних його учасників [62, с. 86].

Поряд з загальною та спеціальною правоздатністю в цивільному праві низка вчених виділяють ще й виключну правоздатність юридичних осіб. Вона означає, що дозвіл провадити певний вид діяльності одночасно є заборонаю на здійснення інших видів підприємницької діяльності [145, с. 58-63]. З іншого боку, існує думка, що в даному випадку йдеться про встановлену законом спеціальну правоздатність окремих видів юридичних осіб [53, с. 109-113].

Як свідчить вищевикладене, думки правників щодо поняття, критеріїв розмежування та видів правоздатності суттєво відрізняються між собою. Досліджуючи правову природу благодійних організацій, важливо з'ясувати, яким же саме видом правоздатності наділені ці юридичні особи.

Першочергово варто наголосити на тому, що правоздатність благодійних організацій навряд чи можна визнати виключною. Аргументом на користь цієї позиції є те, що, очевидно, благодійні організації в процесі здійснення благодійної діяльності як основної мети провадять й інші види діяльності, які втім мають субсидіарний характер. Хоча перелік видів благодійної діяльності і встановлюється на законодавчому рівні, не виключена можливість благодійних організацій провадити будь-яку іншу діяльність, якщо така не заборонена законом або установчими документами. Для прикладу, такі організації можуть здійснювати виробництво певних товарів, реалізувати їх, спрямовуючи отримані прибутки на досягнення основної мети.

Отже, необхідно з'ясувати: правоздатність благодійних організацій є універсальною чи спеціальною? Думка про наявність у непідприємницьких юридичних осіб (до яких належать і благодійні організації) спеціальної (деякими з авторів застосовується також термін «обмежена» чи «статутна») правоздатності в науці цивільного права є загальноновизнаною. Більш того, окремі вчені вважають, що зберігання спеціальної правоздатності за непідприємницькими юридичними особами не тільки виправдано, а й необхідно [49, с. 305]. В. І. Борисова висловлює думку, відповідно до якої надання непідприємницьким товариствам загальної правоздатності не узгоджується з цільовим характером їх діяльності [19, с. 28-29]. У позиціях вищих судових інстанцій також вказується на принцип спеціальної правоздатності непідприємницьких юридичних осіб. Наприклад, у Постанові Пленуму Вищого господарського суду України «Про деякі питання визнання правочинів (господарських договорів) недійсними» від 29 травня 2013 року наголошено, що винятки із загального правила щодо універсальної правоздатності юридичних осіб встановлюються ст. 86 ЦК України. В ній закріплено, що непідприємницькі товариства можуть поряд із своєю основною діяльністю здійснювати підприємницьку діяльність за умов, що інше не встановлено законом і якщо ця діяльність відповідає меті, для якої вони були створені, та сприяє її досягненню [101].

Ми ж не погоджуємось з такими поглядами науковців та позицією вищої судової інстанції і вважаємо, що спеціальна правоздатність не узгоджується із принципом рівності учасників цивільних правовідносин, а тому не є характерна для юридичних осіб приватного права. Тож благодійні організації, як і інші непідприємницькі юридичні особи, наділені універсальною, а не спеціальною, правоздатністю.

Єдиною ознакою, що відрізняє підприємницькі та непідприємницькі організації, є особлива спрямованість прибутку, одержаного від здійснюваної діяльності, неможливість його розподілу між засновниками, учасниками тощо. Проте в даному випадку йдеться не про право юридичної особи розподіляти прибуток між засновниками чи учасниками, як про складову її правоздатності, а про характерну рису непідприємницьких юридичних осіб. Аналогічно як право випускати акції відрізняє акціонерне товариство від інших юридичних осіб, право розподіляти одержаний прибуток є тією визначальною характеристикою, що притаманна виключно підприємницьким організаціям. Відсутність ж в інших юридичних осіб права випускати акції не трактується як обмеження їх правоздатності. Це розглядається крізь призму особливостей акціонерних товариств. Саме з цієї позиції слід розглядати й непідприємницькі юридичні особи, зокрема і благодійні організації. Обсяг їх прав та обов'язків за своєю суттю нічим не відрізняється від тих, що належать підприємницьким організаціям. Тож можна стверджувати, що благодійні організації наділені власне універсальною правоздатністю, тобто мають усі цивільні права та обов'язки, визначені законодавством. Втім слід пам'ятати про те, що їх спеціальною ознакою є особлива спрямованість прибутку, одержаного від здійснюваної діяльності, неможливість його розподілу між засновниками, учасниками тощо.

Слід звернути увагу на той факт, що обсяг правоздатності у різних благодійних організацій може відрізнятися між собою. Межі її правоздатності можуть бути звужені засновниками шляхом закріплення в установчих документах переліку видів діяльності, які ця організація вправі

здійснювати. Визначення такого переліку є виключно правом, а не обов'язком засновників благодійної організації.

Правоздатність благодійної організації, як і будь-якої іншої юридичної особи, означає можливість мати не лише майнові права та обов'язки. На сьогодні надзвичайним важливим є той факт, що нарівні з майновими правами юридичних осіб захищаються їх особисті немайнові права. Під ними Л. В. Федюк пропонує розуміти абсолютні суб'єктивні права кожної юридичної особи з моменту створення і до її припинення, які є неекономічними, невіддільними, індивідуальними та невідчужуваними від неї [150, с. 175].

Відповідно до ст. 94 ЦК України юридичній особі можуть належати, зокрема, такі особисті немайнові права: право на недоторканність її ділової репутації, на таємницю кореспонденції, на інформацію та інші. Певних додаткових роз'яснень потребує право благодійної організації на ділову репутацію. В законодавстві України визначення цього поняття закріплено у Законі України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг». Відповідно до цього акта ділова репутація – це сукупність документально підтвердженої інформації про особу, що дає можливість зробити висновок про відповідність її господарської та/або професійної діяльності вимогам законодавства, а для фізичної особи – також про належний рівень професійних здібностей та управлінського досвіду, а також відсутність в особі судимості за корисливі злочини і за злочини у сфері господарської діяльності, не знятої або не погашеної в установленому законом порядку [114]. В цивілістичній літературі зазначається, що застосування в словосполученні «ділова репутація» прикметника «ділова» означає, що оцінюється не будь-яка сфера діяльності юридичних осіб, а та, що пов'язана з її місцем (роллю) у підприємницьких відносинах [153, с. 184]. Дещо ширше розуміння терміну «ділова репутація» міститься у роз'ясненнях Пленуму Верховного Суду України, викладених у постанові «Про судову практику у справах про захист гідності та честі фізичної особи, а також

ділової репутації фізичної та юридичної особи» від 27 лютого 2009 року № 1. Дане поняття визначається як оцінка підприємницької, громадської, професійної чи іншої діяльності фізичних та юридичних осіб, яку здійснює така особа як учасник суспільних відносин [112]. Саме базуючись на цій позиції, на нашу думку, слід обґрунтовувати належність благодійній організації права на ділову репутацію.

З огляду на відкритість переліку особистих немайнових прав благодійній організації можуть належати й такі права як на найменування, доменне ім'я, символіку тощо. Важливо наголосити на певних особливостях у реалізації благодійними організаціями такого особистого немайнового права як право на символіку (прапор, герб, гімн тощо). Законом України «Про громадські об'єднання» від 22 березня 2012 року закріплено право громадського об'єднання із статусом юридичної особи мати власну символіку (емблему, прапор), яка підлягає реєстрації відповідно до Закону про держреєстрацію. Цей акт і справді акцентує на можливості державної реєстрації символіки юридичних осіб тільки у випадках, встановлених законами України. Водночас приписи Закону у сфері благодійності не закріплюють за благодійними організаціями права мати символіку, яка б повинна була проходити процедуру державної реєстрації. Однак ми вважаємо, що це не обмежує благодійні організації в праві мати власну символіку. Неможливість її реєстрації не означає незаконності її використання без такої реєстрації. На нашу думку, благодійна організація може використовувати символіку без її реєстрації, якщо це не порушує прав будь-яких третіх осіб. Проте вищенаведене не означає, що впровадження законодавчих норм, які б дозволяли благодійним організаціям мати власну зареєстровану у встановленому порядку символіку, є недоцільним чи зайвим. Скоріше навпаки, вважаємо, що доповнення Закону України у сфері благодійності та Закону про держреєстрацію відповідними нормами спростить процес ідентифікації благодійних організацій, що використовують

власну зареєстровану символіку. Отже, пропонуємо доповнити Закону статтею 11-1 такого змісту:

«Стаття 11-1. Символіка благодійних організацій

1. Благодійна організація може мати власну символіку (емблему, прапор), яка підлягає реєстрації відповідно до Закону України "Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань".

2. Символіка благодійної організації не повинна відтворювати:

1) державні символи України;

2) інші офіційні символи чи знаки, які використовуються державними органами, органами влади Автономної Республіки Крим та органами місцевого самоврядування, державні та інші нагороди, печатки та інші відмітні знаки цих органів;

3) державні герби, прапори або офіційні назви інших держав;

4) ім'я або зображення фізичної особи без письмової згоди такої особи або її спадкоємців, засвідченої в установленому законом порядку, якщо інше не передбачено законом;

5) інші символи та знаки, використання яких обмежено законом.

3. Символіка благодійної організації має відрізнятися від зображення вже зареєстрованої символіки іншої благодійної організації.

4. Символіка благодійної організації затверджується уповноваженим органом управління благодійною організацією в порядку, визначеному її установчими документами.

5. Рішення про затвердження символіки має містити: вид символіки, її зображення та опис. Опис символіки повинен містити інформацію про кольори, масштаби та пропорції елементів символіки. Зображення символіки повинно містити повне або скорочене найменування благодійної організації.

6. Благодійна організація має право на використання власної символіки з дня її реєстрації. Забороняється використання зареєстрованої символіки благодійної організації фізичними та юридичними особами без згоди такої

організації та для цілей, не пов'язаних з діяльністю такої благодійної організації.».

Окрім цього, звертаємо увагу і на той факт, що благодійна організація вправі зареєструвати торговельну марку згідно з положеннями Закону України «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг». Наприклад, можливою видається реєстрація торговельної марки за 41 (освіта, влаштування спортивних і культурних заходів) чи 45 (послуги соціальної спрямованості тощо) класом міжнародної класифікації товарів і послуг (МКТП).

Як слушно зауважував Ю. С. Гамбаров, відношення між право- та дієздатністю є відношенням між власне правом та його здійсненням (активним станом) [29, с. 458-459]. Саме тому, важливо з'ясувати не лише обсяг прав, якими наділена благодійна організація як суб'єкт права, але й можливість їх реалізовувати.

Хоча у цивільному законодавстві окремих зарубіжних країн дієздатність юридичних осіб окремо не виділяється (Республіки Казахстан та Білорусь) [115, с. 29], у ЦК України цій правовій категорії відведено окрему статтю. Згідно з нею юридична особа набуває цивільних прав та обов'язків і здійснює їх через свої органи, які створюються та діють відповідно до установчих документів та закону.

Стосовно благодійних організацій на законодавчому рівні чітко встановлений перелік органів управління, що в обов'язковому порядку повинні створюватися в залежності від виду організації. Водночас дозволяється формування й інших органів благодійної організації, підзвітних органам управління. В кожному конкретному випадку органи управління тієї чи іншої благодійної організації визначені в її установчих документах.

На нашу думку, у Законі України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» не випадково здійснена спроба детальної регламентації органів управління благодійної організації. На противагу іншим юридичним особам, благодійні організації створюються саме для

надання допомоги та виконання завдань у, перш за все, соціальних напрямках. Будучи своєрідним центром, здатним акумулювати активи громадськості та розподілити їх на фінансування окремих заходів, реалізацію завдань. Тож законодавець цілком обґрунтовано зайняв позицію щодо необхідності впровадження системи балансу інтересів та контролю за виконанням завдань та функцій, покладених в цьому аспекті на органи управління благодійної організації.

Держава як публічний суб'єкт, безумовно, має певні повноваження щодо контролю у сфері благодійності. Однак такий контроль є зовнішнім і спрямований на перевірку дотримання благодійними організаціями законодавства у відповідній сфері. За відсутності будь-яких порушень державні органи не вправі втручатися в діяльність організації. З іншої сторони, благодійна організація з огляду на її специфіку часто розпоряджається залученими від третіх осіб активами. У такий спосіб в рамках благодійної організації справедливо була виключена можливість єдиноначальності, при якій вирішальне значення має суб'єктивна воля посадової особи, яка одноосібно приймає рішення щодо діяльності відповідної організації.

В цьому ж і проявляється балансування повноважень та взаємний контроль створених в межах благодійної організації органів управління. В залежності від виду організації, обов'язковим є формування хоча б двох органів управління. Одній і тій же особі заборонено одночасно бути членом обох органів управління. Дане обмеження стосується членів виконавчого органу благодійної організації та наглядової ради. Саме вони і є органами управління благодійної установи, вищим з яких є наглядова рада.

Щодо благодійного товариства та благодійного фонду їх органами управління є загальні збори учасників, виконавчий орган і наглядова рада. Якщо до складу цих видів благодійних організацій входить не більше десяти учасників, законодавець дозволяє не створювати наглядову раду, делегуючи її повноваження вищому органу управління – загальним зборам.

Закон не містить вимоги щодо обов'язкового формування колегіальних органів управління. У випадку із загальними зборами учасників благодійної організації, якщо благодійне товариство або благодійний фонд має одного учасника, рішення, які повинні прийматися загальними зборами учасників такого благодійного товариства чи фонду, приймаються цим учасником одноосібно і оформлюються ним письмово у формі рішення.

Момент виникнення цивільної дієздатності співпадає з набуттям благодійною організацією цивільної правоздатності, а саме з моментом її створення і припиняється з дня внесення до єдиного державного реєстру запису про її припинення. Проте в юридичній літературі існує думка, що момент виникнення правоздатності та дієздатності юридичної особи не співпадають між собою. Л. Соловйова вважає, що дієздатність юридичної особи (як здатність своїми діями набувати права і створювати для себе обов'язки) може здійснюватися тільки керівним органом, тому момент її виникнення визначається сукупністю таких обставин як момент створення її виконавчого органу. Така позиція відображена у ст. 54 ЦК Швейцарії, який пов'язує дієздатність юридичної особи з моментом формування органів, визначених законом чи статутом [124, с. 143]. Вважаємо, що подібне положення не може бути застосовано в українських реаліях, адже органи управління формуються в процесі створення благодійної організації, а саме на установчих зборах. Від часу їх проведення і до моменту державної реєстрації благодійної організації (а саме тоді вона вважається створеною), проходить певний період. В такому разі можна було б стверджувати про розрив у часовому вимірі між одержання юридичною особою прав та отриманням можливості ними розпоряджатися.

Беручи до уваги вищевикладене, слід підсумувати, що, на противагу відображеній в юридичній літературі та судовій практиці позиції, на нашу думку, благодійні організації наділені саме універсальною правоздатністю з огляду на зміст ст. 91 ЦК України. Окрему увагу приділено дослідженню немайнових прав благодійних організацій, а саме – права на власну

символіку. На підставі проведеного аналізу акцентовано, що благодійні організації наділені правом мати власну символіку, яка, однак, не може бути зареєстрована у встановленому Законом про держреєстрацію порядку. Саме тому пропонується доповнити Закон у сфері благодійності статтею 11-1, що регламентуватиме особливості реалізації права на символіку благодійної організації. Одночасно із виникненням цивільної правоздатності в благодійних організаціях виникає також цивільна дієздатність. Набуті цивільні права та обов'язки благодійна організація здійснює через свої органи, які діють відповідно до установчих документів та закону.

2.3. Правовий режим майна благодійних організацій

Однією з ключових ознак благодійної організації як юридичної особи є її майнова відокремленість. Майно для таких організацій є особливим і вкрай важливим інструментом, що забезпечує реалізацію їх статутних завдань. Відсутність достатньої матеріальної бази значно ускладнює функціонування цих суб'єктів, що часто призводить до їх самоліквідації. Саме тому так важливо на законодавчому рівні забезпечити благодійні організації реальними механізмами збільшення кількості їх активів, водночас контролюючи напрями їх використання.

Прийнятий у 2012 році Закон у сфері благодійності, на відміну від раніше чинного нормативно-правового акта, не містить ніяких вказівок щодо потенційних джерел формування активів благодійної організації. В даному випадку слід базуватися на загальних положеннях цивільного та господарського законодавства. У ч. 1 ст. 140 ГК України закріплено відкритий перелік джерел формування майна суб'єктів господарювання, до яких належать:

- 1) грошові та матеріальні внески засновників;
- 2) доходи від реалізації продукції (робіт, послуг);
- 3) доходи від цінних паперів;
- 4) капітальні вкладення і дотації з бюджетів;

- 5) надходження від продажу (здачі в оренду) майнових об'єктів (комплексів), що належать їм, придбання майна інших суб'єктів;
- 6) кредити банків та інших кредиторів;
- 7) безоплатні та благодійні внески, пожертвування організацій і громадян;
- 8) інші джерела, не заборонені законом.

Вищенаведені загальні положення щодо формування майнової бази суб'єктів господарювання потребують деталізації з урахуванням норм спеціального нормативно-правового акта у сфері благодійності. Хоча Закон не містить чітко визначеного переліку джерел формування активів благодійної організації, окремі його положення все ж дають можливість розширити закріплений у ГК України список, доповнивши його, наприклад, доходами від управління благодійними ендаментами та ін..

Першочергово детальніше проаналізуємо вищенаведений перелік джерел формування майна юридичної особи, закріплений у ГК України, з огляду на специфічний статус благодійних організацій.

Передання засновниками створюваній благодійній організації активів, за загальним правилом, є правом цих осіб, а не їх обов'язком. Втім, при заснуванні такого виду благодійних організацій як благодійної установи передання активів, перелік яких закріплений в установчому акті цієї організації, є ключовим моментом. Базуючись на формулюванні статей Закону, засновники благодійної організації не обмежені у виборі активів, що передаються організації, лише грошовими чи матеріальними внесками, як це встановлено у ст. 140 ГК України. Можливим видається встановлення засновником благодійного сервітуту на користь створюваної організації або ж передачі їй майнових прав.

Благодійні товариства та фонди, окрім засновників, можуть мати учасників, що вправі формувати активи благодійної організації. Оскільки законодавством України не встановлено жодних обмежень, установчі документи благодійної організації можуть містити положення щодо

обов'язкової сплати вступних та інших внесків учасниками таких організацій. Наприклад, статут благодійної організації «Український форум благодійників» покладає на учасників обов'язок сплачувати внески, передбачені положенням про учасників [138]. Відповідно до статуту Благодійного фонду «Мій університет» його учасники зобов'язані сплачувати вступні та членські внески, розмір і порядок сплати яких визначаються за рішенням Загальних зборів [139]. Несплата учасниками внесків може бути підставою для виключення їх зі складу учасників Благодійного фонду «Фонд КТФ-ОНУ» [135].

Доходи від реалізації продукції (робіт, послуг) благодійної організації дещо відрізняються від тих, що отримують підприємницькі юридичні особи. На відміну від підприємницьких юридичних осіб, благодійні організації частіше реалізують не власну продукцію, а речі, передані їй іншими благодійниками. Практика реалізації отриманих від благодійників речей набула особливої популярності протягом останніх кількох років. Яскравим прикладом такого виду благодійної діяльності є проведення благодійних ярмарків, на яких реалізуються речі, надані організаторами та учасниками даного заходу. Наприклад, традиційно протягом 24 років проводиться щорічний благодійний ярмарок, організований Міжнародним жіночим клубом Києва. На цьому заході посольства іноземних держав продають на своїх стендах національні страви та традиційні продукти (зокрема, продукти національної гастрономії та напої). Також продається одяг та побутові прилади, декор, книги та багато інших речей, нових, або таких, що були у використанні, проте зберігають гарний стан. Усі надходження з цього ярмарку ідуть на потреби сиріт, людей похилого віку, дітей з особливими потребами, та інших людей, що потребують допомоги [10]. Цікаво, що в даній ситуації правильніше стверджувати, що реалізація конкретних товарів здійснюється не благодійною організацією, а власне учасниками відповідного заходу. Вони ж і є власниками тих речей, що реалізуються. А виручені від продажу кошти вони передають благодійній організації, на

підтримку діяльності якої й організований відповідний захід. Благодійна організація ж забезпечує цільове використання отриманих коштів відповідно до своїх статутних завдань та цілей.

Хоча вітчизняне законодавство і дозволяє благодійним організаціям провадити господарську діяльність без мети одержання прибутку, реалізація вказаних постулатів є вкрай проблемною на практиці. З численними перешкодами в організації власної діяльності зіткнулися свого часу засновники благодійних магазинів «Ласка» [14], що функціонують в Києві вже більше як 4 роки. Вказані заклади реалізують передані їм на безоплатній основі речі, а виручені кошти, за винятком витрат на утримання магазину, спрямовуються на благодійність і соціальний благоустрій міста. Доходи від реалізації товарів, а також і частково самі речі, отримані від благодійників, передаються чітко визначеним благодійним організаціям, а також спрямовуються на реалізацію власних благодійних програм. Незважаючи на те, що благодійні магазини здійснюють за своєю суттю благодійну діяльність, створені та функціонують вони як підприємницькі юридичні особи, оскільки не змогли отримати статусу неприбуткової організації.

Нестандартним механізмом у здійсненні благодійної діяльності стала перша у світі інноваційна благодійна торгова платформа «Мурахи» [50], концепція якої загалом відповідає ідеї благодійного магазину, однак відрізняється тим, що речі виставляються для продажу їх власниками за визначеною ними ціною. Після отримання покупцем товару, він сплачує його вартість, яка в повному обсязі перераховується визначеному продавцем благодійному фонду-отримувачу, з яким співпрацює платформа. За цих обставин слід відзначити, що як і благодійні магазини, дана торгова платформа не є благодійною організацією, а є лише інструментом в процесі здійснення благодійної діяльності.

Проблема у вищенаведених випадках полягає у відсутності реального механізму підтримки соціального підприємництва з боку держави, зокрема і через впровадження податкових пільг для таких суб'єктів господарювання.

Фінансова підтримка благодійних організацій за рахунок державного та місцевого бюджетів є не дуже характерним на сьогодні джерелом формування активів благодійної організації. Ймовірно, обумовлено це щорічним дефіцитом державного та місцевих бюджетів, неможливістю повноцінно забезпечити фінансування пріоритетних соціальних напрямів та необхідністю одночасного реформування різноманітних сфер суспільного життя з потребою залучення численних фінансових ресурсів. Витрати на підтримку благодійної діяльності в Україні здійснюються на державному та місцевих рівнях непрямим шляхом, а саме через застосування податкових пільг або ж звільнення від сплати податків. Ще один механізм, покликаний матеріально сприяти благодійним організаціям, є передача їм в оренду нерухомого майна на пільгових умовах. Так, відповідно до п. 4.1 Положення про оренду майна територіальної громади м. Львова, затвердженого ухвалою Львівської міської ради від 07 червня 2007 року № 897, розмір річної орендної плати за оренду нерухомого майна бюджетними, громадськими та благодійними організаціями, які утримуються за рахунок міського бюджету, становить 1 грн. [149].

Цікавою з позиції практики є можливість кредитування благодійних організацій, а також передачі їх майна у заставу. Попередній Закон у сфері благодійності встановлював пряму заборону формування майна та коштів благодійної організації за рахунок кредитних коштів. До того ж активи такої організації не могли бути предметом застави. Чинний Закон не містить ніяких обмежень щодо кредитування благодійних організацій, як і їх можливості бути поручителями чи заставодавцями. Єдиним винятком є ч. 2 ст. 23 Закону, відповідно до якої члени органів управління благодійної організації або пов'язані з ними особи не мають права одержувати позики або кредити та забезпечення таких позик або кредитів (застава, порука тощо) від благодійної організації. Звідси можна зробити висновок, що благодійна організація вправі взяти позику чи кредит, віддавши під заставу отримані раніше активи, а у разі, якщо позичені (кредитні) кошти повернуті не будуть,

позикодавець чи кредитор вправі звернути стягнення на заставлене майно. Такі дії благодійної організації, очевидно, порушують права благодійників та бенефіціарів, тому потребують нормативного врегулювання. З іншого боку, вважаємо, що отримання благодійною організацією безпроцентних кредитів без передачі майна у заставу не сприятиме розкраданню коштів організації, а навпаки дозволить вирішити тимчасові фінансові проблеми.

Втім, незважаючи на відсутність законодавчих обмежень, в установчих документах окремих благодійних організацій (наприклад, Благодійна організація «Лікарняна каса Полтавщини» [137], Благодійний фонд «Фонд КТФ-ОНУ» [135]) все ж відображена заборона передачі їх майна у заставу, а також отримання організацією кредитів.

Хоча кредитування благодійних організацій, на наш погляд, не є однозначно негативною практикою, адже дає можливість залучення певних активів на виконання нагальних завдань чи покриття термінових витрат. Однак важливо достеменно прорахувати потенційні ризики залучення таких активів та строки їх повернення. Адже, як показує судова практика, відсутність в благодійної організації достатніх власних, а не залучених від благодійників, фінансових засобів для своєчасного повернення отриманих банківських кредитів може негативно відобразитися на діяльності такої організації, а також порушити законні права благодійників та бенефіціарів. Так, наприклад, рішенням Господарського суду Харківської області від 22 грудня 2014 р. у справі № 913/1561/14 Благодійну організацію «Чистий слід» в особі голови ліквідаційної комісії зобов'язано визнати грошові вимоги Публічного акціонерного товариства Комерційний банк «Приватбанк» зі сплати заборгованості, яка станом на 16 червня 2014 року, становила 16 988,64 грн. і складається з простроченої заборгованості за кредитом - 11 966,17 грн., простроченої заборгованості за відсотками - 3 127,16 грн., пені - 1 141,11 грн., комісії - 754,20 грн. [118]. Ще одним прикладом є судове рішення, винесене 27 квітня 2016 р. Господарським судом Дніпропетровської області у справі № 904/1241/16, відповідно до якого з Благодійної організації

«Благодійний фонд «Сприяння розвитку європейських стандартів в Україні» стягнуто 50 001,73 грн. як заборгованість за кредитом та нараховані штрафні санкції [117].

На підставі судових рішень з благодійних організацій стягуються й інші види заборгованості, наприклад, за надані комунальні послуги. Постановою Одеського апеляційного господарського суду від 07 грудня 2016 р. у справі № 916/1819/16 залишено без змін рішення господарського суду Одеської області від 21 вересня 2016 року, яким стягнуто з Благодійного фонду «Дитяче село «АСТР» на користь позивача ТОВ «ІНФОКС» 52 645,72 грн. заборгованості за послуги водовідведення та водопостачання [83].

Принциповим у вищеописаних випадках є не сам факт наявності в благодійних організацій заборгованості перед банком чи іншою особою та стягнення відповідних коштів з боржника. Суттєвим моментом в такому разі, на нашу думку, є відсутність спеціальних законодавчих норм, які б забороняли спрямовувати отримані благодійні пожертви (гранти) на погашення заборгованості за кредитами, позиками тощо. За цих обставин відповідна заборона повинна існувати і у випадку примусового виконання судових рішень, винесених на користь кредиторів благодійної організації. Станом на сьогодні, якщо благодійна організація добровільно не виконає відповідні судові рішення, мотивуючи це відсутністю власних активів, тобто тих, що попередньо не були надані цільово такій організації, в процесі примусового виконання рішення суду на користь кредитора (позикодавця, банку тощо) буде стягнуто кошти благодійної організації незалежно від їх походження, в тому числі і зібрані благодійні пожертви.

Вважаємо, що така ситуація потребує додаткового врегулювання на законодавчому рівні шляхом внесення відповідних змін у Закон України від 02 червня 2016 року № 1404-VIII «Про виконавче провадження» [91]. Тому пропонуємо встановити заборону стягнення з благодійної організації на підставі судових рішень активів, що були передані організації для досягнення

наперед обумовленої мети (цілей). Очевидно, що добровільне використання цільових активів на погашення заборгованості за позикою чи кредитом або ж на виконання судових рішень про стягнення коштів буде порушенням положень відповідних укладених раніше договорів про пожертву. Для погашення заборгованості перед кредитором допускається використання власних коштів благодійної організації, наприклад, отриманих від здійснення господарської діяльності, залучених на підставі договорів дарування тощо.

Одним з найпопулярніших на сьогоднішній день джерелом формування активів благодійної організації є отримання нею благодійних пожертв від благодійників. Поняття благодійної пожертви, на нашу думку, слід відрізнити від терміну «пожертва», що міститься у ЦК України. Відповідно до ч. 1 ст. 729 ЦК України пожертвою є дарування нерухомих та рухомих речей, зокрема грошей та цінних паперів, особам, встановленим ч. 1 ст. 720 ЦК України, для досягнення ними певної, наперед обумовленої мети. Дефініція благодійної пожертви міститься у ч. 1 ст. 6 Закону, нею визнається безоплатна передача благодійником коштів, іншого майна, майнових прав у власність бенефіціарів для досягнення певних, наперед обумовлених цілей благодійної діяльності, відповідно до цього Закону.

Особливим видом благодійної пожертви є благодійний грант. Ним визнається цільова допомога у формі валютних цінностей, яка має бути використана бенефіціаром протягом строку, встановленого благодійником. Отже, характерними ознаками благодійного гранту є, по-перше, надання його виключно у формі валютних цінностей, по-друге, строк, протягом якого грант повинен бути використаний. Детальний аналіз правової природи благодійної пожертви та гранту міститься у п. 2.4 цієї роботи.

Останнім часом публічний збір благодійних пожертв став одним з найбільш поширених способів збільшення активів благодійної організації. Ним визнається добровільний збір цільової допомоги у формі коштів або майна серед невизначеного кола осіб, зокрема з використанням засобів електронного зв'язку або телекомунікації, у тому числі благодійного

телекомунікаційного повідомлення, для досягнення цілей, визначених Законом.

Важливо наголосити, що, окрім уже згаданого Закону, питання публічного збору благодійних пожертв врегульовано також постановою КМ України від 30 червня 2015 року № 451 «Про затвердження Порядку здійснення публічного збору благодійних пожертв для забезпечення бойової, мобілізаційної готовності, боєздатності та функціонування Збройних Сил України» [104] (далі – Порядок). Водночас окремі її положення не лише встановлюють спеціальні правила, але й прямо суперечать нормам Закону. Відповідно до ч. 5 ст. 7 Закону особи, які перебувають на державній або іншій публічній службі, не мають права здійснювати публічний збір благодійних пожертв, крім випадків, передбачених **цим Законом**. А згідно з п. 2 Порядку публічний збір благодійних пожертв може здійснюватися «... уповноваженими посадовими особами Міноборони з використанням засобів масової інформації». Очевидно, що вказана правова колізія повинна бути обов'язково усунена. Зробити це можна шляхом внесення змін у вищенаведену ч. 5 ст. 7 Закону, замінивши словосполучення «цим Законом» словом «законодавством». Це дозволить усунути неузгодженість між Законом та підзаконним нормативно-правовим актом, адже акт нижчої юридичної сили встановлюватиме особливі положення, як виняток із загального правила, встановленого Законом. Зважаючи на тривалість процедури внесення змін у закони України, прийняття чи зміна підзаконних актів дає змогу своєчасно, а головне – дієво, вирішувати нові соціальні проблеми.

На практиці існує чимало різних способів здійснення публічного збору благодійних пожертв, зокрема, і з використанням спеціальних скриньок, через мережу Інтернет, а також з допомогою благодійного телекомунікаційного повідомлення тощо. Варто наголосити на тому, що положення про публічний збір благодійних пожертв застосовуються і до

публічного продажу майна від імені та на користь благодійних організацій (публічних розпродажів, ярмарків, аукціонів, конкурсів тощо).

Публічний збір благодійних пожертв був і залишається одним з найефективніших способів акумулювання коштів, адже є простим, зручним та доступним для більшості населення. Крім цього, завдяки тісній співпраці благодійних організацій, банків та представників операторів телекомунікації, а також впровадженню механізмів надання благодійної допомоги через мережу Інтернет, мільйони людей по всьому світу можуть перераховувати благодійні пожертви будь-яких розмірів на різні цілі та напрями, не прикладаючи особливих зусиль.

Попри легкість та зручність таких способів жертвування коштів на благодійність, беззаперечними залишаються і їх недоліки, а саме: проблематичність при здійсненні контролю за використанням зібраних пожертв, активізація та систематичне удосконалення шахрайських схем з метою привласнення коштів благодійників, низький коефіцієнт розкриття злочинів у відповідній сфері, що підриває авторитет та довіру до благодійних організацій серед населення.

Відповідно до ч. 6 ст. 7 Закону забороняється публічний збір благодійних пожертв на цілі, що суперечать законам України або порушують права третіх осіб. Крім того публічний збір благодійних пожертв не може здійснюватися у формі підакцизних товарів.

Останнім часом можна прослідкувати чітку тенденцію до активізації публічного збору благодійних пожертв із використанням спеціальних скриньок. Такі скриньки бувають як стаціонарними – їх встановлюють в магазинах, супермаркетах, торгових центрах та інших громадських місцях, так і мобільними – добровольці або ж працівники благодійних організацій відвідують різні публічні місця, де здійснюють збір благодійних пожертв у скриньки. Популяризація такого способу збору благодійних пожертв викликала значну стурбованість благодійної спільноти. Готовність українців активно долучатися до благодійності на хвилі спільного прояву доброти та

милосердя в поєднанні з відсутністю будь-яких механізмів контролю за збором та використанням зібраних у скриньки благодійних пожертв неминуче призвела до зростання кількості шахрайських схем у вказаній сфері. Це доводить необхідність детального вивчення питання публічного збору благодійних пожертв з використанням скриньок та вироблення пропозицій щодо удосконалення чинного законодавства України з метою забезпечення прозорості та підзвітності на всіх етапах зазначеного процесу.

Встановлення благодійною організацією стаціонарних скриньок для збору благодійних пожертв можливе лише за умови укладення спеціального договору між благодійною організацією та особою (в основному це юридичні особи або фізичні особи-підприємці), яка здійснюватиме публічний збір пожертв від власного імені на користь благодійної організації. Відповідна законодавча вимога закріплена у ч. 3 ст. 7 Закону та визначає також обов'язкові умови такого контракту, а саме: ціль, місце і строк збору пожертв, порядок їх використання, порядок загального доступу до фінансових звітів благодійної організації та відповідальність сторін у разі порушення договору або порядку використання пожертви. На практиці такі договори, зазвичай, є безоплатними, хоча Закон не виключає можливості встановлення плати особі за збір пожертв у розміщені скриньки. Укладати такий договір слід в двох примірниках, один з яких зберігається у благодійної організації, другий – в особи за місцем розміщення скриньки. Правильним, на нашу думку, буде також підписання сторонами акту прийому-передачі відповідної скриньки як до початку, так і по завершенню публічного збору пожертв.

Коли йдеться про так звані мобільні скриньки для благодійних пожертв, то слід розглянути дві ситуації в залежності від того, яка особа здійснюватиме публічний збір благодійних пожертв. В першому випадку збір здійснюється особою, яка не є учасником або ж найманим працівником благодійної організації та не залучена до її діяльності на підставі цивільно-правового договору, тоді можна стверджувати, що ця особа діє від власного

імені на користь благодійної організації. А правовідносини щодо публічного збору благодійних пожертв з такою особою повинні бути оформлені, як і у випадку із стаціонарними скриньками, – шляхом укладення відповідного договору.

Зовсім інакше можна підтверджувати повноваження особи на публічний збір благодійних пожертв, якщо він здійснюється учасником, найманим працівником чи особою, що працює в благодійній організації відповідно до цивільно-правового договору. Така особа апріорі пов'язана з благодійною організацією певними правовідносинами. Тому, здійснюючи публічний збір благодійних пожертв, ця особа є представником відповідної організації, тобто діє не від власного імені, а від імені благодійної організації. Тож повноваження такої особи підтверджуються нотаріально посвідченою довіреністю керівника організації. Така довіреність має визначати, зокрема, цілі, місце і строк збору коштів або іншого майна, порядок їх використання та порядок загального доступу до фінансових звітів благодійної організації. Наявність відповідної довіреності в особи в процесі здійснення публічного збору благодійних пожертв від імені благодійної організації є обов'язковою.

За останніх кілька років було викрито десятки організацій, які займалися шахрайством під видом благодійності. Прикладами можуть слугувати такі відомі благодійні організації, щодо яких було відкрито кримінальне провадження за статтею «Шахрайство», як «Їжаки», «Янголятко», «Перший справжній», «Допоможемо дітям разом» та ін. Цікаво, що перелічені вище благодійні юридичні особи робили акцент власне на публічний збір благодійних пожертв у спеціальні скриньки. Такий вид благодійної діяльності наразі дає можливість здійснювати численні незаконні маніпуляції із зібраними коштами. Це пов'язано із тим, що звітність відповідної організації про публічний збір благодійних пожертв у скриньки публікується щодо загальних сум пожертв, отриманих за певний період. В ній не вказано скільки і які саме пожертви було отримано від тієї чи іншої особи. До того ж, благодійники, які передають пожертви у відповідні

скриньки, не мають документального підтвердження такої передачі. Тому згодом, зокрема, на етапі розслідування подібних справ проблемно виявити ошуканих благодійників та встановити дійсний розмір завданої шкоди, а в результаті, – це значно ускладнює притягнення таких шахрайських організацій до відповідальності.

Однією з основних проблем, пов'язаних з публічним збором благодійних пожертв у скриньки, залишається питання контролю за зібраними коштами. З метою впровадження ефективної системи контролю за зібраними благодійними жертвами було розроблено та подано на розгляд Верховної Ради України проект Закону «Про внесення змін до деяких законів України щодо протидії зловживанням у сфері благодійництва» № 3215 від 02 жовтня 2015 року [93]. Ним пропонується доповнити Закон України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» статтею, що детально регламентує питання публічного збору благодійних пожертв із використанням скриньок для пожертв. Найважливішими новелами законопроекту є, зокрема, вимога щодо опломбування відповідної скриньки індикаторною пломбою банку, в якому відкрито рахунок благодійної організації, бенефіціара або його законного представника. Індикаторна пломба має відповідати вимогам Державного стандарту України.

Окрім цього, проектом Закону встановлено, що опломбування скриньки для пожертв, а також перевірка цілісності скриньки та пломб банку на ній, розпломбування скриньки та виїмка коштів із неї здійснюється виключно в приміщенні банку працівником такого банку в присутності особи, яка здійснює публічний збір благодійних пожертв, або уповноваженого представника благодійної організації. Після перерахунку зібраних за допомогою скриньки для пожертв готівкових коштів вони зараховуються на поточний рахунок благодійної організації, бенефіціара або його законного представника в цьому ж банку. Важливо, що цей же проект зобов'язує банки надавати перелічені вище послуги на безоплатній основі.

Загалом підтримуючи запропоновані зміни, покликані зробити механізм публічного збору благодійних пожертв з використанням скриньок прозорим та підзвітним, слід звернути увагу на неправомірність встановлення вимоги банкам надавати відповідні послуги безоплатно. Фактично йдеться про примусове залучення банків до здійснення благодійної діяльності, що суперечить принципу добровільності. До того ж, банківська спільнота не виступила на підтримку запропонованих нововведень, що свідчить про неготовність усіх сторін відповідного процесу до впровадження подібних механізмів.

Відносно новим законним механізмом публічного збору благодійних пожертв став збір коштів за допомогою телекомунікаційного повідомлення (так звана СМС-благодійність). Яскравими прикладами успішних кампаній з публічного збору благодійних пожертв у вигляді СМС-повідомлень у світі стали, зокрема, перекази на допомогу постраждалим від землетрусу на Гаїті 2010 р. (43 млн дол. США), для підтримки населення Пакистану, що зазнало негативних наслідків повені 2010 р. (близько 64 млн фунтів стерлінгів) [11].

Така модель збору благодійних пожертв через дзвінки та СМС-повідомлення не є новою для України і вже неодноразово була застосована на теренах нашої держави. Наприклад, у 2006 року під час проведення збору коштів на проект «Лікарня майбутнього» завдяки текстовим повідомленням за три місяці було зібрано 3 млн 600 тис. грн. [128]. Влітку 2008-го року жителі України активно брали участь у такому зборі пожертв на подолання наслідків повені в Західній Україні. Практичність та дієвість цього інструменту в Україні вкотре була доведена і у 2014 році, коли за допомогою дзвінків на єдиний короткий мобільний номер «565» було перераховано близько 40 млн гривень на підтримку Української армії [11].

Однак слід звернути увагу на те, що перераховані вище практики впровадження в Україні такого інструменту благодійності як СМС-пожертви були радше винятком із правила і завжди вводилися в дію на підставі чітких вказівок та нормативних документів уряду. Розробка ж комплексного акта,

який би дозволив вивести благодійність на якісно новий рівень із використанням новітніх прогресивних способів пожертвування коштів, затягнулася на роки. Необхідність його прийняття тривалий час обговорювалася серед правників, представників благодійних організацій та операторів телекомунікацій. Основна проблема в розробці та погодженні положень законопроекту була пов'язана з потребою забезпечити максимальний рівень контролю над прозорістю та підзвітністю відправки благодійних повідомлень, а також використанням зібраних у такий спосіб коштів.

Не менш суттєвим також було питання оподаткування операцій оператора телекомунікацій з надання телекомунікаційних послуг у частині здійснення благодійного телекомунікаційного повідомлення на благодійні цілі. Адже з кожної такої операції раніше стягувалося ПДВ в розмірі 20 %, 18 % – податку на прибуток і 7,5 % збору до Пенсійного фонду України, що значно зменшувало розмір благодійної пожертви, яка надходила до бенефіціара порівняно з тією, що перераховувалася благодійником. Така практика абсолютно не відповідала жодним міжнародним стандартам благодійності: абсолютна більшість європейських країн (Франція, Італія, Великобританія, Чехія, Болгарія та ін.) як і США, Канада та Австралія, давно відмовилися від оподаткування благодійних СМС-повідомлень.

Лише у жовтні 2016 року було прийнято Закони України № 1664-VIII «Про внесення змін до деяких законів України щодо створення сприятливих умов для впровадження благодійних телекомунікаційних повідомлень» [94] та № 1665-VIII «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо створення сприятливих умов для впровадження благодійних телекомунікаційних повідомлень» [96], покликані врегулювати особливості публічного збору благодійних пожертв з використанням благодійного телекомунікаційного повідомлення. Вказані документи звільнили відповідні операції від сплати ПДВ, збору на обов'язкове державне пенсійне страхування та визначили безоплатність надання оператором послуг з

публічного збору і перерахування благодійних пожертв, отриманих з використанням благодійного телекомунікаційного повідомлення, що виключило необхідність сплати оператором податку на прибуток.

На відміну від створених в Європі протягом останнього десятиліття різних мобільних платформ (JustGiving, Mobile Commons, Mobile Accord, mGiving, LikeCharity, DMS), що є посередниками між операторами мобільного зв'язку та благодійними організаціями, в Україні публічний збір благодійних пожертв з використанням благодійних пожертв здійснюється напряму оператором телекомунікацій на підставі договору, укладеного з неприбутковою організацією, у тому числі благодійною (крім політичних партій і кредитних спілок) або територіальною громадою. Видача довіреності оператору не вимагається.

Відповідно до п. 4-1 ч. 1 ст. 1 Закону благодійне телекомунікаційне повідомлення – це ініційоване з кінцевого обладнання абонента голосове, текстове повідомлення, набір певного номера, використання сигналів тонового набору, які зафіксовані обладнанням оператора телекомунікацій на телефонний номер, виділений для збору коштів на цілі благодійної діяльності. У разі направлення (здійснення) абонентом благодійного телекомунікаційного повідомлення оператор телекомунікацій зобов'язаний перерахувати попередньо передплачені абонентом, але не використані ним кошти за телекомунікаційні послуги (аванс) у межах невикористаного залишку відповідній неприбутковій організації (крім політичних партій і кредитних спілок), або територіальній громаді на цілі благодійної діяльності у строк та відповідно до умов, визначених договором.

В Законі істотними умовами такого договору, укладеного між оператором та неприбутковою організацією, у тому числі благодійною організацією (крім політичних партій і кредитних спілок) чи територіальною громадою, визначено:

1) зобов'язання відповідної організації чи територіальної громади оприлюднювати на своєму веб-сайті звіти про використання коштів та документи (або їх засвідчені копії), що їх підтверджують;

2) строки оприлюднення зазначених вище відомостей та документів, а також відповідальність за їх недотримання.

Окрім чітко встановленої на законодавчому рівні вимоги щодо опублікування на веб-сайті неприбуткової організації або територіальної громади відповідної інформації та документів, що підтверджують використання зібраних завдяки благодійним повідомленням коштів, новоприйнятими змінами до Закону встановлено також право оператора телекомунікацій здійснювати контроль цільового використання коштів, зібраних з використанням благодійних телекомунікаційних повідомлень. Важливо наголосити, що цілі, на які можуть бути спрямовані відповідні кошти, закріплені договором між оператором та неприбутковою організацією чи територіальною громадою. Думається, що у такому договорі також обов'язково повинен бути визначений строк, протягом якого здійснюється публічний збір коштів оператором, та відповідальність сторін за порушення умов договору [172, с. 281].

Із аналізованих нами вище норм виникає питання щодо інших способів оприлюднення благодійною організацією звітності про використання благодійних пожертв, зібраних за допомогою телекомунікаційних повідомлень, окрім опублікування на веб-сайті. Очевидно, з огляду на формулювання норм Закону, навіть публікація у засобах масової інформації відомостей та документів про використання коштів вважатиметься недотриманням законодавчих положень щодо звітності благодійної організації. До того ж, благодійні організації, що не мають власного веб-сайту, також матимуть проблеми з практичною реалізацією даних приписів. Тому вважаємо, що хоча вимога щодо підзвітності організації, яка отримала від оператора кошти, зібрані за допомогою благодійних телекомунікаційних повідомлень, є неодмінно важливою, але прозорість та відкритість звітності

може бути забезпечена й іншими методами, зокрема і через ЗМІ. Тому, на нашу думку, питання способу оприлюднення відомостей та документів, що вимагаються Законом при використанні механізму благодійного телекомунікаційного повідомлення, повинні визначатися угодою між оператором та неприбутковою організацією чи територіальною громадою, а не на нормативному рівні.

Цільове використання пожертв, зібраних завдяки благодійним телекомунікаційним повідомленням, підкріплюється також законодавчою заборонаю їх спрямування на фінансування адміністративних та інших витрат благодійної організації, що не закріплені у договорі. На рівні Закону розроблений механізм, який максимально виключає можливість привласнення зібраних благодійних пожертв будь-яким суб'єктом (перш за все благодійною організацією), залученим до процесу публічного збору та передачі бенефіціару пожертв через благодійні телекомунікаційні повідомлення. З іншого боку, дана норма є своєрідним винятком із загального правила, що дозволяє благодійній організації використовувати до 20 відсотків доходу у поточному році на адміністративні витрати (ч. 3 ст. 16 Закону). Така позиція законодавця, на нашу думку, є досить неоднозначною, адже виходить, що благодійні пожертви зібрані завдяки телекомунікаційним повідомленням, є більш захищені з позиції цільового використання та направлення повної суми пожертви бенефіціару, ніж інші публічно зібрані благодійні пожертви. Тобто благодійна організація вправі використати частину зібраних у благодійні скриньки пожертв на забезпечення власної діяльності в межах встановленого Законом розміру. Тоді як кошти, що надійшли від операторів після публічного збору з використанням благодійного телекомунікаційного повідомлення, повинні бути передані в повному обсязі бенефіціару. Ми притримуємось думки, що оскільки благодійна жертва – це кошти та інше майно, які передаються для досягнення чітко визначеної мети, то навіть їх часткове використання на покриття адміністративних витрат є порушенням договору про благодійну

пожертву, тому є неприпустимим. Крім того відповідна норма в законодавстві України не лише дає можливість для значних зловживань зі сторони благодійної організації, але й не стимулює їх до розвитку та пошуку інших джерел збільшення власних активів, окрім збору благодійних пожертв. Отже, вважаємо доцільним закріпити в Законі заборону благодійним організаціям використовувати на покриття адміністративних витрат цільові кошти та інше майно, тобто отримані як благодійні пожертви, гранти тощо.

У зв'язку з широким розповсюдженням інформаційно-телекомунікаційної мережі «Інтернет» благодійні організації активно використовують цей механізм не лише для забезпечення відкритості, прозорості та підзвітності здійснюваної ними діяльності, але й як один із способів додаткового залучення активів від благодійників. Цей сервіс є зручним для власників платіжних карток та забезпечує буквально моментальний переказ коштів на відповідний банківський рахунок благодійної організації. Здавалося б прозорий механізм перерахунку коштів мав би виключати можливість вчинення шахрайських дій в процесі збору пожертв. Однак на практиці завдяки ресурсам Інтернет зловживання в сфері благодійності набули транскордонного поширення і перейшли в розряд одного з найбільш розповсюджених видів онлайн-шахрайства. Наприклад, відомі випадки, коли буквально через кілька годин після катастрофи на острові Гаїті користувачі мережі Інтернет по всьому світу отримали листи на електронну пошту з пропозицією пожертвувати кошти постраждалим від землетрусу. Прикладами шахрайства у сфері благодійності, вчиненого через мережу Інтернет на території України, можуть бути створені сайти-клони, які містять інформацію із справжніх благодійних ресурсів про конкретні благодійні проекти чи бенефіціарів, або і взагалі ззовні є їх точною копією [13]. Але номери рахунків, зазначені на сайтах-двійниках, відрізняються від тих, на які здійснюється збір благодійних пожертв справжніми організаціями чи благодійниками. Так зібрані шахраями кошти привласнюються. На жаль, подібні випадки онлайн-шахрайства є непоодинокими, а запобігти їм шляхом

прийняття нормативно-правових актів неможливо. Лише ґрунтовна перевірка усіх даних, які надані в мережі Інтернет, співставлення їх з інформацією з інших ресурсів дасть змогу запобігти перерахуванню пожертв на рахунки псевдоблагодійників.

Зважаючи на загострення соціальних проблем в українському суспільстві, а також з огляду на вичерпність ресурсів благодійників, готових жертвувати кошти та інше майно на благодійні цілі, виникає потреба розвитку альтернативних джерел фінансових надходжень. Особливе місце серед них займає механізм, що уже протягом кількох століть активно функціонує та розвивається в США, Великій Британії та низці інших держав. Йдеться про ендавмент, можливість формування якого була запроваджена в українському законодавстві відносно недавно. На відміну від багатьох іноземних держав, вітчизняна нормативно-правова база перебуває лише на первинному етапі впровадження такої категорії як ендавмент. Втім, слід відзначити важливість здійснення перших кроків на шляху формування якісного та ефективного механізму поповнення активів не лише благодійних організацій, але й низки інших юридичних осіб як от освітні заклади, медичні установи тощо.

Хоча Закон України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» і відніс управління благодійними ендавментами до видів благодійної діяльності, тим самим він сформував цілу низку запитань та проблем, пов'язаних із його практичним застосуванням.

Перш за все, варто звернути увагу на новизну самого поняття «благодійний ендавмент» та його відсутність у Законі. На відміну від Франції, Японії, США, Росії та низки інших держав, в Україні не прийнято жодних спеціальних законодавчих чи підзаконних нормативно-правових актів, які б регулювали ендавмент. Правда сам цей термін міститься у п. 170.7.5 ПК України, згідно з яким означає суму коштів або цінних паперів, які вносяться благодійником у банк або небанківську фінансову установу, завдяки чому набувач благодійної допомоги отримує право на використання

процентів або дивідендів, нарахованих на суму такого ендавменту. Оскільки термін «ендавмент» є сталим для розуміння незалежно від сфери суспільного життя, в якій він використовується, можна зробити висновок про те, що терміни «ендавмент» та «благодійний ендавмент» є тотожними та можуть використовуватися як синоніми.

Хоча вищенаведена дефініція і недосконала з позиції юридичної техніки, адже використовує поняття набувача благодійної допомоги, яке відсутнє у відповідному спеціальному нормативно-правовому акті, видається, що благодійна організація може бути як благодійником, так і набувачем у правовідносинах щодо встановлення благодійного ендавменту. Проте слід акцентувати, що, набувачем в аналізованих правовідносинах може бути лише благодійник, а не бенефіціар в розумінні Закону України «Про благодійну діяльність та благодійні організації». Такий висновок можна зробити з огляду на виключний перелік напрямів використання процентів та доходів від управління благодійними ендавментами, встановлений у ч. 1 ст. 9 Закону. Вони можуть бути призначені для:

- 1) надання благодійної допомоги бенефіціарам, визначеним благодійниками або уповноваженими ними особами;
- 2) виконання благодійних програм;
- 3) спільної благодійної діяльності.

Оскільки перелічене вище є окремими видами благодійної діяльності, яку вправі здійснювати виключно благодійники, можна підсумувати, що формування ендавменту можливе лише на користь благодійників, в тому числі благодійних організацій. З іншого боку, законодавством України не виключається ситуація, коли благодійником та набувачем є одна і та ж особа. Наприклад, благодійна організація самостійно чи спільно з іншими благодійниками може сформувати благодійний ендавмент, доходи від якого вона використовуватиме у визначених нею ж напрямках. Варто звернути увагу на те, що формулювання поняття ендавменту, як і його юридична сутність, фактично не виключає можливість існування множинності сторін у

відповідних правовідносинах. Попри це, законодавство України не обмежує кількість ендавментів, що можуть бути створені на користь одного набувача. До того ж, кілька ендавментів можуть бути створені з однаковими цілями. Обумовлено це різними часовими рамками формування основного капіталу ендавменту, умовами його поповнення тощо. Проте слід зауважити, що значна кількість дрібних ендавментів може вимагати більших витрат на управління ними. Як результат – це знижуватиме ефективність та результативність, а відповідно і дохід від управління такими ендавментами.

Оскільки ситуації, в яких ендавмент формується благодійною організацією на користь інших благодійників не є поширеними на практиці, надалі нами аналізуватиметься процедура формування ендавменту, набувачем (бенефіціаром) доходів від управління яким є власне благодійна організація. Правовідносини щодо формування благодійного ендавменту, передачі його в управління, поповнення його основної суми, використання отриманих доходів від управління тощо є за своєю природою договірними. Саме тому, вони детальніше розглядатимуться у пункті 2.4 цього розділу.

Аналізуючи питання збільшення розміру активів благодійної організації потрібно згадати також про такий вид благодійної діяльності як виконання заповітів, заповідальних відказів і спадкових договорів для благодійної діяльності. Запроваджений він був лише у 2012 році із прийняттям відповідного Закону, тому відомих прикладів його практичного застосування, на жаль, немає. Але вважаємо потрібно звернути увагу на таких два аспекти зазначеного вище питання. Перший стосується випадку, коли благодійна організація була визначена спадкоємцем, відказоодержувачем чи набувачем у спадковому договорі. У зв'язку з цим, активи такої організації можуть збільшитися за рахунок відповідного спадкового майна. Очевидно, що за цих обставин в заповіті чи спадковому договорі можуть міститися і певні умови або обмеження щодо використання благодійною організацією отриманих коштів, майна тощо. З другого боку, благодійна організація може бути призначена виконавцем заповіту для певної

благодійної діяльності. Тоді, відповідно до ст. 1291 ЦК України вона матиме право на плату за виконання своїх повноважень. Навіть якщо розмір плати не визначений заповідачем, він може бути визначений за домовленістю виконавця заповіту та спадкоємців, а в разі спору – судом.

Питання використання активів (доходів) благодійних організацій, за загальним правилом вирішується організацією на власний розсуд. Однак особлива правова природа таких організацій зумовила необхідність встановлення певних законодавчих обмежень напрямів та розмірів використання активів (доходів) благодійних організацій. По-перше, використання активів (доходів) як і правочини благодійних організацій не повинні суперечити актам законодавства. Це правило є загальним для всіх юридичних осіб, тому необхідність його застосування до благодійних організацій не викликає жодних сумнівів. Друге обмеження використання активів (доходів) благодійної організації притаманне цим суб'єктам з огляду на концепцію основної мети та непідприємницький характер їх діяльності. Так, будь-які активи (доходи) благодійної організації не можуть бути використані інакше, як для досягнення її мети, закріпленої в установчих документах.

Ще однією законодавчо встановленою є заборона благодійним організаціям надавати благодійну допомогу політичним партіям або від імені політичних партій, а також брати участь у виборчій агітації. Це положення підкріплюється також відповідними приписами Закону України «Про політичні партії в Україні» від 5 квітня 2001 року № 2365-III [109].

Підсумовуючи викладене вище, можна зробити висновок, що благодійні організації з часу прийняття нового Закону у сфері благодійності отримали численні інструменти, використання яких дозволяє регулярно збільшувати кількість власних активів та стабільно провадити благодійну діяльність. Поруч із тим збільшилась кількість махінацій та шахрайських схем, пов'язаних з привласненням благодійних коштів та майна. Отже, важливо наголосити на винятковій ролі чітких механізмів контролю за

використанням благодійною організацією, в першу чергу, залучених активів. Надання благодійними організаціями різного роду звітів про виконану роботу, отримані кошти чи інше майно, напрями їх використання тощо – все це сприяє формуванню стабільної довіри до тих організацій, що функціонують згідно з принципами відкритості, прозорості та підзвітності. Водночас недовіра населення до сумнівних благодійних організацій, в яких відсутні не лише звіти, але й будь-які інші документи, що підтверджують правдивість анонсованої діяльності, в поєднанні з поінформованістю про те, як розпізнати псевдоблагодійника, призведе до зменшення випадків вчинення шахрайських дій у сфері благодійності.

2.4. Договори у сфері благодійництва

В процесі здійснення благодійною організацією своєї діяльності вона є повноправним учасником цивільних правовідносин. Активне функціонування благодійної організації обумовлює потребу її вступу в договірні правовідносини з різними контрагентами та суб'єктами. Договірне регулювання правовідносин між благодійною організацією та іншими благодійниками чи організацією та бенефіціарами часто оформляється у вигляді двосторонніх контрактів. Втім, не виключена можливість укладення і багатосторонніх договорів (наприклад, договір про благодійний ендавмент).

Без сумніву, благодійна організація може укласти переважну більшість договорів, які закріплені нормами ЦК України. Крім того принцип свободи договору створює підвалини укладення організацією договорів, які не визначені в цивільному законодавстві, якщо вони не суперечать його загальним засадам. Питання укладення благодійною організацією окремих договорів, потреба в яких виникає в процесі провадження діяльності, уже частково розглядалося в інших пунктах цієї роботи. Водночас неможливо проаналізувати весь спектр договірних правовідносин, в які можуть вступати благодійні організації. Однак слід наголосити і на відсутності потреби в такому аналізі, адже більшість договорів, стороною в яких виступає

благодійна організація, не містять жодних особливих положень порівняно з аналогічними договорами за участю інших суб'єктів цивільних правовідносин (наприклад, договори купівлі-продажу, оренди, дарування). В даному контексті ми вважаємо важливим проаналізувати ті договори, які найчастіше використовуються в діяльності благодійних організацій, та є нехарактерними для інших юридичних осіб приватного права. Такими є договір благодійної пожертви та благодійного гранту.

Як уже було зазначено, законодавство України оперує двома окремими поняттями – «пожертва» і «благодійна жертва». За цих обставин, мета, досягнення якої обумовлено в договорі пожертви, за загальним правилом, не обов'язково є благодійною. Тоді як в договорі благодійної пожертви встановлюється необхідність досягнення бенефіціаром саме цілей благодійної діяльності. Тобто благодійною визнаватиметься жертва, яка передана бенефіціару для забезпечення виконання конкретних благодійних завдань. Наприклад, коли договором про жертву, укладеним на користь благодійної організації, встановлено мету – надання благодійної допомоги конкретному бенефіціару чи виконання певної благодійної програми, таку жертву справедливо визнати благодійною. Тоді як передача благодійній організації коштів або майна здійснюється без чітко визначених напрямів та умов їх використання, а загалом для підтримки її діяльності, навряд чи така жертва може бути визнана благодійною, незважаючи на те, що була передана благодійній організації. Вважаємо, що жертва та благодійна жертва в частині встановлення мети відрізняються між собою як загальне і спеціальне поняття.

Проте розмежувати дані категорії можна і в залежності від предмету відповідного договору. З огляду на приписи ст. 729 ЦК України, предметом договору жертви можуть бути нерухомі та рухомі речі, зокрема гроші та цінні папери. Тоді як предметом договору благодійної жертви можуть бути кошти, інше майно і майнові права. Буквальне тлумачення термінології цивільного законодавства України дає можливість зробити висновок, що

предметом договору пожертви не можуть бути майнові права, а предметом договору благодійної пожертви – цінні папери. Однак думається, що застосування до договору пожертви (благодійної пожертви) загальних положень про договір дарування, якщо інше не встановлено законом, як це зазначено у ч. 3 ст. 729 ЦК України, дасть можливість уникнути неузгодженостей.

Зважаючи на викладене вище, ми притримуємося думки, що «благодійна жертва» є одним із видів «пожертви», а термін «договір пожертви» включає в себе поняття «договір благодійної пожертви».

Цікаво, що благодійна організація у договорі благодійної пожертви може бути як благодійником (пожертвувачем), так і бенефіціаром (обдаровуваним). Договір благодійної пожертви може укладатися між фізичною або юридичною особою (благодійником) і благодійною організацією (бенефіціаром) для досягнення певної мети (наприклад, надання благодійної допомоги конкретно визначеній особі). Тоді, використовуючи отриману жертву, благодійна організація, будучи вже у ролі благодійника, укладає договір благодійної пожертви з тією особою (тепер – бенефіціаром), надання допомоги якій було наперед обумовленою метою в попередньому договорі. Незважаючи на схожість вищенаведеної конструкції з договором на користь третьої особи, укладення такого, на нашу думку, є nereкомендованим, оскільки виключає можливість покладення будь-яких обов'язків (в тому числі щодо цільового використання пожертви) на третю особу, якій первинно передбачалося надання допомоги (передача жертви).

Благодійна жертва, бенефіціаром якої є благодійна організація або інша юридична особа, може надаватися з однією чи кількома відкладальними або скасувальними обставинами, які не повинні суперечити законам України або порушувати права третіх осіб. Існування такої норми, на нашу думку, не лише не суперечить законодавству, а й є цілком обґрунтованим в певних ситуаціях. Втім, незрозумілим залишається обмеження суб'єктного складу виключно благодійними організаціями та юридичними особами при

укладенні договору благодійної пожертви з відкладальними чи скасувальними обставинами. Видається, що включення таких положень до договору, де однією із сторін є фізична особа, не повинно порушувати прав жодної із сторін договору, якщо дотримано норм чинного законодавства України і прав третіх осіб.

На практиці уже була здійснена спроба обійти зазначену заборону включення подібних умов до договору про благодійну пожертву. Справа з інсуліновими помпами від благодійного фонду «Серце до серця» набула особливого розголосу після проведення журналістського розслідування та численних публікацій у пресі. До того ж спір щодо спростування опублікованих матеріалів та відшкодування фонду моральної шкоди розглядався навіть у Вищому спеціалізованому суді України з розгляду цивільних і кримінальних справ [148; 147]. Відповідно до матеріалів справи, договором, укладеним благодійним фондом «Серце до серця» із користувачами інсулінових помп, закріплена передача їх виключно в безоплатне користування з правом безоплатного передавання у власність користувачу інсулінової помпи, що закуплена за грошові кошти, зібрані волонтерами благодійного фонду. За умовами договору благодійний фонд надає інсулінову помпу для вільного використання користувачем протягом п'яти років, а потім, на прохання, користувача безоплатно передає йому помпу у власність для подальшого використання відповідно до інструкції виробника. Також сторонами укладався додаток до цього договору, в якому визначалися умови закупівлі необхідних витратних матеріалів для безперебійного функціонування помпи, яка була отримана користувачем від фонду. Відповідно до додатку, користувачі помп зобов'язані були закуповувати всі витратні матеріали за власний рахунок у ТОВ «Перфект Трейдинг Груп». Якщо дана умова не була дотримана, тоді помпа передавалася іншій дитині. Як пояснили представники благодійного фонду, дане положення було необхідним з позиції постійного контролю за використанням помп, кількість яких була обмежена.

На нашу думку, включення подібних умов до договору благодійної пожертви є порушенням норм чинного законодавства України. Адже в такому випадку бенефіціари змушені заповувати необхідні витратні матеріали у визначеній компанії на не вигідних (як згодом з'ясувалося) умовах. Тобто в даному випадку бенефіціари є обмежені в свободі укладення договору та виборі контрагентів на поставку матеріалів. До того ж ми вважаємо, що благодійний фонд міг обрати ефективні методи контролю за постійним використанням помп, які б за цих обставин не порушували прав бенефіціарів та не суперечили б законам України. Прикладом такого могли б бути регулярні медичні обстеження дітей, яким були передані помпи, які б підтвердили необхідність їх подальшого використання.

Розглянувши дану ситуацію крізь призму включення до договору благодійної пожертви, укладеного з бенефіціаром-фізичною особою, відкладальних і скасувальних обставин, можна констатувати доцільність такого підходу. Адже, у випадку, коли благодійна жертва не використовується бенефіціаром, чи внаслідок недбалого ставлення до пожертви, вона може бути знищена або істотно пошкоджена, або ж коли відпала потреба у жертві (у вищевказаному випадку – наприклад, смерть дитини, яка використовувала інсулінову помпу), чи бенефіціар не виконав певних покладених на нього обов'язків для підтвердження необхідності йому жертви (наприклад, не надав лікарських висновків чи інших документів), закріплення в договорі відповідних скасувальних умов дало б можливість повернути благодійній організації передану нею жертву, якщо вона збереглася в натурі, з подальшою передачею її іншому бенефіціару [167, с. 93].

Важливо детально проаналізувати окремі права благодійників за договором пожертви, зокрема, щодо контролю за цільовим використанням пожертви, а також зміни цілей, порядку використання та бенефіціарів благодійної пожертви. Право жертвувача здійснювати контроль за використанням пожертви відповідно до мети, встановленої договором про

пожертву, закріплено у ч. 1 ст. 730 ЦК України. Водночас Закон дозволяє контролювати цільове використання пожертви також і уповноваженим благодійником особам (ч. 6 ст. 6 Закону). Думається, що ці особи повинні мати документи, які б підтверджували наявність в особи відповідних прав на здійснення контролю. Такими документами можуть бути, наприклад, довіреність, видана фізичній особі, витяг з протоколу засідання вищого органу управління юридичної особи, де міститься вказівка на можливість здійснення певною особою повноважень щодо контролю.

Звичайно, повноваження благодійника щодо контролю за використанням пожертви є суттєвими. Проте слід чітко розуміти, які правові наслідки наступають у разі порушення цілей, строків та порядку використання пожертви або її частини.

Базуючись на нормах ЦК України, необхідно розмежувати два альтернативних способи вирішення проблеми невикористання пожертви відповідно до встановленої у договорі мети. Перший стосується ситуації, коли використання пожертви за призначенням виявилось неможливим. В такому випадку, для зміни мети використання пожертви необхідним є одержання *згоди пожертвувача*, а в разі його смерті чи ліквідації юридичної особи – *за рішенням суду*. Подібна норма міститься і у Законі України, де у ч. 5 ст. 6 встановлено, що зміна цілей та порядку використання благодійної пожертви можлива *за згодою благодійника або його правонаступників*, а також на підставі рішення суду чи в інших випадках, визначених законом або правочином благодійника. Вищенаведені витяги із законодавства стосуються випадків, коли не йдеться про порушення обов'язку бенефіціара щодо цільового використання пожертви. Тобто зміну мети використання пожертви в даному випадку не слід розглядати як санкції щодо бенефіціара.

З іншого боку, коли йдеться про нецільове використання пожертви, як порушення зобов'язань бенефіціара, то у законодавстві закріплена можливість розірвання договору пожертви на вимогу жертвувача або його правонаступників відповідно до ч. 3 ст. 730 ЦК України. За цих обставин

Закон у сфері благодійності надає благодійникам та їх правонаступникам право змінити бенефіціарів благодійної пожертви у разі порушення цілей, строків та порядку її використання. Очевидно, що при зміні бенефіціара відбувається розірвання договору пожертви з попереднім контрагентом. Але розірвання договору пожертви відповідно до ЦК України не обов'язково супроводжується зміною бенефіціара. Тобто керуючись нормами ЦК України, благодійна організація вправі розірвати договір пожертви, повернувши собі пожертву, не передаючи її іншому бенефіціару. Однак виникає питання щодо подальшої долі такої пожертви. Особливо гострою є ця проблема, коли предмет пожертви був придбаний благодійною організацією за кошти, зібрані серед інших благодійників, або ж був переданий організації однією чи кількома особами.

На нашу думку, благодійна організація вправі прийняти рішення про розірвання договору пожертви у разі її нецільового використання. Водночас організація не може самостійно приймати рішення щодо зміни бенефіціара, адже за цих обставин будуть порушені права благодійників, якщо при передачі їм майна (згодом – пожертви) або коштів на його придбання було обумовлено особу бенефіціара. Вважаємо, що в даному випадку принципово важливо враховувати думку таких благодійників, оскільки благодійна організація повинна діяти відповідно до взятих на себе зобов'язань щодо цільового використання отриманих нею пожертв. Тому самовільна зміна (навіть при наявності достатніх умов для цього) благодійною організацією бенефіціара без погодження з благодійникам може стати підставою для розірвання договорів пожертви, укладених між благодійниками та організацією, у зв'язку з нецільовим використанням пожертв.

Бенефіціари, яким буде передана благодійна жертва, можуть визначатися благодійником або уповноваженими ним особами також на конкурсних засадах. За цих обставин згідно з ч. 4 ст. 6 Закону умовами конкурсу можуть визначатися дії, які бенефіціар має виконати на користь третіх осіб, крім тих, які пов'язані з благодійником.

Благодійний грант як особливий різновид благодійної пожертви характеризується строковим використанням гранту, отриманого виключно у формі валютних цінностей.

Важливо акцентувати на тому, що поняття «валютні цінності» включає в себе валюту України, іноземну валюту, платіжні документи та інші цінні папери, виражені у валюті України, в іноземній валюті або банківських металах, а також банківські метали, відповідно до п. 1 ст. 1 Декрету Кабінету Міністрів України «Про систему валютного регулювання та валютного контролю» від 19 лютого 1993 року № 15-93 [110].

Оскільки до благодійних грантів застосовуються положення про благодійні пожертви, якщо інше не визначено законом, то слід наголосити на спрощеній формі укладення такого договору. На відміну від загального правила, встановленого ЦК України, Закон не вимагає обов'язкового нотаріального посвідчення договору благодійної пожертви (гранту) валютних цінностей на суму, яка перевищує п'ятдесятикратний розмір неоподаткованого мінімуму доходів громадян. Дана норма є не лише прогресивною, але й вкрай необхідною для максимального спрощення надання благодійних пожертв і грантів зокрема. Інакше благодійникам довелося б укладати нотаріально посвідчені договори про пожертву щоразу, коли її розмір перевищував би 850 грн. Крім цього, неможливими б стали електронні благодійні пожертви у розмірі, більшому, ніж ця сума. Також було б практично унеможливлене отримання благодійних пожертв (грантів) від нерезидентів України, іноземних та міжнародних організацій тощо.

Однак вищенаведений виняток із правила не поширюється на інші законодавчі вимоги щодо форми договору благодійної пожертви. Загалом на практиці договори пожертви часто укладаються без дотримання письмової форми шляхом передачі коштів, майна чи майнових прав бенефіціарам. Проте слід пам'ятати, що дотримання загальних вимог цивільного законодавства щодо форми договору є дуже важливим, а іноді безпосередньо впливає на дійсність договору. Наприклад, передання благодійній організації

пожертви у вигляді нерухомого майна потребує дотримання письмової форми з обов'язковим нотаріальним посвідченням такого договору. Договір пожертви майнового права повинен бути укладений в письмовій формі. У разі недотримання визначених вище форм, відповідні договори будуть нікчемними.

Другою особливістю благодійного гранту в порівнянні з пожертвою є встановлення певного строку для його цільового використання. У разі, якщо не відбулося цільове використання суми валютних цінностей благодійного гранту протягом строку, визначеного благодійником, вони підлягають поверненню як поворотна фінансова допомога. Відповідний строк, протягом якого благодійний грант повинен бути використаний зазвичай встановлений в умовах надання гранту. Цікаво, що в законодавстві окремих країн встановлюється граничний строк для використання будь-яких благодійних пожертв, а не лише благодійних грантів. Для прикладу, в Федеральному Законі Російської Федерації «Про благодійну діяльність та благодійні організації» від 11 серпня 1995 р. № 135-ФЗ міститься положення, відповідно до якого не менше 80 відсотків благодійної пожертви в грошовій формі повинно бути використано на благодійні цілі протягом року з моменту їх отримання, якщо інше не встановлено благодійником чи благодійною програмою. Аналогічне правило щодо строків використання встановлено і для благодійних пожертв у натуральній формі [89]. Втім, йдеться про їх стовідсоткове спрямування на благодійні цілі. Видається, що подібні норми покликані сприяти обмеженню накопичення благодійних пожертв, переданих організації, своєчасному їх використанню, що відповідає інтересам як благодійників, так і бенефіціарів.

В українському законодавстві також міститься положення щодо обмеження часових рамок використання благодійної допомоги. Однак містяться такі норми в ПК України, а саме у п. 170.7.5. Терміни використання благодійної допомоги встановлені лише для випадків, коли вона надається у вигляді коштів. Набувач має право на її використання протягом строку,

встановленого умовами такої допомоги, але не більше 12 календарних місяців, наступних за місяцем отримання такої допомоги, крім допомоги, наданої на лікування, право на використання якої становить не більше 24 календарних місяців, наступних за місяцем отримання такої допомоги, за винятком отримання благодійної допомоги у вигляді ендавменту. За цих обставин правові наслідки невикористання протягом зазначених періодів часу благодійної допомоги та при умові, що кошти не повертаються благодійнику, пов'язані з необхідністю включення невикористаної суми такої допомоги до складу загального річного оподаткованого доходу та сплати відповідного податку.

Водночас вищенаведені строки можуть бути продовжені за умови звернення набувача цільової благодійної допомоги до контролюючого органу з поданням щодо продовження строку використання цільової благодійної допомоги з наведенням обставин, які свідчать про неможливість її повного використання у визначені строки.

Справедливо визнати, що своєчасне використання благодійних пожертв тісно пов'язане з питанням ефективності благодійної допомоги, що надається. Адже, коли особа потребує термінової допомоги чи то в грошовій чи в натуральній формі, важливою є вчасна передача бенефіціару пожертв, отриманих благодійною організацією від благодійників. Особливо актуальним дане питання було, для прикладу, в період проведення Антитерористичної операції на сході України. Тоді громадськість масово підтримувала тих, хто боронив нашу державу. Люди регулярно передавали благодійним організаціям не лише кошти для підтримки української армії, але й речі першої необхідності та продукти харчування. Потреба в таких благодійних пожертвах особливо на початку конфлікту була особливо відчутною. Передача ж благодійними організаціями допомоги бенефіціарам в якомога коротші строки була пріоритетним завданням тих організацій, ціллю діяльності яких була реальна підтримка потребуючих, а не отримання майна шляхом шахрайства під прикриттям благодійністю. Водночас шахраї або

використовували благодійні пожертви не за цільовим призначенням або й взагалі їх привласнювали. Такі дії псевдоблагодійних організацій потребують відповідної реакції з боку правоохоронних органів та притягнення винних осіб до відповідальності. Адже, якщо благодійна організація має на меті здійснення благодійної діяльності, а не приховання чи здійснення незаконної діяльності, в тому числі привласнення переданого їй майна, вона своєчасно використовуватиме благодійні пожертви, тобто в строки, що є оптимальними для забезпечення законних інтересів бенефіціарів та які не суперечать побажанням благодійників.

Проблемним з позиції цивілістики є ситуація, коли строки та порядок використання благодійної пожертви взагалі не встановлені у відповідному договорі про пожертву. Видається, що застосування норм податкового законодавства до подібної ситуації є не зовсім коректним, оскільки вони регулюють публічну складову відповідних правовідносин і повинні застосовуватися до питань оподаткування невикористаної суми пожертви. З іншого боку, відсутність законодавчих обмежень строків цільового використання створює перешкоди благодійникам для притягнення бенефіціарів до відповідальності. Адже якщо пожертва не використовується, в благодійників відсутні механізми, а головне, правові підстави для зміни бенефіціара в порядку ч. 7 ст. 6 Закону. Отже, існує певна прогалина, що не дає можливості на практиці інакше, окрім обов'язкового оподаткування невикористаної благодійної допомоги відповідно до п. 170.7.5 ПК України, вплинути на благодійні організації чи інших бенефіціарів, які не використовують отримані за договором про пожертву кошти, якщо в договорі не містилося вказівки на часові рамки щодо їх цільового використання.

З огляду на викладене вище, вважаємо, що встановлення на законодавчому рівні граничних строків використання благодійних пожертв забезпечить стабільність та своєчасність цільового використання благодійної допомоги. Крім того, така норма була б своєрідною додатковою гарантією

для благодійників, адже часто на практиці договори про пожертву не укладаються в письмовій формі, а самі пожертви перераховуються через мережу Інтернет, за допомогою благодійного телекомунікаційного повідомлення або ж у вигляді грошового переказу на банківський рахунок бенефіціара тощо. Але потрібно наголосити на тому, що відповідні граничні строки використання благодійних пожертв повинні міститися в нормативно-правових актах, що регулюють загальні засади благодійної діяльності в Україні, а не її податкові аспекти.

Видається, що підхід до визначення граничних термінів використання благодійної пожертви, який міститься в ПК України, може бути застосований і в Законі України «Про благодійну діяльність та благодійні організації». Тому пропонуємо доповнити цей акт відповідними нормами, які б обмежували строк цільового використання благодійних пожертв одним роком з моменту їх отримання, якщо інше не встановлено договором між благодійником та бенефіціаром. Винятком із даного правила слід визнати випадки, коли благодійна жертва передається з метою формування благодійного ендавменту. Правові наслідки порушення граничного строку використання благодійної пожертви можуть бути закріплені у договорі між благодійником та бенефіціаром. Окрім цього, опираючись на положення ч. 7 ст. 6 Закону, благодійники або їх правонаступники можуть змінити бенефіціарів благодійної пожертви у разі невикористання пожертви за призначенням у визначений строк.

В межах цього підрозділу роботи слід детальніше розглянути правову природу відносин щодо формування та передання в управління благодійного ендавменту, які за своєю суттю є договірними.

Станом на сьогодні, закріплене в ПК України визначення поняття ендавменту має низку суттєвих недоліків в порівнянні з законодавствами інших країн. Дане визначення значно применшує роль ендавментів в забезпеченні стабільного фінансування благодійних організацій. По-перше, зважаючи на те, що благодійник вправі внести як ендавмент лише кошти або

цінні папери, виключається великий спектр об'єктів, ефективно управління якими може бути надзвичайно прибутковим та вигідним для бенефіціара. Для прикладу, в законодавстві США закріплена можливість передачі на формування ендавменту не лише коштів або цінних паперів, але й іншого майна. В той час, коли вартість нерухомості постійно зростає, правильний підхід до її використання може забезпечити стабільний дохід бенефіціара на тривалий період. Тому, на нашу думку, розширене коло об'єктів, які можуть бути передані для формування ендавменту, а саме кошти, цінні папери та інше майно, дасть можливість збільшити показники доходності бенефіціара у кілька разів. У зв'язку з цим, слід акцентувати, що від управління ендавментом бенефіціар, зокрема благодійна організація, зможе отримувати не лише проценти чи дивіденди. В такому випадку йдеться про отримання нею доходів, які можуть бути не тільки у вигляді процентів чи дивідендів, а загалом у грошовій або натуральній формі [169, с. 101].

По-друге, важливо наголосити, що на сучасному етапі бенефіціар (набувач) обмежений в можливості вплинути на вибір банку чи небанківської фінансової установи, якому буде переданий ендавмент. З поняття ендавменту випливає, що відповідний договір з банком чи небанківською фінансовою установою повинен укладатися власне благодійником. Ним і вносяться кошти або цінні папери, що формують основну суму ендавменту. Така модель побудови правовідносин по встановленню ендавменту існує і в зарубіжній практиці, але є дещо застарілою і використовується в більшості у випадку встановлення ендавменту на підставі заповіту. Більш популярним є підхід, коли ендавмент формується набувачем (наприклад, благодійною організацією), часто за рахунок пожертв широкого кола благодійників, і лише тоді сформований ендавмент передається на підставі договору управителю, завданням якого є ефективно управління ендавментом та передача отриманих доходів набувачеві (бенефіціару). В такому випадку благодійні організації чи інші набувачі є центральними суб'єктами при формуванні ендавменту та використанні доходів від нього. Укладаючи в

процесі формування ендавменту договори з благодійниками, благодійна організація (за своєю суттю – набувач) бере на себе зобов'язання щодо передачі зібраних коштів та майна певному управителю, а також щодо цільового використання доходів від управління ендавментом. З іншого боку, будучи стороною договору, укладеного з управителем ендавментом, благодійна організація має юридичні механізми впливу на нього у разі порушення ним своїх зобов'язань за договором. Тоді як в сучасній моделі, благодійна організація чи інші набувачі є третіми особами у договорі, укладеному між благодійником та управителем. Тобто права набувача в частині виконання такого договору зараз є дещо обмежені порівняно з правами благодійника. Зважаючи на викладене вище, пропонуємо на законодавчому рівні встановити можливість благодійників (набувачів відповідно до чинної термінології ПК України) самостійно формувати ендавменти за рахунок як власних надходжень, так і залучених коштів чи іншого майна.

Очевидно, що досягнення позитивних результатів та стабільних доходів від управління ендавментом потребує наявності в управителя спеціальних навичок. Важливо акцентувати на тому, що управління благодійними ендавментами визначено як один із видів благодійної діяльності у ст. 5 Закону. Звідси можна зробити висновок, що не лише банк чи небанківська фінансова установа вправі управляти ендавментом, але й благодійники вправі самостійно здійснювати таку діяльність. Однак не завжди така діяльність благодійника за відсутності особливих вмінь даватиме позитивні результати. Крім цього, є очевидна суперечність із нормами ПК України, відповідно до яких управління благодійним ендавментом повинен здійснювати банк або небанківська фінансова установа. Ми вважаємо, що сформований ендавмент повинен передаватися в управління відповідній особі (не лише банку чи небанківській фінансовій установі) на підставі договору, укладеного між благодійником (установник управління) та управителем, який є різновидом договору управління майном,

урегульованого нормами гл. 70 ЦК України. Договору управління благодійним ендавментом притаманні всі ті ж ознаки та характеристики, що і договору управління майном: він є реальним, оплатним, двосторонньо зобов'язуючим (взаємним) та строковим.

В законодавстві України не міститься ніяких вимог щодо структури основної суми ендавменту. Тобто не визначено жодних спеціальних нормативів чи обмежень щодо часток фінансових активів (наприклад, акцій юридичних осіб-резидентів, державних цінних паперів тощо). Ці питання вирішуються безпосередньо благодійниками в кожному конкретному випадку в процесі формування ендавменту.

На відміну від багатьох країн, законодавство України не встановлює обмежень щодо мінімального розміру та строку формування ендавменту. Отже, говорити про те, що ендавмент був сформований в певний момент часу або у зв'язку з отриманням конкретної суми коштів чи кількості цінних паперів можливо лише за умови, що конкретні вимоги до формування ендавменту (розмір, строк) були визначені на первинному етапі при укладенні договору між благодійником та управителем. З моментом, коли ендавмент слід вважати сформованим, треба пов'язувати і момент початку виконання управителем своїх обов'язків за договором. Очевидно, якщо формування ендавменту не є завершеним, то і управління ним не повинно здійснюватися. За цих обставин вкрай важливо у договорі визначити правові наслідки, що настають у разі, якщо ендавмент так і не був сформований. Ймовірно, всі передані управителю кошти та цінні папери повинні бути повернені благодійникам, якщо інше не визначено договором.

Не виключена законодавством України і можливість поповнення основної суми ендавменту, який вже був сформований, чи навіть переданий в управління. Інфляційні втрати у випадку з грошима, амортизація основних фондів тощо доводять потребу поповнення основного капіталу ендавменту з метою збереження первинного його розміру. Збільшення основної суми ендавменту можливе за рахунок додаткових внесків благодійників: як і тих

осіб, що брали участь у формуванні ендавменту, так і інших. Необхідним є укладення відповідного договору із зазначенням того, що майно, кошти чи цінні папери, які передаються, повинні бути спрямовані на поповнення основної суми ендавменту. Використання управителем цих фінансових активів можливе після їх передачі, якщо інше не встановлено договором. Важливим є також укладення додаткового договору між установником управління (благодійною організацією, іншим благодійником) та управителем, де зазначено, що майно, кошти чи цінні папери передані для збільшення уже сформованого ендавменту. У договорі слід також визначити збільшення розміру винагороди, що сплачується управителю за виконання його функцій, якщо інше не узгоджено сторонами.

Ще одним способом збільшення основної суми ендавменту є її поповнення за рахунок доходів від управління. Така практика є дуже поширеною в низці іноземних держав. Це пов'язано не лише з бажанням набувача збільшити основну суму ендавменту для отримання більших доходів від управління нею в майбутньому. Вагомим аргументом на користь можливості включення частини доходу від управління ендавментом до його основного капіталу є неодмінне поступове знецінення активів, що складають ендавмент, в поєднанні з нестабільністю такого джерела їх поповнення як пожертви благодійників.

Оскільки ч. 1 ст. 9 Закону містить виключний перелік напрямів, в яких можуть бути використані проценти та дивіденди від управління благодійними ендавментами, на нашу думку, поповнювати основний капітал ендавменту за рахунок частини доходів від управління ендавментом можна виключно за наявності відповідної вказівки в договорі, укладеному між благодійником та управителем або отримання згоди благодійника на пізніших етапах, в процесі управління ендавментом. Ті ж доходи від управління ендавментом, що поступили в розпорядження набувача, можуть використовуватися лише в межах напрямів, встановлених Законом.

Однак з аналізу норм ст. 9 Закону можна зробити висновок, що особа, на користь якої встановлено ендавмент (набувач), вправі самостійно визначити, наприклад, одну чи кілька благодійних програм, на виконання яких будуть спрямовані отримані від управління ендавментом доходи. З іншого боку, видається, що оскільки благодійник вправі визначати бенефіціарів, яким буде надана благодійна допомога за рахунок доходів від управління ендавментом, він може аналогічно вказати благодійні програми, на фінансування яких можуть бути направлені такі доходи. Очевидно, що вибір бенефіціарів, благодійних програм, а також конкретних форм чи видів спільної благодійної діяльності, може не співпадати в часі з моментом формування ендавменту або ж з часом змінюватися. В такому випадку, змінити цілі, порядок та строки використання благодійного ендавменту можливо лише на підставі згоди благодійника або його правонаступників, а також за рішенням суду, якщо благодійний ендавмент створено на підставі заповіту (ч. 2 ст. 9 Закону). Не зрозуміло за цих обставин, яким чином повинна відбуватися зміна цілей, порядку чи строків у випадку, коли відсутній як благодійник, так і його правонаступники (наприклад, у випадку ліквідації благодійника). Думається, що в такому випадку питання повинно вирішуватися в судовому порядку. Однак наразі будь-які законодавчі вказівки з цього приводу відсутні.

Що стосується самого ендавменту, тобто його основної суми (капіталу), то особа, яка вправі використовувати проценти та дивіденди від управління ним (набувач), не має права витратити або відчужувати основну суму ендавменту без згоди благодійника (п. 170.7.5 ПК України). Така модель ендавменту, коли його основний капітал не використовується набувачем, є класичною. Поруч із нею в зарубіжній практиці вирізняють й інші моделі ендавментів [131, с. 37]. Прикладом можуть бути термінові ендавменти, які формуються на визначений строк, з настанням якого або ж після виконання встановлених благодійником умов основна сума ендавменту може бути використана набувачем. Ще одним варіантом є ендавмент

відстрочених вкладів. Тоді основний капітал ендавменту, як і доходи від управління ним, передаються набувачеві не одразу, а по закінченню фіксованого строку (наприклад, життя благодійника).

Беручи до уваги той факт, що законодавство України не містить категоричної заборони щодо використання основної суми ендавменту за наявності згоди благодійника, видається, що конкретні положення щодо такого витрачання основного капіталу ендавменту можуть бути визначені благодійником при формуванні ендавменту.

В актуальній на сьогоднішній час законодавчій моделі формування ендавменту договір, що укладається між благодійником та управителем, не завжди дає можливість всебічно врегулювати правовідносини щодо формування, поповнення та використання ендавменту з огляду на їх складність та багатогранність. Саме тому, ми притримуємось позиції, що важливим є також укладення договору між благодійником та набувачем, який би визначав, зокрема, умови використання доходів від управління та основної суми ендавменту, правила погодження цільового спрямування одержаних набувачем доходів, особливості щодо звітності, а також відповідальність сторін за порушення їх зобов'язань та ін..

Незалежно від того, чи здійснюється управління ендавментом благодійником чи передається він спеціально визначеному професійному суб'єкту, неминуче виникне питання покриття витрат на такий вид діяльності. Відповідно до ч. 3 ст. 16 Закону витрати, пов'язані з управлінням благодійними ендавментами, включаються до адміністративних витрат благодійної організації, якщо інше не встановлено законом або правочином між благодійною організацією та благодійником. Якщо ендавмент передано в управління певній особі, то рекомендується розмір оплати встановлювати у відсотковому співвідношенні до отриманих доходів. До того ж саме із отриманих доходів слід оплачувати виконану управителем роботу.

Отже, підставою виникнення значної кількості правовідносин у процесі здійснення благодійної діяльності є різноманітні договори. Центральне місце

серед них посідають договори, що опосередковують перехід прав на активи до благодійних організацій або ж до бенефіціарів. Договір про благодійну пожертву є одним з найбільш поширених договорів, що укладаються за участю благодійних організацій. Його різновидом є договір про благодійний грант, істотною умовою якого, в порівнянні з договором про благодійну пожертву, є строк, протягом якого грант повинен бути цільово використаний.

Окрему групу договорів у сфері благодійності складають договори, пов'язані з формуванням та переданням в управління благодійних ендавментів. Правова модель благодійного ендавменту, закріплена у чинному законодавстві України, не відповідає сучасним європейським підходам. Видається, що розширення переліку об'єктів, що можуть бути передані на формування благодійного ендавменту (доповнення його рухомим та нерухомим майном), зумовить потребу зміни суб'єктного складу відповідних правовідносин. Отже, правовідносини, що виникатимуть при формуванні та переданні в управління благодійного ендавменту, базуватимуться на підставі двох видів договорів: 1) договір, які укладатиметься між благодійником і благодійною організацією; 2) договір, що опосередковуватиме відносини благодійної організації як установника управління та управителя. Другий вид є різновидом договору управління майном, який урегульовано нормами гл. 70 ЦК України. Такий договір є реальним, оплатним, двосторонньо зобов'язуючим (взаємним) та строковим.

Висновки до розділу 2

1. Встановлено, що відповідно до Закону України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» засновниками благодійних організацій можуть бути дієздатні фізичні та юридичні особи, за винятком органів державної влади, місцевого самоврядування, інших юридичних осіб публічного права. Водночас згідно зі ст. 131 ГК України засновниками благодійної організації можуть бути повнолітні громадяни та юридичні особи, незалежно від форм власності, крім органів державної влади та

органів місцевого самоврядування, а також державних та комунальних підприємств, установ, організацій, що повністю або частково фінансуються з бюджету.

Для усунення наявних колізій доцільно узгодити зазначені нормативні приписи. Пропонується об'єднати ч. 1 і 3 ст. 131 ГК України та викласти у такій редакції: «1. Засновниками благодійних організацій можуть бути дієздатні фізичні та юридичні особи, крім органів державної влади, органів місцевого самоврядування, інших юридичних осіб публічного права.»

2. Установчі документи благодійних організацій є важливими правовими актами локального характеру та регламентують діяльність цих організацій, деталізуючи норми чинного законодавства України. Встановлено, що установчим документом благодійного товариства та фонду є статут, а благодійна установа функціонує на основі установчого акта. На підставі аналізу приписів ЦК України та Закону України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» встановлено, що установчі документи благодійної організації на етапі її створення затверджуються засновником (засновниками) або уповноваженими ним особами. Водночас вказано на невідповідність вищенаведеної нормі ч. 4 ст. 131 ГК України, згідно з якою установчі документи благодійної організації затверджуються її вищим органом управління. Зважаючи на викладене, обґрунтовано необхідність внесення змін у ч. 4 ст. 131 ГК України та пропонується викласти її у такій редакції:

«4. Благодійна організація діє на основі установчих документів, що затверджуються засновником (засновниками) або уповноваженими ним особами, і є непідприємницькою юридичною особою приватного права.»

3. На підставі дослідження норм ЦК України зроблено висновок, що благодійна організація як юридична особа приватного права наділена універсальною правоздатністю.

Окрему увагу приділено аналізу особистих немайнових прав благодійної організації, зокрема, права на недоторканність її ділової репутації, на найменування, символіку тощо.

Відповідно до Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань» державна реєстрація символіки юридичних осіб можлива виключно у визначених законами України випадках. Закон України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» не містить жодних положень щодо реєстрації її символіки у встановленому законодавством України порядку. З огляду на диспозитивні засади регулювання приватних правовідносин благодійні організації мають право на власну символіку. Однак вона не може бути зареєстрована відповідно до Закону. Встановлено, що символіка забезпечує ідентифікацію благодійної організації, а також може вказувати на особливості здійснення її діяльності, пріоритетні напрями та сфери функціонування організації.

З урахуванням наведеного доцільно доповнити Закон України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» ст. 11-1 такого змісту:

«Стаття 11-1. Символіка благодійних організацій

1. Благодійна організація може мати власну символіку (емблему, прапор), яка підлягає реєстрації відповідно до Закону України "Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань".

2. Символіка благодійної організації не повинна відтворювати:

- 1) державні символи України;
- 2) інші офіційні символи чи знаки, які використовуються державними органами, органами влади Автономної Республіки Крим та органами місцевого самоврядування, державні та інші нагороди, печатки та інші відмітні знаки цих органів;

3) державні герби, прапори або офіційні назви інших держав;

4) ім'я або зображення фізичної особи без письмової згоди такої особи або її спадкоємців, засвідченої в установленому законом порядку, якщо інше не передбачено законом;

5) інші символи та знаки, використання яких обмежено законом.

3. Символіка благодійної організації має відрізнятися від зображення вже зареєстрованої символіки іншої благодійної організації.

4. Символіка благодійної організації затверджується уповноваженим органом управління благодійною організацією в порядку, визначеному її установчими документами.

5. Рішення про затвердження символіки має містити: вид символіки, її зображення та опис. Опис символіки повинен містити інформацію про кольори, масштаби та пропорції елементів символіки. Зображення символіки повинно містити повне або скорочене найменування благодійної організації.

6. Благодійна організація має право на використання власної символіки з дня її реєстрації. Забороняється використання зареєстрованої символіки благодійної організації фізичними та юридичними особами без згоди такої організації та для цілей, не пов'язаних з діяльністю такої благодійної організації.».

4. Закон України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» закріплює право благодійної організації використовувати не більше 20 відсотків доходу цієї організації у поточному році на адміністративні витрати. Водночас ст. 7-1 Закону забороняє спрямування благодійних пожертв, зібраних з використанням благодійного телекомунікаційного повідомлення, на фінансування адміністративних витрат благодійної організації.

Благодійна пожертва надається виключно для досягнення певних наперед обумовлених цілей. Навіть часткове використання пожертви для інших, не встановлених договором, цілей та напрямів є порушенням цього договору. З огляду на наведене обґрунтовано доцільність встановлення в Законі загальної заборони спрямування благодійних пожертв, грантів та

інших цільових коштів і майна благодійної організації на покриття адміністративних та інших витрат, зокрема, на погашення заборгованості за позику чи кредитом, виконання судових рішень про стягнення коштів тощо.

5. З метою протидії зловживанням у сфері благодійності акцентовано на необхідності деталізації положень Закону України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» щодо публічного збору благодійних пожертв із використанням скриньок для пожертв. Зокрема, вказано на доцільність закріплення в Законі вимоги щодо опломбування відповідної скриньки індикаторною пломбою банку, в якому відкрито рахунок благодійної організації, бенефіціара або його законного представника. Відповідні дії щодо опломбування, перевірки цілісності скриньки та пломб, її розпломбування, виїмки та перерахунку коштів повинні здійснюватися у приміщенні банку його працівником. Отримані кошти повинні бути внесені на поточний рахунок благодійної організації, бенефіціара або його законного представника та використані на досягнення цілей, для яких проводився збір. Ці кошти не можуть бути використані на фінансування адміністративних та інших витрат благодійної організації, бенефіціара або його законного представника.

6. На підставі аналізу чинних правових норм зроблено висновок про доцільність встановлення в Законі України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» граничних строків використання отриманих благодійних пожертв. За цих обставин пропонується застосувати підхід, який міститься в ПК України, – обмежити строк цільового використання благодійних пожертв одним роком з моменту їх отримання, якщо інше не встановлено договором між благодійником та бенефіціаром. Винятком із зазначеного правила також є ситуація, коли благодійна жертва передається на формування благодійного ендавменту.

У разі порушення граничного строку цільового використання благодійної пожертви благодійник або його правонаступники, керуючись ч. 7

ст. 6 Закону, вправі змінити бенефіціара. Інші правові наслідки порушення такого строку можуть бути встановлені в договорі про благодійну пожертву.

7. Досліджено правове забезпечення благодійних ендавментів в Україні. Законом України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» визначено лише цілі, для досягнення яких можуть бути використані проценти та дивіденди від управління благодійними ендавментами. Зазначений акт не містить визначення терміну «благодійний ендавмент», не вказує на суб'єктний склад правовідносин, що виникають у зв'язку з формуванням та управлінням благодійним ендавментом.

Визначення поняття «ендавмент» закріплене у ПК України і означає суму коштів або цінних паперів, які вносяться благодійником у банк або небанківську фінансову установу, завдяки чому набувач благодійної допомоги отримує право на використання процентів або дивідендів, нарахованих на суму такого ендавменту. Отже, неможливим на практиці є формування благодійного ендавменту за рахунок іншого майна, окрім коштів та цінних паперів. Ефективне управління ендавментом, до складу якого було передано, наприклад, нерухоме майно, може забезпечити стабільний високий дохід для бенефіціара. Закріпивши право формувати ендавмент не лише за рахунок грошей та цінних паперів, виникає потреба уточнення суб'єктного складу правовідносин щодо управління благодійними ендавментами. Вказано, що сформований ендавмент доцільно передавати в управління на підставі договору, укладеного між благодійником (установник управління) та управителем. Встановлено, що договір управління ендавментом є різновидом договору управління майном, який закріплено у гл. 70 ЦК України. Йому притаманні всі ті ж ознаки та характеристики, що і договору управління майном: він є реальним, оплатним, двосторонньо зобов'язуючим (взаємним) та строковим. Вигодонабувачем за цим договором може бути благодійник або інша, визначена ним, особа.

РОЗДІЛ 3. ПРАВОВІ ПІДСТАВИ ТА НАСЛІДКИ ПРИПИНЕННЯ БЛАГОДІЙНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ

3.1. Правові підстави та порядок припинення благодійної організації

Благодійні організації як і інші юридичні особи можуть припинити свою діяльність на певний період часу або припинитися остаточно. Важливо наголосити, що в межах даного розділу роботи детально досліджуватиметься припинення власне благодійної організації, а не її діяльності. У попередній редакції ст. 59 ГК України, чинній до прийняття змін у жовтні 2013 року, йшлося про припинення діяльності суб'єкта господарювання. Вказане положення неодноразово піддавалося критиці у наукових колах правників. І справді, діяльність тієї чи іншої організації може бути припинена тимчасово, на конкретний (нехай і тривалий) період часу. Водночас вона продовжує існувати як суб'єкт права і повинна виконувати обов'язки, покладені на неї законом чи установчими документами. Наприклад, статутом благодійної організації «Український форум благодійників» встановлено обов'язок публікувати звіти про джерела залучення коштів і майна для здійснення нею благодійної діяльності та про напрями їх використання не рідше одного разу на рік [138]. У разі, коли ця благодійна організація не здійснюватиме жодної діяльності протягом року чи більше, в тому числі не матиме активів (доходів), а також витрат (в тому числі адміністративних), йдеться про припинення її діяльності, але не самої організації. Тобто обов'язок публікувати звітність повинен виконуватися організацією згідно зі статутом.

Зубатенко О.М. стверджує, що припинення юридичної особи слід розглядати як похідне явище від припинення діяльності суб'єкта господарювання, адже статус юридичної особи автоматично втрачається після припинення діяльності суб'єкта господарювання [47, с. 15]. На нашу думку, статус юридичної особи не може бути втрачено автоматично лише у зв'язку з припиненням діяльності організації. А часто взагалі трапляються випадки, що рішення про припинення юридичної особи приймається в період розгортання її активної діяльності.

При дослідженні правових підстав та порядку припинення благодійної організації, як юридичної особи, першочергово слід проаналізувати загальні норми ЦК та ГК України. Відповідно до чинної редакції ст. 59 ГК України припинення суб'єкта господарювання здійснюється лише відповідно до закону. Ст. 104 ЦК України встановлює, що юридична особа припиняється в результаті реорганізації (злиття, приєднання, поділу, перетворення) або ліквідації.

Принципово важливою відмінністю між цими способами припинення є наявність чи відсутність правонаступництва. Так, у випадку ліквідації права та обов'язки, що належали юридичній особі, припиняють своє існування, тобто не можуть належати комусь іншому у майбутньому (чи то іншій юридичній чи то фізичній особі). На противагу цій ситуації, при реорганізації юридичної особи вся сукупність її прав та обов'язків переходить до тієї (тих) організації, що створюється в процесі припинення.

На думку Агапової О.І., реорганізація – це припинення або зміна організаційно-правової форми юридичної особи з переходом в порядку правонаступництва її прав та обов'язків до інших осіб [6, с. 15-16]. З позиції Мартем'янова В.С. реорганізацію потрібно розглядати лише як припинення існування підприємства в його колишньому вигляді (шляхом злиття, поділу, приєднання, перетворення в іншу організаційно-правову форму) без припинення його справ і майна на основі правонаступництва [74, с. 37].

Зважаючи на викладене вище та беручи до уваги специфіку кожного із наведених способів припинення благодійної організації, їх доцільно розглядати окремо, аналізуючи не лише підстави, але й порядок припинення організації як при реорганізації, так і при ліквідації.

Свого часу Грибанов В.П., як і Братусь С.М., пропонував дві групи підстав припинення юридичної особи, а саме пов'язані з: 1) настанням юридичного факту чи події (наприклад, закінчення строку); 2) вольовим моментом [37, с. 32]. Втім, така класифікація видається сумнівною, зокрема і в аспекті її застосування до благодійних організацій. Адже жодна благодійна

організація, будучи юридичною особою, не може бути припинена лише у зв'язку з настанням певного юридичного факту чи події. В будь-якому разі необхідним є прийняття певного вольового рішення та дотримання встановленої законом процедури припинення. Неможливою є ситуація, коли до Єдиного державного реєстру вноситься запис про припинення благодійної організації лише зважаючи на той факт, що закінчився строк, на який вона була створена. Водночас жодного рішення учасників, органу управління чи суду винесено не було, комісія з припинення не створювалася, вимоги кредиторів не задовольнялися і т.д..

Загальні підстави ліквідації благодійної організації містяться у ст. 110 ЦК України і напряду залежать від суб'єкта, який прийняв рішення про ліквідацію. Зважаючи на зміст ст. 110 ЦК України та ст. 18 Закону України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» рішення про ліквідацію юридичної особи вправі приймати орган управління, уповноважений на це установчими документами, або ж суд. Це свідчить про існування двох видів ліквідації: добровільної та примусової (судової).

У випадку добровільної ліквідації підставами для прийняття відповідного рішення згідно з положеннями законодавства України можуть бути закінчення строку, на який було створено організацію, досягнення мети, для якої її було створено, а також інші підстави, визначені установчими документами.

У своєму дослідженні Літвіна О. Ю. до переліку підстав добровільної ліквідації власне благодійних організацій пропонує включити такі:

- втрата інтересу до подальшого продовження благодійної діяльності;
- недоцільність подальшого здійснення благодійної діяльності;
- недостатність матеріальних коштів для заняття благодійною діяльністю;
- інші підстави, передбачені в установчих документах [70, с. 148].

Ми загалом не заперечуємо проти висловленої науковцем позиції, але хотіли б звернути увагу на кілька важливих моментів. Перш за все, слід

наголосити на тому, що вироблений дослідником підхід базувався на нормах Закону 1997 року. Зважаючи на те, що відповідно до чинного Закону благодійні організації є юридичними особами, слід керуватися загальними нормами ЦК України щодо ліквідації юридичних осіб.

Аналіз ч. 1 ст. 110 ЦК України доводить, що юридична особа може бути ліквідована за рішенням її учасників або уповноваженого установчими документами органу управління, а також за рішенням суду. Важливим є сам факт прийняття відповідного рішення компетентним органом. За цих обставин не мають юридичного значення причини (мотиви, підстави), що спонукали до його прийняття. Видається, що науковцем перелічені власне можливі підстави (мотиви) прийняття організацією рішення про ліквідацію, а не підстави ліквідації благодійної організації.

Розглядаючи з обґрунтованої вище позиції підстави добровільної ліквідації благодійної організації, ми не можемо погодитися з думкою Літвіної О. Ю. про недоцільність віднесення до них досягнення мети або настання строку, на який створювалась благодійна організація, «оскільки ті цілі, які ставить перед собою благодійна організація самі по собі є невичерпними, тобто діяльність таких організацій не може обмежуватись рамками часу або досягнутим результатом» [70, с. 148].

З одного боку засновники благодійної організації і справді в процесі визначення мети організації стараються охопити якомога ширше коло проблем, вирішення яких потребує сучасне суспільство. Прикладами можуть бути, зокрема, такі цілі, закріплені в статутах діючих благодійних організацій, як наприклад, «розвиток відповідальної та ефективної благодійної діяльності задля розвитку українського суспільства» [138] або ж «здійснення благодійної діяльності в інтересах суспільства та окремих категорій юридичних та фізичних осіб, сприяння реалізації благодійних програм духовної, соціальної реабілітації малозабезпечених, безробітних, інвалідів, дітей-сиріт, людей ув'язнених та звільнених з місць позбавлення волі, а також безпритульних» [134]. За своєю суттю такі цілі, для досягнення

яких створюються благодійні організації, не можуть бути досягнуті взагалі. З іншого боку, хоча серед створюваних благодійних організацій практично не зустрічаються такі, які б мали чітко регламентовану мету, досягнення якої можливо взагалі або ж обмежено певними часовими рамками, наприклад, надання допомоги для проведення ремонту спортзалу у школі або ж надання допомоги в підготовці команди до конкурсу, що проводитиметься у наступному році, категорично відмовлятися від вищенаведених підстав прийняття рішення про добровільну ліквідацію благодійних організацій видається не зовсім обґрунтованим.

Така запропонована науковцем підстава ліквідації, як недостатність матеріальних коштів для заняття благодійною діяльністю, також потребує, на нашу думку, певних коректив. Ми вважаємо, що незначна кількість або ж взагалі відсутність матеріальних коштів у благодійної організації не може бути підставою для ліквідації організації. Так, беззаперечно, для заняття благодійною діяльністю бажано мати певну майнову базу, але сучасне розуміння поняття благодійної допомоги включає в себе також і особисту допомогу, надання якої не потребує фінансових затрат. Окрім цього, благодійна організація вправі здійснювати господарську діяльність без мети одержання прибутку, що сприяє досягненню її статутних цілей (ч. 4 ст. 16 Закону). Вищенаведені положення відкривають нові горизонти для тих благодійних організацій, що мають бажання працювати в обраному напрямі, тому недостатність матеріальних коштів не повинна ставати для них підставою прийняття рішення про ліквідацію.

В процесі здійснення благодійної діяльності можуть виникати й інші ситуації, коли учасники благодійної організації чи уповноважений орган управління матимуть підстави для прийняття рішення про добровільну ліквідацію. Такими можуть бути, наприклад, смерть (ліквідація) бенефіціара, якщо метою створення благодійної організації було надання допомоги конкретному суб'єкту. Без сумніву, в такому разі уповноважений орган управління благодійної організації може прийняти рішення про внесення

змін в установчі документи, визначивши іншу ціль діяльності. Однак можливим також є прийняття рішення про ліквідацію організації.

Аналіз установчих документів існуючих благодійних організацій дає можливість зробити висновок про те, що в процесі створення організації засновники практично взагалі не приділяють увагу процесу її припинення. Формулюючи в установчих документах підстави ліквідації благодійної організації, засновники в більшості просто дублюють норми чинного законодавства України. Хоча іноді на практиці все ж трапляються випадки закріплення в установчих документах особливих положень, що визначають відповідні підстави. Наприклад, у статуті Добровеличківського благодійного фонду «ПАТРІОТ» містилися спеціальні положення щодо підстав прийняття рішення про добровільну ліквідацію фонду. А саме відповідно до п. 12.4 статуту добровільна ліквідація здійснюється на підставі рішення Правління Фонду, а також на підставі письмового звернення Засновника Фонду або Виконавчого Директора. Правління Фонду розглядає відповідні звернення та за необхідності визначає порядок і строки такої ліквідації відповідно до чинного законодавства України [136]. Очевидно, що у даному випадку можна говорити про невдале формулювання цього положення, адже в певній мірі воно не відповідає нормам чинного законодавства України. Так, Закон дозволяє визначити в установчих документах такої організації лише один орган управління, уповноважений приймати рішення про ліквідацію організації. Тому виконавчий директор, будучи органом управління у вказаній благодійній організації, вправі лише звертатися до правління фонду із пропозицією прийняти рішення про ліквідацію фонду. З іншого боку, звернення такого змісту, що надійшло до правління від засновника або виконавчого директора фонду, не можна розглядати як обов'язкову підставу для винесення правлінням рішення про ліквідацію фонду, оскільки так можуть бути порушені законні права та інтереси інших засновників фонду або ж бенефіціарів. Водночас, якщо у зверненні міститься обґрунтування певної причини для ліквідації благодійної організації, то правління фонду,

приймаючи рішення, в його основу ставить не сам факт наявності звернення від зазначених суб'єктів, а конкретні доводи, викладені у ньому.

Вище нами були проаналізовані декілька ситуацій, в яких орган управління, уповноважений на це установчими документами благодійної організації, може прийняти рішення про ліквідацію організації. Однак ще раз наголошуємо на тому, що законодавством України не вимагається чіткого зазначення в установчих документах вичерпного переліку підстав прийняття рішення про ліквідацію. До того ж, не обов'язково й у самому рішенні вказувати, що стало підставою для його прийняття.

Як уже було зазначено вище, благодійна організація може бути ліквідована і у примусовому (судовому) порядку. Тоді рішення про ліквідацію організації приймається судом. Цікаво, що підстави для винесення такого рішення поділяються на загальні та спеціальні. Так, загальна підстава закріплена у п. 2 ч. 1 ст. 110 ЦК України, який дає право учаснику благодійної організації або відповідному органу державної влади звернутися зі судовим позовом у разі, якщо при створенні такої організації були допущені порушення, які не можна усунути. Принципово важливим в даному разі є не просто наявність порушення при створенні організації, а саме відсутність будь-якої можливості його усунути. Тобто рішення про примусову ліквідацію благодійної організації не буде винесено у разі, якщо, наприклад, найменування вказане в установчих документах зареєстрованої організації суперечить встановленим вимогам. Правильно, на нашу думку, говорити про необхідність органу владних повноважень вказати на наявність такого порушення та зобов'язати організацію його усунути.

Підставами ж винесення судового рішення про примусову ліквідацію благодійної організації можуть стати випадки відсутності в засновника достатнього об'єму дієздатності для відповідних дій або ж прийняття рішення про заснування благодійної організації неналежним суб'єктом, наприклад, органом державної влади, органом місцевого самоврядування, іншої юридичною особою публічного права та ін..

Спеціальні підстави для винесення рішення суду про ліквідацію благодійної організації містяться у нормах Закону. Відповідно до ч. 2 ст. 27 Закону такими підставами можуть бути:

1) використання активів (доходів) благодійної організації з порушенням встановлених цим Законом вимог до здійснення благодійної діяльності, що триває протягом не менш як 12 місяців;

2) неможливість самостійної реорганізації або ліквідації благодійної організації у випадках, визначених законом або установчими документами цієї організації.

Наявність хоча б однієї з таких підстав не зобов'язує суд винести рішення саме про ліквідацію організації, адже з огляду на формулювання п. 2 ч. 2 ст. 27 Закону, суд має певну альтернативу: винести рішення про реорганізацію або ж про ліквідацію благодійної організації. Незважаючи на це, на практиці винесення судового рішення про примусову реорганізацію навіть тяжко уявити. Водночас існуючі види реорганізації (злиття, приєднання, поділ та перетворення) лише підсилюють впевненість в тому, що повинно йтися про добровільний процес, але аж ніяк не примусовий. Адже примусова реорганізація благодійної юридичної особи суперечить основним принципам, на яких базуються приватно-правові відносини [170, с. 358].

На нашу думку, з назви ст. 27 Закону випливає, що винесення судового рішення про припинення благодійної організації з перелічених у статті підстав є своєрідним заходом впливу на благодійну організацію, що порушила певні законодавчі норми. Використання благодійною організацією активів всупереч вимогам законодавства України протягом встановленого строку є очевидним порушенням. В цьому разі примусове припинення організації слід розглядати з позиції її відповідальності, покарання за неправомірні дії. З метою припинення і недопущення в майбутньому незаконного використання активів (доходів) благодійної організації необхідною є примусова ліквідація такої організації, але аж ніяк не примусова реорганізація.

Варто звернути увагу на встановлений в аналізованій нами нормі строк. Йдеться про те, що для постановлення судового рішення про примусове припинення благодійної організації використання нею активів (доходів) з порушенням встановлених Законом вимог до здійснення благодійної діяльності повинно тривати не менш як 12 місяців. На нашу думку, закріплення в Законі таких однозначних часових рамок є не зовсім обґрунтованим. Звичайно, можливі ситуації, коли для встановлення факту використання організацією активів (доходів) всупереч Закону повинно пройти 12 місяців. Таким є, наприклад, випадок спрямування на покриття адміністративних витрат більше 20 відсотків доходів організації у поточному році. Лише за результатами аналізу річної фінансової звітності благодійної організації можна стверджувати, що нею було порушено конкретну законодавчу норму. Тож суд матиме достатні підстави прийняти рішення про примусове припинення за наявності відповідного позову.

На противагу описаній вище ситуації, можливим є використання благодійною організацією активів (доходів) всупереч вимогам Закону, для встановлення факту якого не обов'язково повинно пройти 12 місяців. Наприклад, Законом заборонено благодійним організаціям надавати благодійну допомогу політичним партіям або від їх імені (ч. 3 ст. 3). Тобто для постановлення судового рішення про примусове припинення благодійної організації, яка використовує активи (доходи) для передачі їх політичним партіям чи іншим особам від їх імені, такі порушення Закону повинні тривати не менше 12 місяців. Як результат – у такій ситуації благодійна організація фактично може протягом року здійснювати діяльність всупереч Закону. За цих обставин вона не може бути притягнена до відповідальності на підставі ст. 27 Закону, тобто примусово ліквідована. З аналізу цієї статті також випливає, що не може бути підставою для прийняття судового рішення про ліквідацію одноразове спрямування благодійною організацією активів (доходів) на користь політичної партії чи від її імені. Для врегулювання таких ситуацій необхідним є внесення змін у ст. 27 Закону.

З викладеного вище, можна зробити висновок, що встановлення в Законі вимоги про необхідну тривалість в часовому вимірі використання благодійною організацією активів (доходів) з порушенням вимог Закону до здійснення благодійної діяльності є необґрунтованим. Ми вважаємо, що кожен конкретний випадок такого порушення повинен розглядатися і оцінюватися судом з огляду на сукупність всіх обставин справи. Отже, пропонуємо виключити з п. 1 ч. 2 ст. 27 Закону вказівку на обов'язкову тривалість використання благодійною організацією активів (доходів) всупереч Закону протягом не менше 12 місяців.

Ще однією підставою постановлення судового рішення про примусове припинення благодійної організації відповідно до п. 2 ч. 2 ст. 27 Закону є неможливість самостійної реорганізації або ліквідації благодійної організації у випадках, визначених законом або установчими документами цієї організації. Станом на сьогодні такі випадки не закріплені у законах України і не були виявлені нами в жодному з аналізованих установчих документів благодійних організацій. Видається, що для застосування цієї норми неможливість самостійного припинення благодійної організації повинна бути обумовлена об'єктивними причинами і не залежати від волі учасників організації. Водночас ця підстава винесення такого судового рішення повинна розглядатися з позиції відповідальності благодійної організації (зважаючи на назву ст. 27 Закону «Відповідальність у сфері благодійної діяльності» і її зміст). Адже організація не може бути примусово припинена у судовому порядку лише базуючись на тому, що рішення про реорганізацію чи ліквідацію не було прийнято уповноваженим органом управління в добровільному порядку.

Ми не заперечуємо проти можливості прийняття судом рішення про примусову ліквідацію благодійної організації в інших випадках, крім використання нею активів всупереч Закону. Тим більше, що у п. 3 ч. 1 ст. 110 ЦК України встановлено, що юридична особа ліквідується за рішенням суду в інших випадках, встановлених законом. Цю норму і слід, на нашу думку,

застосовувати при прийнятті нових нормативно-правових актів, які б вказували на конкретні випадки, коли суди вправі виносити рішення про примусову ліквідацію благодійних організацій. Зважаючи на це, пропонуємо виключити п. 2 ч. 2 ст. 27 Закону.

Беручи до уваги викладене вище, пропонуємо викласти ч. 2 ст. 27 Закону у такій редакції:

«2. Підставами для постановлення судового рішення щодо *ліквідації* благодійної організації за позовом державного реєстратора, спеціально уповноваженого органу з питань державної реєстрації або іншої заінтересованої особи, зокрема, є використання активів (доходів) благодійної організації з порушенням встановлених цим Законом вимог до здійснення благодійної діяльності.».

Окрім того, необхідно звернути увагу на певну невідповідність між вказаною вище нормою і п. 2, 3 ч. 1 ст. 110 ЦК України. Йдеться про осіб, які вправі звертатися до суду з відповідним позовом. Так, згідно з ЦК України право на звернення до суду про ліквідацію юридичної особи, зокрема і благодійної організації, у встановлених законом випадках має учасник організації або відповідний орган державної влади [156]. Водночас ч. 2 ст. 27 Закону до осіб, які можуть звертатися до суду з аналогічним позовом відносить державного реєстратора, спеціально уповноважений орган з питань державної реєстрації, а також інших заінтересованих осіб.

Дане положення критикувалося ще на етапі розробки. Свої зауваження висловлювало і Головне юридичне управління Апарату Верховної Ради України, вказуючи на суперечність його ч. 2 ст. 19 Конституції України, оскільки «перелічені суб'єкти не можуть мати повноважень щодо контролю за цільовим використанням коштів благодійною організацією, незрозуміло хто належить до заінтересованих осіб і з яких підстав вони мають звертатися до суду» [45].

На нашу думку, логіка законодавця при формулюванні вказаної норми цілком зрозуміла. Діяльність благодійної організації зачіпає інтереси великої

кількості осіб, передусім благодійників й бенефіціарів, та пов'язана з бажанням громадськості особливо контролювати використання організацією активів (доходів). Беручи до уваги цю специфіку, законодавець прагне надати широкому колу осіб повноваження не лише для контролю, виявлення та усунення порушень, але й для застосування більш серйозного впливу на організації, які використовують активи (доходи) з порушенням встановлених вимог, зокрема шляхом їх примусового припинення. Власне часто благодійники, які жертвують кошти чи інше майно благодійній організації, маючи право витребувати звіти про цільове використання пожертв чи активів загалом, зможуть виявити факти нецільового використання активів (доходів) організації. Саме тому, можливість звернення до суду щодо примусового припинення благодійної організації інших заінтересованих осіб, окрім органів державної влади, якими можуть бути наприклад, учасники благодійної організації, бенефіціари, благодійники, на нашу думку, є цілком оправданою та обґрунтованою.

Щодо підстав реорганізації благодійної організації, аналогічно як і інших юридичних осіб, законодавство не містить особливих положень, а з огляду на уже викладену вище позицію видається, що прийняття рішення про припинення благодійної організації шляхом реорганізації можливе лише у добровільному порядку.

Першим кроком після прийняття рішення про припинення організації повинно бути повідомлення органу, що здійснює державну реєстрацію. Воно надається у письмовій формі органом, що прийняв рішення про припинення, або ж судом протягом трьох робочих днів з дня його прийняття.

Другим важливим кроком є призначення комісії з припинення благодійної організації (в залежності від способу припинення – комісія з реорганізації або ліквідаційна комісія), голови комісії або ліквідатора. Виконання функцій такої комісії може бути покладено на орган управління благодійної організації. Водночас до комісії чи ліквідатора з моменту призначення переходять повноваження щодо управління справами

благодійної організації, що припиняється, а також представлення її у відносинах з третіми особами та у суді від імені такої організації.

Слід звернути увагу на той факт, що в процесі ліквідації, закон більш чітко регламентує обов'язки ліквідаційної комісії (ліквідатора), зобов'язуючи її не лише письмово повідомити кожного з боржників про припинення благодійної організації в установлені ЦК України строки, але й вжити всіх необхідних заходів для стягнення її дебіторської заборгованості, зокрема шляхом пред'явлення вимог та позовів про стягнення заборгованості з боржників. Крім цього, на ліквідаційну комісію (ліквідатора) покладаються обов'язки щодо інвентаризації майна; повернення майна, яке перебуває у третіх осіб; звільнення працівників; закриття рахунків; надання органам доходів і зборів та Пенсійного фонду України, фондів соціального страхування документів організації, у тому числі первинних документів, реєстрів бухгалтерського та податкового обліку, а також звітності за останній звітний період; тощо.

Викладене вище настановує на думку про доцільність встановлення певних вимог до складу комісії з припинення благодійної організації у разі проведення процедури примусового припинення організації. Так, у випадку самостійного прийняття організацією рішення про припинення, орган управління, який його прийняв, вправі визначати склад комісії з припинення, залучаючи до неї, за бажанням, й фахівців у даній сфері. Це дозволяє здійснити всі необхідні дії по припиненню у встановлені законодавством строки. Тоді як у разі прийняття судом рішення про припинення благодійної організації, її орган управління не здатен ефективно виконувати покладені на нього завдання, пов'язані з припиненням. Адже часто прийняті судом рішення про припинення не відображають, а то й взагалі суперечать волі учасників організації. Це обґрунтовує доцільність створення такої комісії, яка б була незалежною, неупередженою та на професійній основі здійснила б всі необхідні дії по припиненню у визначені законодавством строки. Такої ж думки притримується і Юркевич Ю. М., який доводить необхідність

впровадження у даній ситуації інституту аналогічного інституту арбітражного керуючого, що закріплений Законом України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» від 14.05.1992 р. № 2343- XII [92; 174, с. 143].

Третім етапом в процесі припинення благодійної організації справедливо визнати встановлення порядку і строку пред'явлення, а також задоволення кредиторами своїх вимог до такої організації. Так, в процесі припинення будь-якої юридичної особи виділяється певний період часу для пред'явлення кредиторами своїх вимог до неї. Такий строк не може становити менше двох і більше шести місяців з дня оприлюднення повідомлення про рішення щодо припинення організації. Залежно від виду припинення благодійної організації законодавство закріплює необхідність складення певних документів, що пов'язано із пред'явленням та задоволенням вимог кредиторів. Такими документами є передавальний акт, розподільчий та ліквідаційний баланс.

Відповідно до ч. 2 і 3 ст. 107 ЦК України після закінчення строку для пред'явлення вимог кредиторами та задоволення чи відхилення цих вимог, комісія з припинення юридичної особи складає передавальний акт (у разі злиття, приєднання або перетворення) або розподільчий баланс (у разі поділу), який має містити положення про правонаступництво щодо майна, прав та обов'язків юридичної особи, що припиняється шляхом поділу, стосовно всіх її кредиторів та боржників, включаючи зобов'язання, які оспорується сторонами. Передавальний акт та розподільчий баланс затверджуються учасниками юридичної особи або органом, який прийняв рішення про її припинення.

Варто звернути увагу на ситуації, коли після затвердження передавального акту чи розподільчого балансу було виявлено майно або кошти, які не були відображені у зазначених документах. Виникнення таких ситуацій на практиці цілком можливо, коли йдеться про благодійні організації. Благодійник, який передає організації пожертву, може і не знати

про те, що вона перебуває у процесі припинення. Очевидно, якщо пожертва буде передана до моменту складення передавального акту чи розподільчого балансу, то отримані активи будуть в них відображені. Однак пожертва може бути передана і після складення чи взагалі затвердження цих документів. В такому разі є потреба врегулювати подібні ситуації з метою уникнення можливих зловживань зі сторони і комісії з припинення, а також забезпечення прав такої особи-благодійника.

В юридичній літературі пропонується розглядати передавальний акт і розподільчий баланс як докази прийнятого рішення щодо розподілу прав і обов'язків юридичної особи, що реорганізується. Наголошується, що до правонаступників переходять і не відображені в цих документах і навіть не виявлені на момент реорганізації права і обов'язки правопередників, що реорганізуються [55, с. 140]. Ми частково погоджуємось з такою позицією в частині переходу не відображених в передавальному акті чи розподільчому балансі і навіть не виявлених на момент реорганізації майна та прав організації, що реорганізується. Зважаючи на те, що питання розподілу невиявлених в процесі реорганізації або не відображених в передавальному акті чи розподільчому балансі прав та майна благодійної організації на законодавчому рівні є неврегульованим, вважаємо доцільно на практиці при складанні цих документів закріпити спосіб їх розподілу.

В процесі проведення ліквідації документом, покликаним відобразити склад майна організації, що ліквідується, наявні та задоволені вимоги кредиторів, є ліквідаційний баланс. Проміжний ж баланс складається після закінчення строку для пред'явлення вимог кредиторами та включає відомості про склад майна благодійної організації, що ліквідується, перелік пред'явлених кредиторами вимог та результат їх розгляду. А остаточний ліквідаційний баланс складається комісією (ліквідатором) після завершення розрахунків з кредиторами. Обидва документи затверджуються судом або органом, що прийняв рішення про припинення організації.

Особливу увагу варто присвятити питанню задоволення вимог кредиторів у разі ліквідації благодійної організації. Незважаючи на те, що черговість задоволення таких вимог встановлена у ст. 112 ЦК України, при ліквідації благодійної організації слід враховувати наявність таких суб'єктів, як бенефіціари та благодійники.

Вказаних осіб не можна віднести до категорії кредиторів благодійної організації, адже характер зобов'язання, що існує в благодійної організації перед бенефіціаром та благодійником відрізняється від звичних зобов'язальних відносин кредитора і боржника [171, с. 247]. Водночас законні права та інтереси бенефіціарів та благодійників обов'язково повинні бути враховані в процедурі ліквідації благодійної організації.

Благодійні організації створюються та функціонують з метою здійснення благодійної діяльності, надання благодійної допомоги бенефіціарам. Тобто в благодійної організації є певні обов'язки перед бенефіціарами щодо передачі їм коштів чи іншого майна. Вони можуть бути закріплені в договорі, що укладається між благодійною організацією та бенефіціаром. Паралельно в благодійної організації існує також обов'язок цільового використання пожертв, переданих благодійниками. Тобто благодійна організація є певним посередником між благодійником і бенефіціаром. Кошти і майно, передані благодійній організації у вигляді благодійної пожертви для конкретно визначеного бенефіціара, хоч і належать їй на праві приватної власності, але ця організація законодавчо обмежена в праві розпорядження цим майном, коштами. Отримана благодійною організацією пожертва повинна бути цільово використана незалежно від того, чи перебуває організація на стадії ліквідації. Це є певною гарантією і для благодійників і для бенефіціарів, що майно і кошти, які мають наперед визначене цільове призначення, не будуть використані в іншому напрямі. В тому числі неприпустимим є спрямування такого майна і коштів на задоволення вимог кредиторів. Адже в такому разі, дотримуючись черговості задоволення вимог кредиторів, матимемо ситуацію, коли за рахунок зібраних

благодійних пожертв буде відбуватися задоволення вимог кредиторів перших трьох черг. І лише в четверту чергу можуть бути задоволені вимоги бенефіціара про виконання благодійною організацією взятих на себе раніше обов'язків щодо передачі зібраних для цього бенефіціара благодійних пожертв та благодійника про повернення не використаних цільово пожертв. Очевидно, що після задоволення вимог перших трьох черг кредиторів кількість майна, що первинно було призначене для передачі бенефіціару чи повернення благодійнику може значно зменшитися, або ж його взагалі не залишиться.

Така ситуація, на нашу думку, порушує певний баланс серед суб'єктів благодійної діяльності та кредиторів благодійної організації, що ліквідується. Це обумовлює потребу врегулювання існуючих протиріччя за допомогою імперативних норм. Ми пропонуємо на законодавчому рівні встановити, по-перше, обов'язок ліквідаційної комісії (ліквідатора) забезпечити припинення здійснення всіх видів благодійної діяльності з моменту прийняття рішення про ліквідацію організації. По-друге, усе майно, що надійшло від благодійників на реалізацію конкретних завдань благодійної організації чи для певних бенефіціарів, до моменту складення проміжного балансу повинно бути передане за призначенням. Тобто йдеться про виконання зобов'язань, взятих на себе до моменту прийняття рішення про ліквідацію благодійної організації. Важливо, що в даному випадку йдеться саме про виконання майнових зобов'язань, адже ліквідаційна комісія (ліквідатор) не здатна та і не вправі забезпечувати надання особистої допомоги бенефіціарам. До того ж, якщо благодійна організація брала на себе зобов'язання щодо передачі бенефіціару певної речі, то така річ повинна бути передана бенефіціару, якщо вона збереглась в натурі. У разі, якщо така річ не була придбана благодійною організацією на момент прийняття рішення про ліквідацію, то бенефіціару повинні бути передані усі зібрані кошти на її придбання.

Важливим є також забезпечення прав благодійників в процесі ліквідації благодійної організації, якщо передані ними активи не були використані

цільово. Зважаючи на те, що після задоволення вимог кредиторів благодійної організації активи, що залишилися, передаються одній чи кільком благодійним організаціям, вважаємо за доцільне врахувати позицію благодійників, чії активи будуть спрямовані на користь інших організацій.

У разі ж, якщо благодійники не згодні на передання таким благодійним організаціям відповідних активів, вони мають право повернути собі надану пожертву, якщо вона збереглась в натурі, або ж грошовий еквівалент в розмірі, що вираховується із загальної суми активів, що залишилися. Якщо ж благодійною жертвою були кошти, то вони ж і повертаються. У разі, якщо активів, що залишилися після виконання зобов'язань перед бенефіціарами, недостатньо для повернення всім бажаючим благодійникам в повному обсязі, тоді їм повертаються активи в розмірі, що пропорційний розміру їх благодійної пожертви.

Слід наголосити на тому, що в такій ситуації особи, які звертатимуться до ліквідаційної комісії (ліквідатора) для повернення наданих ними благодійних пожертв, повинні надати документальне підтвердження передачі організації відповідної пожертви для досягнення конкретних цілей.

Очевидно, що на законодавчому рівні повинні бути визначені також строки, протягом яких особа вправі звернутися до ліквідаційної комісії (ліквідатора) про повернення наданих благодійних пожертв, а також протягом якого відповідне звернення розглядатиметься. Думається, що перший не мав би перевищувати місячного строку, а другий доцільно було б встановити в межах 10-ти днів. Також ми вважаємо, що раціонально було б застосовувати і принцип мовчазної згоди, що дасть можливість спростити процедуру одержання згоди від благодійників. За цих умов особа буде змушена звернутися до ліквідаційної комісії (ліквідатора) лише у разі незгоди на передання благодійних пожертв визначеним благодійним організаціям. В іншому випадку звернення до ліквідаційної комісії (ліквідатора) не вимагається.

Вимоги благодійників про повернення невикористаних за призначенням пожертв, щодо яких було прийнято рішення про їх задоволення, включаються до проміжного балансу та задовольняються першочергово до задоволення вимог кредиторів благодійної організації, що ліквідується.

Звичайно, ми усвідомлюємо, що у разі застосування вищенаведеної схеми дій, процедура ліквідації благодійних організацій буде дещо ускладнена, а на ліквідаційну комісію будуть покладені додаткові функції. З іншого боку, ми отримуємо реальний шанс захистити законні права та інтереси благодійників, які при застосуванні звичайної процедури ліквідації практично втрачають будь-які шанси на спрямування коштів в бажаному напрямі.

Четвертим, і водночас завершальним, кроком в процесі припинення благодійної організації є подача документів та проведення процедури державної реєстрації припинення. Обов'язок щодо подання документів в такому випадку належить комісії з припинення.

Важливо пам'ятати, що Закон про держреєстрацію встановлює чіткий перелік документів, які повинні бути подані для державної реєстрації припинення юридичної особи незалежно від виду припинення, а також суб'єктів, що прийняли таке рішення [100].

Загальноприйнятою є норма, що юридична особа є такою, що припинилася, з дня внесення до єдиного державного реєстру запису про її припинення. Втім, зважаючи на те, що процедура припинення благодійної організації, як і будь-якої юридичної особи, складний та багатоетапний процес, не завжди момент припинення благодійної організації означає завершення процедури припинення. Наприклад, у разі перетворення благодійної організації здійснюється державна реєстрація припинення організації, що припиняється у результаті перетворення, та державна реєстрація новоутвореної організації. Перетворення ж вважається завершеним з дати державної реєстрації новоутвореної організації.

Крім цього, специфічним є момент завершення процедури приєднання. Адже у разі приєднання юридичних осіб здійснюється державна реєстрація припинення благодійних організацій, що припиняються у результаті приєднання, та державна реєстрація змін до відомостей, що містяться в Єдиному державному реєстрі, щодо правонаступництва організації, до якої приєднуються. В такому випадку приєднання слід вважати завершеним з дати державної реєстрації змін до відомостей, що містяться в Єдиному державному реєстрі, щодо правонаступництва організації, до якої приєднуються.

Підсумовуючи викладене вище, слід наголосити, що благодійна організація може бути припинена в добровільному або примусовому порядку. За правовими наслідками припинення благодійної організації поділяється на ліквідацію та реорганізацію. Загальні підстави припинення благодійної організації як юридичної особи визначені у ЦК України. Водночас Закон закріплює особливі випадки винесення судом рішення про примусове припинення такої організації. Примусове припинення благодійної організації на підставі рішення суду, на нашу думку, можливе виключно у формі ліквідації. При чому запропоновано відповідне судове рішення виносити у разі використання активів (доходів) благодійної організації з порушенням встановлених Законом вимог до здійснення благодійної діяльності незалежно від тривалості такого порушення. Кожен конкретний факт вчинення правопорушення повинен бути розглянутим у суді та отримати належну правову оцінку.

3.2. Правові наслідки припинення благодійної організації

Правові наслідки, що настають в результаті припинення благодійної організації, напряму залежать від способу її припинення. Такий спосіб припинення благодійної організації, як ліквідація, характеризується відсутністю універсального правонаступництва щодо ліквідованої

організації. Саме це принципово відрізняє даний спосіб припинення від такого способу, як реорганізація.

За загальним правилом, майно юридичної особи, що залишилося після задоволення вимог кредиторів, передається учасникам юридичної особи, якщо інше не встановлено установчими документами юридичної особи або законом. Якраз для такої категорії юридичних осіб, як благодійні організації, і встановлений особливий порядок використання цього майна.

Відповідно до ч. 5 ст. 18 Закону активи, що залишаються під час ліквідації благодійних організацій після задоволення вимог їх кредиторів, мають бути передані одній чи кільком благодійним організаціям у порядку, встановленому установчими документами, або за рішенням суду [90]. Обов'язкове включення відповідного положення до установчих документів благодійної організації є однією з вимог, дотримання якої необхідне для надання організації статусу неприбуткової відповідно до п. 133.4 ст. 133 ПК України [82].

Дана норма органічно підкреслює особливу правову природу благодійної організації, вказуючи на неможливість розподілу її активів між учасниками навіть у випадку ліквідації організації. Загалом вищенаведене положення справедливо назвати певною гарантією законних прав благодійників. Адже вони можуть бути впевнені в тому, що благодійна організація, акумулювавши певну кількість майна, не ліквідується в добровільному порядку, розподіливши зібрані активи між учасниками.

Відповідна законодавча норма викликає чимало запитань. Перш за все, важливо наголосити на тому, що майно благодійної організації, яка ліквідується, може бути передано будь-якій (-им) іншій (-им) благодійній (-им) організації (-ям) **незалежно від цілей її (їх) діяльності**. Тобто у разі припинення благодійної організації, яка не використала передані їй пожертви за цільовим призначенням, ці активи можуть бути передані іншій благодійній організації, цілі діяльності якої кардинально відрізняються від тих, що були в

організації, яка припинилася. У такому випадку можна констатувати, що формально не буде порушено жодної норми закону.

Проаналізувавши досвід зарубіжних країн та правову літературу із вказаної тематики, можна зробити висновок про існування двох альтернативних способів регламентації режиму активів, які залишилися власне після виконання зобов'язань перед бенефіціарами, благодійниками та задоволення вимог кредиторів.

Суть першого полягає у тому, щоб чітко вказати на можливість переходу згаданих вище активів лише до тих благодійних організацій, цілі та завдання яких є аналогічними цілям та завданням благодійної організації, що ліквідується. Такий підхід застосовується, наприклад, у законодавстві США. Як наголошує американський юрист Т. Сілк, «якщо організація добровільно розпускається або припиняє своє існування, але водночас має гроші та майно, ці засоби, як в Каліфорнії, так і в інших штатах, повинні бути направлені в іншу благодійну організацію, яка має аналогічні цілі» [126, с. 169].

Здавалося б незначне уточнення існуючої норми мало б вирішити проблему. Водночас, потрібно всебічно дослідити наслідки запровадження подібної норми у вітчизняному законодавстві та знайти відповіді, зокрема, на такі питання: хто повинен дати оцінку відповідності цілей та завдань благодійної організації, що ліквідується, та тих організацій, до яких перейдуть її активи? Як розподілити активи, що залишилися в процесі ліквідації між благодійними організаціями з відповідними цілями та завданнями, якщо таких виявиться кілька?

Тож виникає потреба в розробці якісно іншого підходу до збалансування інтересів осіб, які бажають, щоб їх благодійні пожертви передані на користь благодійної організації, що ліквідується, були використані на виконання поставлених цілей.

Альтернативний спосіб захисту інтересів осіб, що передають свої активи благодійній організації, яка, не використавши їх, ліквідується, базується на одночасному розвитку сфери благодійництва загалом.

Йдеться про можливість спрямування активів благодійної організації, що залишилися після задоволення вимог кредиторів, одній чи кільком благодійним організаціям, проте за відсутності заперечень благодійників, чиї пожертви не були використані на виконання завдань організації, що ліквідується, визначених установчими документами. У попередньому пункті розділу 3 цього дисертаційного дослідження уже було обгрунтовано потребу погодження з благодійниками, чиї пожертви не були цільово використані, можливості передання їх пожертв у процесі ліквідації тим благодійним організаціям, що були визначені відповідно до вимог Закону. За відсутності згоди благодійника на передання пожертви, вона повертається благодійнику.

Обгрунтований вище підхід є певною схемою дій, яка б могла використовуватися благодійними організаціями в процесі їх ліквідації з метою недопущення порушення прав тих осіб, що по жертвували певні активи організації, що ліквідується. Водночас законодавча вимога щодо передання активів, що залишилися, одній чи кільком благодійним організаціям також буде дотримана, а сфера благодійності розвиватиметься.

Важливо достатньо чітко регламентувати концептуальні положення, базуючись на яких визначатимуться благодійні організації, котрим передаватимуться активи, що залишилися в процесі ліквідації.

По-перше, слід звернути увагу на те, ким може бути визначена одна чи кілька таких благодійних організацій. Норма ч. 5 ст. 18 Закону не дає чіткої відповіді на це запитання.

Справедливо визнати засновників (якщо відповідне рішення приймається на етапі створення) або ж учасників (якщо рішення приймається в процесі діяльності організації) повноправними суб'єктами, які володіють достатнім об'ємом повноважень для прийняття рішення про те, кому саме перейдуть активи благодійної організації, що ліквідується. Втім, аналіз установчих документів існуючих благодійних організацій показує, що в жодному з досліджених документів немає вказівки на організації, яким перейдуть активи у випадку ліквідації.

Однак, на нашу думку, можна виокремити й інших суб'єктів, які повинні мати право приймати подібні рішення. До таких ми пропонуємо віднести загальні збори учасників благодійної організації. Даний орган управління благодійної організації, приймаючи рішення про її ліквідацію, виражає волю тих же учасників. З огляду на вищевикладене, він може одночасно із рішенням про ліквідацію благодійної організації прийняти рішення, яким визначити благодійну організацію, що отримає активи тієї організації, яка ліквідується, після задоволення вимог її кредиторів. Це, вважаємо, можливо за умови, що організація, якій повинні перейти активи тієї, що ліквідується, не визначена в установчих документах або ж визначена в установчих документах організація припинила своє існування. В такому випадку не обов'язковим, на нашу думку, є внесення змін до установчих документів благодійної організації, що ліквідується, адже наявність такого положення в них не вимагається вітчизняним законодавством. До того ж, вимога внести зміни до установчих документів призвела б до затягування процедури ліквідації. Це особливо важливо зважаючи на те, що на етапі створення чи в процесі існування благодійної організації практично неможливо спрогнозувати, які саме благодійні організації не лише існуватимуть на момент припинення, але й активно провадитимуть свою діяльність. Водночас, при прийнятті рішення про ліквідацію значно простіше обрати функціонуючу благодійну організацію, якій, на думку учасників організації, що ліквідується, доцільно передати активи, що залишаться. Та й імовірність того, що обрана чи обрані благодійні організації будуть припинені до того моменту, коли активи будуть передані, значно менша, ніж у першому випадку.

Важливо також з'ясувати, яким чином визначатиметься режим майна, якщо ні установчими документами, ні в рішенні загальних зборів учасників про ліквідацію благодійної організації не визначена жодна благодійна організація, якій перейдуть активи, що залишаться після задоволення вимог кредиторів. Вважаємо, що в такому випадку функції щодо вибору однієї чи

кількох благодійних організацій, яким передаватимуться дані активи, можна покласти на ліквідаційну комісію (ліквідатора). Чинними нормами цивільного законодавства України не визначені подібні повноваження у вказаного суб'єкта. Але ми притримуємося думки, що з огляду на особливий правовий режим активів, що залишилися після задоволення вимог кредиторів, а також статус благодійних організацій, покладення на ліквідаційну комісію (ліквідатора) таких функцій було б оправданим.

Потрібно акцентувати увагу на тому, що у випадку, коли ліквідаційна комісія не здатна прийняти рішення щодо однієї чи кількох благодійних організацій, яким будуть передані активи тієї організації, що ліквідується, вона вправі звернутися з відповідною заявою в суд. Саме суд в своєму рішенні і визначить кому повинні бути передані активи, що залишилися. Ймовірно, що зважаючи на правову природу, а головне відсутність в таких справах спору про право, вони мали б розглядатися в окремому провадженні.

Ще одним важливим моментом, на який слід звернути увагу, є відповідь на запитання: що робити, якщо відсутні благодійні організації, яким повинні бути передані активи тієї організації, що ліквідується, після задоволення вимог її кредиторів? Відповідно до ч. 6 ст. 18 Закону у випадках, визначених законами України, та за умови відсутності благодійних організацій, зазначених у частині п'ятій цієї статті, активи благодійної організації, що ліквідується, спрямовуються до Державного бюджету України.

Цивільне законодавство України не визначає випадків, коли б майно юридичної особи при її ліквідації спрямовувалося до Державного бюджету України. Вищенаведене ж положення властиве для публічно-правових відносин і містить ознаки конфіскаційного характеру.

Якщо при ліквідації благодійної організації все ж відсутні благодійні організації, до яких можуть перейти активи, вони таки спрямовуватимуться до Державного бюджету України. Подібне положення існує, наприклад, в законодавстві Канади, відповідно до якого всі активи, якщо Статутом,

постановами або резолюціями не передбачається їх виплата, переведення або доставка, після сплати всіх боргів або оформлення всіх документів щодо них, повинні бути сплачені, переведені або доставлені Міністру Фінансів Канади [159, с. 97].

Закріплення в Законі положення, відповідно до якого перерахування активів у конкретній ситуації відбувається власне до Державного бюджету України, а не місцевих бюджетів, є, на нашу думку, цілком обґрунтованим. Неможливим видається спрямування таких активів до місцевих бюджетів з огляду на відсутність в Законі поділу благодійних організацій за територіальним принципом. Тому неможливо визначити, в який місцевий бюджет потрібно перераховувати активи. В будь-якому випадку думається, що для перерахування активів благодійної організації, що залишилися після задоволення вимог кредиторів, до Державного бюджету України необхідним є прийняття відповідного судового рішення, а також документальне оформлення такого перерахування, що відповідає чинному законодавству України.

Принципово важливо також з'ясувати режим конкретних речей, що залишилися в процесі ліквідації після задоволення вимог кредиторів та не були передані іншим благодійним організаціям у зв'язку з їх відсутністю. Очевидно, що відповідне майно (за винятком коштів) не може бути спрямовано до Державного бюджету України, як цього вимагає ч. 6 ст. 18 Закону. В такому випадку можна застосувати один із двох механізмів: або ж реалізувати ці речі на публічних торгах і спрямувати до Державного бюджету України вилучені від реалізації кошти або ж забезпечити перехід таких речей у власність держави. В будь-якому випадку необхідним є внесення змін до чинної нормативно-правової бази України.

Чимало законів країн східної Європи не регламентують порядок спрямування активів благодійної організації, що ліквідується. Так, наприклад, законодавство Республік Казахстан [88], Литви та Вірменії у сфері благодійності не містить спеціальних норм щодо майна організації у

разі її ліквідації. На противагу їм, Закон Республіки Молдова «Про благодійність та спонсорство» № 1420 від 31.10.2002 року встановлює чіткі правила та порядок використання таких активів. Згідно з положеннями ст. 12 цього Закону першочергово задовольняються вимоги кредиторів. В другу чергу, майно, що залишилося, використовується на благодійні цілі в порядку, визначеному статутом. Якщо ж такий порядок в статуті не встановлений, то використання активів відбувається за рішенням ліквідаційної комісії [87]. Аналогічні норми містяться також у законодавчих актах таких країн, як Російська Федерація та Республіка Узбекистан.

Заборона розподілу майна неприбуткової (благодійної) організації між її учасниками, засновниками, трудовим колективом тощо, що залишилося під час ліквідації після задоволення вимог кредиторів, та необхідність спрямування його іншим неприбутковим організаціям відповідного виду міститься і у законах країн ЄС. Ця законодавча практика притаманна, зокрема, таким державам як Данія, Фінляндія, Франція, Італія, Швейцарія.

Справедливо визнати, що українське законодавство в частині визначення напрямів використання активів благодійної організації, що залишилися в процесі ліквідації після задоволення вимог її кредиторів, відповідає практиці правового регулювання, що існує в європейських країнах.

На даний час законодавець надає можливість організації самостійно визначитися з порядком переходу майна, що залишилося. І лише у випадку, якщо сама організація відповідний порядок не встановила, тоді він визначається в рішенні суду. Загалом ми погоджуємося з вищенаведеними тезами вітчизняного законодавства, адже вони базуються на засадах диспозитивності, що притаманні саме приватно-правовим відносинам. Проте все ж хотіли б наголосити на винятковій ролі викладеної раніше позиції, що перед тим, як задовольняти вимоги кредиторів, благодійна організація повинна виконати взяті на себе раніше зобов'язання щодо надання

благодійної допомоги бенефіціарам, а також врахувати інтереси благодійників у процесі подальшого перерахування активів.

Також ми вважаємо, що доцільно більше уваги приділити саме порядку передачі активів, що залишилися після задоволення вимог кредиторів благодійної організації, яка була ліквідована, тій чи тим благодійним організаціям, що були визначені. Ми вважаємо, що не слід плутати передачу майна при реорганізації й перехід активів при ліквідації. В першому випадку на організації, до яких переходить майно, покладаються також певні обов'язки. Водночас, передаючи залишки активів благодійної організації, що ліквідується, ми можемо говорити про односторонній правочин. Так, було б неправильно способом юридичного оформлення переходу активів назвати договір про пожертву. Адже в такому випадку та організація, яка передає активи, має право контролю за використанням їх відповідно до мети. В нашій же ситуації, благодійна організація передає активи і припиняє своє існування назавжди, тобто не може мати після цього ніяких прав чи обов'язків, її юридичний зв'язок з благодійною (-ими) організацією (-ями), якій (-им) переходять активи, втрачається. Передачу майна одній чи кільком визначеним благодійним організаціям можна було б засвідчити звичайним актом прийому-передачі. Оскільки ліквідаційна комісія (ліквідатор) володіє всім комплексом повноважень щодо управління справами благодійної організації, що ліквідується, а голова комісії, її члени або ліквідатор юридичної особи представляють її у відносинах з третіми особами та виступають у суді від її імені, то логічним буде висновок, що саме ліквідаційна комісія (ліквідатор) повинна забезпечити передачу майна визначеним організаціям. Особливо ця позиція підсилюється з огляду на те, що саме цей суб'єкт і володіє повною інформацією щодо активів, які залишилися після задоволення вимог кредиторів.

На нашу думку слід детально проаналізувати ще одну ситуацію: коли після завершення процедури ліквідації благодійної організації (внесення відповідних відомостей в Єдиний державний реєстр юридичних осіб,

фізичних осіб - підприємців та громадських формувань) виявляється певне майно, яке не було виявлено і відповідно реалізовано в процесі ліквідації. Українське законодавство не пропонує жодних варіантів виходу із такої ситуації не лише для благодійних організацій, але й для юридичних осіб загалом. Однак певна спроба регламентації подібних випадків була зроблена в Російській Федерації, де на законодавчому рівні пропонували закріпити можливість відновлення процедури ліквідації. Судом ж призначався ліквідатор з числа арбітражних керуючих [61, с. 53-54]. Така правова конструкція є досить важливою з практичного аспекту, адже може бути застосована до різних видів юридичних осіб. Проте слід наголосити на тому, що в даному випадку може йтися не про відновлення ліквідованої організації, а лише про відновлення процедури ліквідації. Втім, впровадження такого інституту повинно мати комплексний характер й супроводжуватися прийняттям норм, які б встановлювали терміни відновлення процедури ліквідації, суб'єктів, які вправі звертатися до суду щодо такого відновлення, детальний порядок розподілу виявленого майна, повноваження призначеного ліквідатора тощо.

У разі, якщо припинення благодійної організації відбувається шляхом її реорганізації, правові наслідки такого припинення кардинально відрізнятимуться від вищенаведених.

Базовим моментом у випадку припинення благодійної організації шляхом реорганізації є наявність правонаступництва. Сутність даного поняття не розкривається на рівні вітчизняного законодавства, однак, неодноразово обговорювалася в наукових колах.

Одні вчені притримуються думки, що при правонаступництві відбувається перехід власне права від однієї особи до іншої в силу прямої вказівки закону або договору [51, с. 81; 35, с. 396]. Інша група науковців відстоює позицію, згідно з якою у разі правонаступництва від однієї особи (суб'єкта права) до іншої переходять не лише права, а й обов'язки [42, с. 128; 143, с. 148; 160, с. 311].

Буничева М.Г. пропонує визначати правонаступництво при реорганізації юридичних осіб як заснований на складному юридичному складі перехід всіх або частини прав і обов'язків в порядку похідного набуття від однієї юридичної особи до іншої, який супроводжується припиненням та (або) створенням одного або декількох юридичних осіб і здійснюється шляхом зміни суб'єктного складу правовідносин [24].

На думку низки вчених, до визначення поняття «перехід прав і (або) обов'язків» може бути запропонований наступний підхід: «перехід зобов'язального права і (або) обов'язків від одного суб'єкта цивільного права (правопередника) до іншого (правонабувача) означає вступ правонабувача у взаємодію з конкретною особою (боржником або кредитором) з одночасним вибуттям правопередника з взаємодії з цією особою, а так само перенесення меж правомірної поведінки: встановлення цих меж для другого суб'єкта шляхом зняття їх щодо поведінки першого суб'єкта» [73, с. 15].

Отже, в процесі припинення благодійної організації шляхом реорганізації відбувається правонаступництво, тобто перехід до новоутвореної (-их) організації (-ій) прав та (або) обов'язків організації, що припиняється. Принципово важливим моментом, що притаманний виключно благодійним організаціям, є суб'єктний склад у випадку реорганізації. Відповідно до вимог раніше чинного Закону України «Про благодійництво та благодійні організації» була заборонена реорганізація благодійної організації в юридичну особу, метою діяльності якої є одержання прибутку. Тобто благодійна організація могла бути реорганізована, наприклад, в неприбуткову громадську організацію чи кредитну спілку. Така ситуація очевидно сприяла тому, що активи, які належали реорганізованій благодійній організації, могли переходити до різноманітних юридичних осіб, які хоч і не могли отримувати прибуток, але мали різні механізми та схеми для «виведення» одержаних при реорганізації активів.

Натомість уже згідно з положеннями ч. 2 ст. 18 чинного Закону правонаступниками благодійної організації у разі її реорганізації має бути одна чи кілька благодійних організацій. За цих обставин немає значення як саме відбувається реорганізація благодійної організації, шляхом злиття, приєднання, поділу чи перетворення, в будь-якому разі правонаступниками можуть бути виключно одна чи кілька благодійних організацій.

Хоча в правових актах окремих зарубіжних держав і залишилися норми, які лише забороняють реорганізацію благодійних організацій в господарські товариства (Республіки Узбекистан та Молдова, Російська Федерація), ми ж вважаємо сучасний підхід вітчизняного законодавця більш вдалим для уникнення випадків неправомірного привласнення активів благодійної організації в процесі її реорганізації.

Цікаво, що в зарубіжній правовій доктрині висловлювалися й думки, які заперечували доцільність існування заборони реорганізації некомерційних організацій в комерційні. Так, Нуждин Т.А. стверджує, що для некомерційних організацій корпоративного типу ця заборона не повинна встановлюватися. В цьому випадку такі організації втрачають можливість діяти відповідно до «динаміки, що змінюється, і необхідності коригування характеру діяльності організації», і заборона на реорганізацію в цьому сенсі вилиється в істотні економічні втрати для таких організацій [76, с. 112]. Навряд чи з такою думкою можна погодитися зважаючи на правову сутність та цілі благодійних організацій.

З огляду на викладене вище та зважаючи на норми Закону і ЦК України щодо реорганізації юридичних осіб, під правонаступництвом у разі реорганізації благодійних організацій слід розуміти перехід майна, прав і обов'язків від благодійної організації, що припиняється, до її правонаступника (-ів) відповідно до закону.

Залежно від виду реорганізації благодійної організації розглянемо й можливі правові наслідки:

- 1) Злиття та приєднання.

У випадку злиття дві або більше благодійні організації припиняють своє існування з одночасною передачею усього свого майна, прав і обов'язків новоствореній благодійній організації. На противагу цій ситуації, коли йдеться про приєднання, не можна говорити про створення нової благодійної організації. Адже при приєднанні одна благодійна організація припиняється з одночасною передачею свого майна, прав і обов'язків благодійній організації, що вже існує на момент припинення.

Положення ч. 2 ст. 18 Закону дає підстави стверджувати, що приєднання благодійної організації до будь-якої іншої юридичної особи, крім благодійної організації, суперечить законодавству. Адже в такому разі права, обов'язки та майно організації, що реорганізується, не будуть передані благодійній організації, як цього вимагає Закон. Водночас законодавством України не забороняється злиття благодійної організації з іншими юридичними особами (відмінними від благодійних організацій), якщо в результаті проведеної реорганізації новостворена юридична особа буде благодійною. Лише в такому разі буде дотримана вимога Закону і правонаступником щодо реорганізованої благодійної організації буде інша благодійна юридична особа.

2) Поділ.

Благодійна організація, що прийняла рішення про реорганізацію шляхом поділу, припиняється. Натомість усе її майно, права та обов'язки переходять до двох чи більше новостворених благодійних організацій. Очевидно, що кожна з організацій- правонаступників отримує лише частину майна, прав та обов'язків, втім загальний об'єм майна, прав та обов'язків, що отримали благодійні організації- правонаступники повинен відповідати тому об'єму, що був в організації, яка була припинена.

Окрім цього важливо звернути увагу на той факт, що законодавство не встановлює вимоги щодо співвідношення майна, прав та обов'язків, які передаються. Тобто одна благодійна організація може, наприклад, отримати більше майна, але менше зобов'язань майнового характеру, а інша – навпаки.

Однак ч. 5 ст. 107 ЦК України збалансовує цю ситуацію з огляду на необхідність захисту прав кредиторів. Відповідно до цієї норми, юридична особа- правонаступник, що утворилася внаслідок поділу, несе субсидіарну відповідальність за зобов'язаннями юридичної особи, що припинилася, які згідно з розподільчим балансом перейшли до іншої юридичної особи- правонаступника. Якщо юридичних осіб- правонаступників, що утворилися внаслідок поділу, більше двох, таку субсидіарну відповідальність вони несуть солідарно.

Цікавим є досвід правового забезпечення вказаного питання у зарубіжних країнах, а особливо у Європейському Союзі та державах-членах ЄС. Шоста директива ЄС, присвячена питанню поділу акціонерних товариств, пропонує поділяти його на два види: 1) розділення шляхом створення нових компаній; 2) розділення шляхом приєднання до існуючих компаній [162].

У першому випадку процес та правові наслідки поділу юридичної особи співпадають із тими, що містяться у вітчизняному законодавстві. Другий вид поділу юридичної особи, що пропонується у Шостій директиві ЄС, не має аналогу у сучасній нормативно-правовій базі України. Його суть полягає в тому, що юридична особа, яка припиняється, передає усі свої права й обов'язки більше, як одній діючій юридичній особі.

Без сумніву, вищенаведене положення не може застосовуватися у вітчизняній практиці, оскільки на даний час відсутні правові механізми та норми, які б забезпечили його використання. Втім, слід погодитися з думкою, що впровадження такого виду поділу юридичних осіб мало б позитивні наслідки для реорганізації не лише благодійних організацій, але й для юридичних осіб загалом.

3) Перетворення.

Беручи до уваги положення ст. 108 ЦК України, перетворенням благодійної організації є зміна її організаційно-правової форми. Тобто благодійна організація, що існувала у формі благодійного товариства може

бути перетворена як у благодійний фонд, так і в благодійну установу. Водночас Законом виключена можливість перетворення благодійної організації в громадське об'єднання чи іншу юридичну особу, навіть якщо вона є неприбутковою. До нової благодійної організації, створеної в результаті перетворення, переходить усе майно, права та обов'язки попередньої організації.

Отже, залежно від виду припинення (реорганізація чи ліквідація) відрізняються і правові наслідки, що наступають для благодійної організації. При реорганізації активи благодійної організації передаються її правонаступникам, якими в силу прямої вказівки Закону можуть бути одна або кілька благодійних організацій. У разі ліквідації благодійної організації всі її активи, що залишаються після задоволення вимог її кредиторів, мають бути передані одній чи кільком благодійним організаціям. Порядок такої передачі визначається установчими документами або у рішенні суду. За відсутності благодійних організацій, якими передаються активи, що залишилися після задоволення вимог кредиторів, ці активи спрямовуються до Державного бюджету України.

Висновки до розділу 3

1. Проаналізовані види припинення благодійної організації за правовими наслідками (ліквідація та реорганізація), а також за вольовою ознакою (добровільне та примусове).

Підставою добровільного припинення благодійної організації є рішення прийняте органом управління, уповноваженим установчими документами. Примусове припинення благодійної організації здійснюється на підставі судового рішення, винесеного у випадках, встановлених законодавством України. За загальним правилом рішення суду про ліквідацію благодійної організації може бути винесене через допущені при її створенні порушення, які не можна усунути, за позовом її учасника або відповідного органу державної влади.

Окрім зазначеного у ч. 2 ст. 27 Закону України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» закріплено особливі випадки винесення судового рішення про припинення благодійної організації. Відповідне рішення суду може бути постановлене за позовом державного реєстратора, спеціально уповноваженого органу з питань державної реєстрації або іншої заінтересованої особи у разі:

1) використання активів (доходів) благодійної організації з порушенням встановлених цим Законом вимог до здійснення благодійної діяльності, що триває протягом не менш як 12 місяців;

2) неможливості самостійної реорганізації або ліквідації благодійної організації у випадках, визначених законом або установчими документами цієї організації.

Наведена стаття Закону, з огляду на її назву, закріплює особливості відповідальності у сфері благодійної діяльності. Тому примусове припинення благодійної організації слід розглядати як своєрідний захід впливу на організацію, яка порушує приписи Закону. На підставі зазначеного доведено доцільність виключення п. 2 із ч. 2 ст. 27 Закону.

При постановленні судового рішення про припинення благодійної організації у зв'язку з використанням нею активів (доходів) всупереч вимогам Закону тривалість зазначених дій не може слугувати єдиним критерієм. Вважаємо, що кожен конкретний випадок порушення повинен розглядатися і оцінюватися судом з огляду на сукупність всіх обставин справи. З огляду на зазначене та з урахуванням диспозитивних засад правового регулювання приватних відносин зроблено висновок про можливість примусового припинення благодійної організації виключно у формі ліквідації.

Пропонується викласти ч. 2 ст. 27 Закону у такій редакції:

«2. Судове рішення про ліквідацію благодійної організації може бути постановлене за позовом державного реєстратора, спеціально уповноваженого органу з питань державної реєстрації або іншої

заінтересованої особи, зокрема, у разі використання активів (доходів) благодійної організації з порушенням встановлених цим Законом вимог до здійснення благодійної діяльності.».

2. На основі аналізу приписів чинних нормативно-правових актів зроблено висновок, що коло суб'єктів, які вправі звертатися до суду щодо припинення благодійної організації з певних підстав, є ширшим у ч. 2 ст. 27 Закону порівняно з п. 3 ч. 1 ст. 110 ЦК України. Відповідно до ЦК України таким правом наділений лише орган державної влади, тоді як стосовно благодійних організацій звертатися з відповідним позовом вправі також державний реєстратор та інша заінтересована особа. З метою усунення колізії норм ЦК України та Закону, запропоновано викласти п. 3 ч. 1 ст. 110 ЦК України у такій редакції: «1. Юридична особа ліквідується:

...

3) за рішенням суду про ліквідацію юридичної особи в інших випадках, встановлених законом, - за позовом органу державної влади або іншого суб'єкта, визначеного законом».

3. Встановлено, що характер зобов'язання, що існує між благодійною організацією та бенефіціаром, а також благодійною організацією та благодійником, відрізняється від звичних зобов'язальних відносин кредитора і боржника. Обґрунтовано, що законні права та інтереси бенефіціарів і благодійників обов'язково повинні бути враховані в процедурі ліквідації благодійної організації, незважаючи на закріплену у ст. 112 ЦК України черговість задоволення вимог кредиторів у разі ліквідації благодійної організації.

З метою забезпечення дотримання прав та інтересів благодійників і бенефіціарів у процесі припинення благодійної організації запропоновано удосконалити положення Закону шляхом внесення змін у статтю 18 та доповнення статтею 18-1, виклавши їх у такій редакції:

«Стаття 18. Припинення благодійних організацій

1. Припинення благодійних організацій здійснюється відповідно до положень ЦК України з урахуванням особливостей, встановлених цим Законом.

2. Рішення про припинення благодійної організації приймає орган управління, уповноважений установчими документами благодійної організації.

Судове рішення про ліквідацію благодійної організації може бути постановлене за позовом державного реєстратора, спеціально уповноваженого органу з питань державної реєстрації або іншої заінтересованої особи, зокрема, у разі використання активів (доходів) благодійної організації з порушенням встановлених цим Законом вимог до здійснення благодійної діяльності або в інших випадках, визначених Законом.

3. правонаступниками благодійної організації у разі її реорганізації має бути одна чи кілька благодійних організацій.

Стаття 18-1. Особливості порядку ліквідації благодійних організацій

1. Ліквідаційна комісія (ліквідатор) зобов'язана:

1) забезпечити припинення здійснення всіх видів благодійної діяльності благодійною організацією з моменту прийняття рішення про її ліквідацію;

2) виконати матеріальні зобов'язання благодійної організації перед бенефіціарами, не виконані до моменту прийняття рішення про ліквідацію. Усі кошти та майно, що були передані благодійній організації для досягнення наперед визначених цілей, але не були використанні за призначенням на момент прийняття рішення про ліквідацію, повинні бути передані бенефіціарам до моменту складення проміжного балансу;

3) повідомити благодійників, чії пожертви не були використані благодійною організацією на досягнення цілей, визначених у договорі, про можливість повернення таких пожертв. У такому разі строк звернення

благодійників до благодійної організації, що ліквідується, не може бути меншим одного місяця з дня надходження відповідного повідомлення. Відповідні звернення благодійників розглядаються ліквідаційною комісією (ліквідатором) протягом 10-ти днів з моменту їх отримання. Вимоги благодійників про повернення невикористаних за призначенням пожертв, щодо яких було прийнято рішення про їх задоволення включаються до проміжного балансу та задовольняються першочергово до задоволення вимог кредиторів благодійної організації, що ліквідується.

Ліквідаційна комісія (ліквідатор) виконує інші завдання, покладені на неї законодавством України.

2. Активи, що залишаються під час ліквідації благодійних організацій після задоволення вимог їх кредиторів, мають бути передані одній чи кільком благодійним організаціям у порядку, встановленому установчими документами, або за рішенням суду.

3. У випадках, визначених законами України, та за умови відсутності благодійних організацій, зазначених у частині другій цієї статті, активи благодійної організації, що ліквідується, спрямовуються до Державного бюджету України.».

ВИСНОВКИ

В роботі здійснено комплексний науковий аналіз юридичної літератури та законодавства, спрямований на виявлення та вирішення низки теоретичних і практичних проблем щодо визначення правового статусу благодійних організацій як суб'єктів цивільного права. За результатами проведеного комплексного дослідження сформульовано такі основні висновки:

1. Досліджено низку нормативно-правових актів України, що регулюють правовідносини щодо провадження благодійної діяльності. Встановлено, що законодавство України у сфері благодійності загалом ефективно урегульовує досліджувані правовідносини та відповідає сучасним європейським підходам. Однак, комплексний аналіз чинних правових норм та практики їх застосування дозволяє стверджувати про наявність певних суперечливих підходів та колізій. Для їх усунення та з метою підвищення ефективності правового регулювання здійснюваної благодійної діяльності обґрунтована низка пропозицій, зокрема, щодо необхідності уніфікації термінології шляхом виключення визначення поняття «благодійна діяльність» із Закону України «Про Товариство Червоного Хреста в Україні».

На підставі проведеного аналізу нормативного визначення благодійної діяльності запропоновано виокремлювати такі її ознаки: 1) добровільність; 2) надання у формі особистої та/або майнової допомоги; 3) непідприємницький характер; 4) цільова спрямованість.

2. На противагу відображеному у нормі ст. 3 Закону України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» правовому підходу та з урахуванням загальнодозвільного принципу правового регулювання, який є центральним у приватних правовідносинах, вказано на доцільність закріплення у Законі відкритого переліку сфер та видів благодійної діяльності. Водночас обґрунтовано необхідність визначення цілей та сфер, в яких забороняється провадити таку діяльність. До них пропонується віднести ті, що суперечать публічному порядку, принципам гуманності і моралі, а

також чинному законодавству України, зокрема, спрямовані на приниження честі та гідності особи, посягання на права та свободи людини, розпалювання міжетнічної, расової, релігійної ворожнечі, пропаганду війни, насильства, порушення суверенітету і територіальної цілісності України, пропаганду комуністичного та/або націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів та їхньої символіки тощо.

3. На підставі дослідження наукових концепцій та поглядів вітчизняних та зарубіжних вчених на ознаки та правову природу юридичних осіб загалом та благодійних організацій зокрема, виокремлено дві групи ознак, що притаманні благодійній організації:

1) загальні, якими наділені всі юридичні особи: організаційна єдність; майнова відокремленість; самостійна майнова відповідальність; наявність цивільної право- та дієздатності; здатність юридичної особи діяти в цільному обороті від власного імені, зокрема самостійно бути позивачем і відповідачем у суді; здійснення діяльності на підставі установчих документів;

2) спеціальні, що характеризують благодійні організації як особливих суб'єктів цивільного права: мета – здійснення благодійної діяльності; особлива спрямованість одержаного прибутку, неможливість його розподілу між засновниками, учасниками, представниками трудового колективу тощо; специфічне коло правонаступників у випадку реорганізації, а також цільовий характер використання майна, що залишилося під час ліквідації.

З урахуванням комплексу ознак, притаманних благодійній організації, запропоновано визначати її як непідприємницьку юридичну особу приватного права, основною метою якої є здійснення благодійної діяльності.

4. Встановлено, що виокремлені в Законі такі види благодійних організацій як благодійне товариство та благодійна установа характеризуються визначальними рисами, притаманними закріпленим у ЦК України організаційно-правовим формам юридичних осіб. Благодійне товариство та благодійна установа є різновидами таких організаційно-правових форм юридичних осіб як товариство та установа. За сукупністю

законодавчо визначених ознак благодійний фонд не може бути визнаний окремою організаційно-правовою формою юридичних осіб. Втім, з огляду на характерні ознаки цей вид благодійних організацій належить до категорії непідприємницьких товариств.

Водночас акцентовано на необхідності формування та відображення у законодавстві України системи організаційно-правових форм власне непідприємницьких юридичних осіб.

Обґрунтована доцільність відображення у Статистичному класифікаторі організаційних форм суб'єктів економіки організаційно-правових форм юридичних осіб, які закріплені у ЦК України. Це дозволить привести зміст Статистичного класифікатора організаційних форм суб'єктів економіки у відповідність до норм чинного законодавства України.

5. Встановлено, що положення ст. 131 ГК України, які визначають особливості статусу благодійних організацій, суперечать загальним положенням цивільного законодавства України щодо порядку затвердження установчих документів організації. До того ж, ч. 1 та 3 цієї статті в частині визначення засновників благодійної організації базуються на нормах Закону України «Про благодійництво та благодійні організації», який втратив свою чинність. З урахуванням зазначеного, обґрунтовано доцільність закріплення у ГК України положення про те, що засновниками благодійних організацій можуть бути дієздатні фізичні та юридичні особи, крім органів державної влади, органів місцевого самоврядування, інших юридичних осіб публічного права, а установчі документи цієї організації затверджуються засновниками або уповноваженими ними особами.

6. Вказано, що благодійна організація як юридична особа приватного права наділена універсальною правоздатністю.

Досліджено право на символіку як одне із особистих немайнових прав благодійної організації, яким вона володіє відповідно до приписів ЦК України. Акцентовано, що законодавством України не закріплено право благодійної організації на реєстрацію її символіки як це встановлено для

громадських об'єднань, організацій роботодавців, політичних партій тощо. Символіка благодійної організації не лише індивідуалізує благодійну юридичну особу, але й може вказувати на напрями та сфери її діяльності, визначені цілі, завдання тощо. Запропоновано закріпити у Законі право благодійної організації мати власну символіку, державна реєстрація якої відбуватиметься відповідно до Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань».

7. Договір про благодійну пожертву є основним регулятором відносин між благодійником, благодійною організацією та бенефіціаром. Такий договір є реальним, безвідплатним та односторонньо зобов'язуючим. Він може бути укладений на користь третьої особи (бенефіціара), якщо в подальшому пожертва повинна бути передана визначеній особі.

Істотною умовою цього договору є цілі, для досягнення яких надається відповідна пожертва. Таким чином нецільове використання пожертви є порушенням умов договору. При цьому не має значення повністю чи частково благодійна пожертва була спрямована на досягнення інших цілей, ніж закріплені в договорі. Зважаючи на законодавчо визначену можливість благодійних організацій провадити господарську діяльність без мети одержання прибутку, обґрунтовано доцільність встановлення в Законі загальної заборони спрямування цільових активів благодійної організації (благодійних пожертв, грантів тощо) на покриття адміністративних та інших витрат, зокрема, на погашення заборгованості за позикою чи кредитом, виконання судових рішень про стягнення коштів тощо.

8. Доведено необхідність деталізації положень Закону щодо публічного збору благодійних пожертв у скриньки з метою впровадження ефективної системи контролю за цільовим використанням зібраних пожертв. Вказано на доцільність закріплення в Законі вимоги щодо опломбування відповідної скриньки індикаторною пломбою банку, в якому відкрито рахунок благодійної організації, бенефіціара або його законного представника. Відповідні дії щодо опломбування, перевірки цілісності

скриньки та пломб, її розпломбування, виїмки та перерахунку коштів повинні здійснюватися у приміщенні банку його працівником його працівником за участю особи, що здійснювала публічний збір пожертв від власного імені чи від імені або на користь благодійної організації, іншого бенефіціара або його законного представника. Отримані кошти вносяться на поточний рахунок особи, на користь якої здійснювався збір, та повинні бути використані на досягнення цілей, для яких проводився збір. Ці кошти не можуть бути використані на фінансування адміністративних та інших витрат благодійної організації, бенефіціара або його законного представника.

9. Обґрунтовано потребу удосконалення правового забезпечення благодійних ендавментів в Україні. Акцентовано на доцільності закріплення на законодавчому рівні можливості формування ендавменту не лише за рахунок коштів та цінних паперів, але й іншого рухомого та нерухомого майна. Відповідно сформований ендавмент доцільно передавати в управління на підставі договору, укладеного між благодійником (установник управління) та управителем. Встановлено, що договір управління благодійним ендавментом є різновидом договору управління майном, який урегульовано нормами гл. 70 ЦК України. Йому притаманні всі ті ж ознаки та характеристики, що і договору управління майном: він є реальним, оплатним, двосторонньо зобов'язуючим (взаємним) та строковим. Вигодонабувачем за договором може бути благодійник або інша визначена ним особа. Благодійна організація у зазначених правовідносинах може бути як установником управління, так і вигодонабувачем.

10. Аргументовано, що випадки винесення судом рішення про примусове припинення благодійної організації, що закріплені у ст. 27 Закону, повинні розглядатися крізь призму відповідальності такої організації. Акцентовано на тому, що використання благодійною організацією активів (доходів) з порушенням вимог Закону може бути підставою винесення судом рішення про примусове припинення такої організації. На відміну від законодавчо закріпленої тривалості правопорушення (12 місяців)

запропоновано кожен окремий факт правопорушення розцінювати як підставу звернення до суду про примусове припинення благодійної організації. При розгляді таких справ суд має надати належну правову оцінку з огляду на сукупність всіх обставин справи.

Неможливість самостійної ліквідації або реорганізації благодійної організації не може бути підставою постановлення судового рішення про припинення організації як спосіб притягнення її до відповідальності за правопорушення у сфері благодійності, що обумовлює потребу внесення змін у ст. 27 Закону.

З урахуванням диспозитивних засад правового регулювання доведено можливість примусового припинення благодійної організації виключно у формі її ліквідації.

11. Досліджено механізм забезпечення законних прав та інтересів бенефіціарів та благодійників в процесі припинення благодійних організацій. Вказано, що характер правовідносин цих осіб із організацією, що припиняється, відрізняється від звичних зобов'язальних відносин, що існують між кредитором та боржником. Обґрунтовано, що законні права та інтереси бенефіціарів та благодійників обов'язково повинні бути враховані в процедурі ліквідації благодійної організації, незважаючи на закріплену у ст. 112 ЦК України черговість задоволення вимог кредиторів.

З метою забезпечення дотримання балансу прав та інтересів благодійників і бенефіціарів в процесі ліквідації запропоновано на законодавчому рівні встановити спеціальні обов'язки ліквідаційної комісії (ліквідатора) благодійної організації:

- забезпечити припинення здійснення всіх видів благодійної діяльності з моменту прийняття рішення про ліквідацію організації;
- виконати до моменту складення проміжного балансу матеріальні зобов'язання благодійної організації перед бенефіціарами, не виконані на момент прийняття рішення про ліквідацію;

– повідомити благодійників, чий пожитви не були використані благодійною організацією на досягнення цілей, визначених у договорі, про можливість повернення таких пожитв. Вимоги благодійників про повернення невикористаних за призначенням пожитв, щодо яких було прийнято рішення ліквідаційної комісії (ліквідатора) про їх задоволення включаються до проміжного балансу та задовольняються першочергово до задоволення вимог кредиторів благодійної організації, що ліквідується.

Розроблено проект змін та доповнень до чинного законодавства України у сфері благодійної діяльності, зокрема:

I. Запропоновано внести такі зміни та доповнення до ГК України:

1. Частини 1 і 4 ст. 131 ГК України викласти у такій редакції: «1. Засновниками благодійних організацій можуть бути дієздатні фізичні та юридичні особи, крім органів державної влади, органів місцевого самоврядування, інших юридичних осіб публічного права.

4. Благодійна організація діє на основі установчих документів, що затверджуються *засновником (засновниками) або уповноваженими ними особами, і є непідприємницькою юридичною особою приватного права.*».

2. Частину 3 цієї статті виключити.

II. Запропоновано внести такі зміни та доповнення до ЦК України:

1. Доповнити п. 3 ч. 1 ст. 110 ЦК України словами «або іншого суб'єкта, визначеного законом».

III. Запропоновано внести такі зміни та доповнення до Закону України «Про благодійну діяльність та благодійні організації»:

1. П. 2 ч. 1 ст. 1 Закону викласти у такій редакції: «благодійна діяльність – це добровільна особиста та/або майнова допомога для досягнення *не заборонених цим Законом* цілей, що не передбачає одержання благодійником прибутку, а також сплати будь-якої винагороди або компенсації благодійнику від імені або за дорученням бенефіціара;».

2. Уточнити редакцію ч. 1 ст. 3 Закону: «Цілями благодійної діяльності є сприяння законним інтересам бенефіціарів у сферах благодійної діяльності, *не заборонених* цим Законом, а також розвиток і підтримка цих сфер у *публічних* інтересах.».

3. Доповнити ч. 2 ст. 3 Закону, що визначає сфери благодійної діяльності пунктом 16 такого змісту: «16) інші сфери, не заборонені законом.».

4. Доповнити ст. 3 Закону частиною 4 такого змісту: «4. Забороняється здійснення благодійної діяльності у сферах чи для цілей, що суперечать публічному порядку, принципам гуманності і моралі, а також чинному законодавству України, зокрема, спрямованої на приниження честі та гідності особи, посягання на права та свободи людини, розпалювання міжетнічної, расової, релігійної ворожнечі, пропаганду війни, насильства, порушення суверенітету і територіальної цілісності України, пропаганду комуністичного та/або націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів та їхньої символіки тощо.».

5. Викласти п. 3 ч. 1 ст. 1 Закону у такій редакції: «3) благодійна організація – *непідприємницька* юридична особа приватного права, основною метою якої є здійснення благодійної діяльності;».

6. Доповнити Закон новою статтею 11-1 такого змісту:

«Стаття 11-1. Символіка благодійних організацій

1. Благодійна організація може мати власну символіку (емблему, прапор), яка підлягає реєстрації відповідно до Закону України "Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань".

2. Символіка благодійної організації не повинна відтворювати:

1) державні символи України;

2) інші офіційні символи чи знаки, які використовуються державними органами, органами влади Автономної Республіки Крим та органами

місцевого самоврядування, державні та інші нагороди, печатки та інші відмітні знаки цих органів;

3) державні герби, прапори або офіційні назви інших держав;

4) ім'я або зображення фізичної особи без письмової згоди такої особи або її спадкоємців, засвідченої в установленому законом порядку, якщо інше не передбачено законом;

5) інші символи та знаки, використання яких обмежено законом.

3. Символіка благодійної організації має відрізнятися від зображення вже зареєстрованої символіки іншої благодійної організації.

4. Символіка благодійної організації затверджується уповноваженим органом управління благодійною організацією в порядку, визначеному її установчими документами.

5. Рішення про затвердження символіки має містити: вид символіки, її зображення та опис. Опис символіки повинен містити інформацію про кольори, масштаби та пропорції елементів символіки. Зображення символіки повинно містити повне або скорочене найменування благодійної організації.

6. Благодійна організація має право на використання власної символіки з дня її реєстрації. Забороняється використання зареєстрованої символіки благодійної організації фізичними та юридичними особами без згоди такої організації та для цілей, не пов'язаних з діяльністю такої благодійної організації.».

7. Доповнити ч.3 ст. 16 Закону нормою: «Використання цільових активів благодійної організації (благодійних пожертв, грантів тощо) на покриття адміністративних та інших витрат, зокрема, на погашення заборгованості за позикою чи кредитом, виконання судових рішень про стягнення коштів тощо забороняється».

8. Деталізувати ч. 4 ст. 16 Закону, сформулювавши її таким чином: «4. Благодійні організації мають право здійснювати господарську діяльність, дохід (прибуток) від якої спрямовується на досягнення основної мети, покриття адміністративних витрат і не підлягає розподілу між

засновниками, учасниками, працівниками (крім оплати їхньої праці, нарахування єдиного соціального внеску), членами органів управління організації та іншими пов'язаними з ними особами.».

9. Внести зміни у статтю 18 Закону, виклавши її у такій редакції:

«Стаття 18. Припинення благодійних організацій

1. Припинення благодійних організацій здійснюється відповідно до положень ЦК України з урахуванням особливостей, встановлених цим Законом.

2. Рішення про припинення благодійної організації приймає орган управління, уповноважений установчими документами благодійної організації.

Судове рішення про ліквідацію благодійної організації може бути постановлене за позовом державного реєстратора, спеціально уповноваженого органу з питань державної реєстрації або іншої заінтересованої особи, зокрема, у разі використання активів (доходів) благодійної організації з порушенням встановлених цим Законом вимог до здійснення благодійної діяльності або в інших випадках, визначених Законом.

3. правонаступниками благодійної організації у разі її реорганізації має бути одна чи кілька благодійних організацій.».

10. Доповнити Закон статтею 18-1, виклавши її у такій редакції:

«Стаття 18-1. Особливості порядку ліквідації благодійних організацій

1. Ліквідаційна комісія (ліквідатор) зобов'язана:

1) забезпечити припинення здійснення всіх видів благодійної діяльності благодійною організацією з моменту прийняття рішення про її ліквідацію;

2) виконати матеріальні зобов'язання благодійної організації перед бенефіціарами, не виконані до моменту прийняття рішення про ліквідацію. Усі кошти та майно, що були передані благодійній організації для досягнення наперед визначених цілей, але не були використанні за призначенням на

момент прийняття рішення про ліквідацію, повинні бути передані бенефіціарам до моменту складення проміжного балансу;

3) повідомити благодійників, чиї пожертви не були використані благодійною організацією на досягнення цілей, визначених у договорі, про можливість повернення таких пожертв. У такому разі строк звернення благодійників до благодійної організації, що ліквідується, не може бути меншим одного місяця з дня надходження відповідного повідомлення. Відповідні звернення благодійників розглядаються ліквідаційною комісією (ліквідатором) протягом 10-ти днів з моменту їх отримання. Вимоги благодійників про повернення невикористаних за призначенням пожертв, щодо яких було прийнято рішення про їх задоволення включаються до проміжного балансу та задовольняються першочергово до задоволення вимог кредиторів благодійної організації, що ліквідується.

Ліквідаційна комісія (ліквідатор) виконує інші завдання, покладені на неї законодавством України.

2. Активи, що залишаються під час ліквідації благодійних організацій після задоволення вимог їх кредиторів, мають бути передані одній чи кільком благодійним організаціям у порядку, встановленому установчими документами, або за рішенням суду.

3. У випадках, визначених законами України, та за умови відсутності благодійних організацій, зазначених у частині другій цієї статті, активи благодійної організації, що ліквідується, спрямовуються до Державного бюджету України.».

11. Викласти ч. 2 ст. 27 Закону у такій редакції: «2. Судове рішення про ліквідацію благодійної організації може бути постановлене за позовом державного реєстратора, спеціально уповноваженого органу з питань державної реєстрації або іншої заінтересованої особи, зокрема, у разі використання активів (доходів) благодійної організації з порушенням встановлених цим Законом вимог до здійснення благодійної діяльності.».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Australian Charities and Not-for-profits Commission Regulation 2013. URL: <https://www.comlaw.gov.au/Details/F2013C00451>
2. Canada Revenue Agency. URL: <https://www.canada.ca/en/revenue-agency.html>
3. Charities Act 2011. URL: <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2011/25/contents>
4. Rutzen D., Durham M. and Moore D. NPO legislation in Central and East Europe. URL: <http://www.icnl.org/knowledge/library/index.php>
5. Абросимова Е. А. Благотворительные организации в Российской Федерации: Граждан.-правовые аспекты: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Москва, 1994, 166 с.
6. Агапова О. И. Защита прав кредиторов при реорганизации юридических лиц: дис. ... канд. юрид. наук.: 12.00.03. М.: РГБ, 2007. 182 с.
7. Апресян Р. Г. Филантропия: милостыня или социальная инженерия? *Общественные науки и современность*. 1998. № 5. С. 51-60.
8. Басин Ю. Г. Юридические лица по гражданскому законодательству Республики Казахстан: Учеб. Пособие. Алматы, 1996. 158 с.
9. Беляев К. П. Некоммерческие организации в системе юридических лиц. *Цивилистические записки: Межвузовский сборник научных трудов*. 2004. Вып. 3. С. 390–405.
10. Благодійний ярмарок від IWCK. URL: <http://foodandmood.com.ua/event/afisha/1591634BlagodijnijarmarokvdIWCK>
11. Благодійні SMS – добро з кожного телефона. URL: <http://www.ufb.org.ua/sektor-blagodijnosti/blagodijni-organizacii/analitichni-materiali-blagodijnix-organizacij.htm?id=4278>
12. Благодійні інституції України: сучасний стан та перспективи розвитку (за результатами соціологічного дослідження) / [О. В. Безпалько,

Ю. М. Галустян, А. В. Гулевська-Черниш та ін.]. Київ: Книга плюс, 2008. 120 с.

13. Благодійність через Інтернет. URL: <http://history.lohotron.in.ua/internet-shahrajstvo/blahodijnist-cherez-internet/>

14. Благотворительный магазин Laska Store – продавать и покупать можно с заботой о ближнем. URL: <http://businessviews.com.ua/ru/business/id/blagotvoritelnyj-magazin-laska-store-prodat-i-pokupat-mozhno-s-zabotoj-o-blizhnem-664/>

15. Блащук Т. В. Організаційно-правові форми юридичних осіб у сучасному цивільному праві. *Підприємництво, господарство і право*. 2005. № 8. С. 3–5.

16. Бобик І. І. Поняття та ознаки благодійних організацій як учасників цивільних правовідносин. *Удосконалення правового регулювання статусу неприємницьких організацій в Україні: Збірник наукових праць (за результатами роботи «круглого столу»)*. К.: НДІ приватного права і підприємництва ім. академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України, 2014. С. 62-65.

17. Богданов Е. В. Сущность и ответственность юридического лица. *Государство и право*. 1997. № 10. С. 97–101.

18. Большой энциклопедический словарь / Под. ред. А. М. Прохорова. Изд. 2-е, перераб. и доп. М.; СПб., 2000. 1648 с.

19. Борисова В. І. Інститут юридичної особи у праві України. *Право України*. 2010. № 12. С. 25–31.

20. Братусь С. Н. Юридические лица в советском праве. М.: Юрид. изд-во Министерства юстиции СССР, 1947. 364 с.

21. Буздуган Я. М. Правова характеристика благодійності, благодійництва та благодійної діяльності. *Віче*. 2011. № 4. С. 7-10. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/viche_2011_4_4.pdf

22. Буздуган Я. М. Організаційно-правові форми та принципи сучасної благодійної діяльності в Україні. *Віче*. 2011. № 10. С. 5-8.

23. Булатов Є. В. Правовий статус установи як учасника господарських відносин: автореф. дис. ... канд. юр. наук: 12.00.04. Донецьк, 2005. 22 с.
24. Буничева М. Г. Понятие правопреемства при реорганизации юридических лиц. *Вестник Пермского университета*. 2012. Вып. 1(15). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/ponyatie-pravopreemstva-pri-reorganizatsii-yuridicheskikh-lits>
25. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. К.: Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.
26. Венедиктов А. В. Государственная социалистическая собственность М.-Л.: Издательство АН СССР, 1948. 839 с.
27. Вінник О. М. Теоретичні аспекти правового забезпечення реалізації публічних і приватних інтересів в господарських товариствах : автореф. дис. ... докт. юр. наук: 12.00.04. Київ, 2004. 34 с.
28. Волошин Т. В Івано-Франківську відбувся масштабний благодійний аукціон “Твори добро”. *Галицький кореспондент*. 2017. URL: <http://gk-press.if.ua/v-ivano-frankivsku-vidbuvsya-masshtabnyj-blagodijnyj-auktsion-tvory-dobro/>.
29. Гамбаров Ю. С. Курс гражданского права. Т. 1. Часть общая. СПб.: Тип. М.М. Стасюлевича, 1911. 780 с.
30. Гончаренко М. В. Критический анализ нововведений в законодательстве Украины о благотворительных организациях (хозяйственно-правовой аспект). *Вісник економічної науки України*. 2014. № 1 (25). С. 22–24
31. Господарський кодекс України від 16.01.2003 р. № 436-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 18. № 19-20. № 21-22. Ст. 144.
32. Гражданское и торговое право капиталистических государств / Отв. ред.: Васильев Е. А.. 3-е изд., перераб. и доп. М.: Междунар. отношения, 1993. 560 с.

33. Гражданское право России. Курс лекций. Часть первая/ Под ред. О. Н. Садикова. М.: Юрид. лит-ра, 1996. 304 с.
34. Гражданское право: в 2 т. / Отв. ред. Е. А. Суханова. Т. 1. М., 1998. 704 с.
35. Гражданское право: словарь-справочник / под ред. М. Ю. Тихомирова. – М.: Изд. г-на Тихомирова, 1996. 575 с.
36. Гражданское право: учебник. Т. 1. 6-е изд., перераб. и доп. / под ред. А. П. Сергеева, Ю. К. Толстого. М.: ООО «ТК Велби», 2002. 776 с.
37. Грибанов В. П. Юридические лица. М.: Юрид. лит., 1961. 163 с.
38. Довгерт А. Проблеми кодифікації цивільного (приватного) права в Україні. *Українське право*. 1998. № 1. С. 39-50.
39. Договір про благодійну діяльність № 1. 2016. URL: https://oml1.io.ua/s911071/blagodiyna_dopomoga.
40. Договір про благодійну діяльність. 2013. URL: <http://lyceum38.kiev.ua/parents/blagodiynyy-fond/dogovir-pro-blagodiynnu-diyal%60nist%60/>.
41. Жаворонков Р. Н. Гражданско-правовое регулирование добровольческой и благотворительной деятельности в Российской Федерации: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Москва, 2004. 189 с.
42. Жданов Д. В. Реорганизация акционерных обществ в Российской Федерации. М.: Статут, 2001. 204 с.
43. Жигалкін І. П. Установи як юридичні особи. Харків: Право, 2010. 168 с.
44. Заїка Ю. О. Українське цивільне право. Навч. посіб. К.: Істина, 2005. 312 с.
45. Зауваження Головного юридичного управління Апарату Верховної Ради України до проекту Закону України «Про благодійництво та благодійні організації» (реєстраційний № 6343). Офіційний веб-портал Верховної Ради України. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?id=&pf3516=6343&skl=7

46. Захарова Е. И. О понятии «имущественная обособленность юридического лица». *Грамота*. 2013. № 4. Ч. III. С. 59-61.
47. Зубатенко О. М. Припинення суб'єктів господарювання: дис. ... канд. юр. наук: 12.00.04. Донецьк, 2007. 223 с.
48. Иоффе О. С. Советское гражданское право. М.: Юрид. лит., 1967. 494 с.
49. Кацюба К. В. До питання про цивільну правосуб'єктність непідприємницьких товариств. *Актуальні проблеми приватного права* : матеріали міжнар. наук.практ. конф., присвяч. 92-й річниці з дня народж. дра юрид. наук, проф., чл.кор. АН УРСР В. П. Маслова. Харків, 2014. С. 304–307.
50. Кияни створили благодійну платформу «Мурахи», аби допомагати українській армії. URL: <http://life.pravda.com.ua/society/2014/10/20/182408/>
51. Коган З. Правопреемство: Гражданский кодекс. *Профсоюзы и экономика*. 1997. № 5. С. 80-84
52. Кожушко О. О. Адміністративноправове регулювання порядку створення та діяльності благодійних організацій в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Запоріжжя, 2013. 200 с.
53. Козлова Н. В. Правосуб'єктность юридического лица по российскому гражданскому праву: дис. ... докт. юр. наук: 12.00.03. Москва, 2004. 449 с.
54. Козлова Н. В. Правосуб'єктность юридического лица. Москва: Статут, 2005. 220 с.
55. Комментарий к гражданскому кодексу Российской Федерации, части первой (постатейный) / под ред. О. Н. Садикова. М., 1997. 778 с.
56. Комментарий к Федеральному закону о некоммерческих организациях / под ред. М. Ю. Тихомирова М.: Изд-во М. Ю. Тихомирова, 1998. 307 с.

57. Комментарий к Федеральному закону о некоммерческих организациях: 3-е издание, переработанное и дополненное / Под. ред. В. В. Залесского, Р. Ф. Калистратовой. М.: Юрайт, 2000. 260 с.

58. Комментарий части первой Гражданского Кодекса Российской Федерации. М.: Редакция журнала «Хозяйство и право», Фирма «СПАРК», 1995. 597 с.

59. Коновейчук Х. Б. Конституційно-правове забезпечення благодійної діяльності в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету: Серія: Право*. 2013. № 21. Ч. 2. Т. 1. С. 136–138.

60. Конституція України від 28.06.1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

61. Концепция развития гражданского законодательства Российской Федерации / Вступ. ст. А. Л. Маковского. М.: Статут, 2009. 160 с.

62. Кочин В. В. Цивільна правоздатність юридичної особи як ознака учасника приватних відносин. *Приватне право і підприємництво. Збірник наукових праць*. 2012. № 11. С. 85–88.

63. Кочин В. В. Непідприємницькі товариства як юридичні особи приватного права: монографія. К.: НДІ приватного права і підприємництва ім. акад. Ф. Г. Бурчака НАПрН України, 2013. 200 с.

64. Красавчиков О. А. Сущность юридического лица. *Советское государство и право*. 1976. № 1. С. 47-55.

65. Кумаритова А. А. Гражданско-правовое положение некоммерческих организаций в сфере благотворительной деятельности: дис. ... канд. юр. наук: 12.00.03. Москва, 2006. 208 с.

66. Кучеренко І. М. Організаційно-правові форми юридичних осіб приватного права: автореф. дис. ... докт. юр. наук: 12.00.03. Київ, 2004. 30 с.

67. Кучеренко І. М. Організаційно-правові форми юридичних осіб приватного права: монографія. К.: Юрид. вид-во «Аста», 2004. 328 с.

68. Лещенко Д. С. Правовий статус установ в цивільному праві України: дис. ... канд. юр. наук: 12.00.03. Київ, 2005. 196 с.

69. Литвин І. В. Принципово важливі новели регулювання діяльності благодійних організацій в Україні. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2013. № 4. С. 60-64. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzizvru_2013_4_13
70. Літвіна О. Ю. Правове положення благодійних організацій в Україні: дис. ... канд. юр. наук: 12.00.03. Харків, 2003. 178 с.
71. Літвіна О. Ю. Правове положення благодійних організацій в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Харків, 2003. 21 с.
72. Ломакин Д. В. Корпоративные отношения предмет гражданско-правового регулирования. *Законодательство*. 2004. № 5. С. 58-56; № 6. С. 50-58
73. Ломидзе О. Отчуждение обязательственных прав. *Хозяйство и право*. 2002. № 6. С. 13–16
74. Мартемьянов В. С. Хозяйственное право. Курс лекций. М.: БЕК, 1994. Т. 1. 301 с.
75. Марченко О. В. Природа благодійної діяльності в Україні *Науковий вісник Херсонського державного університету: Серія: Юридичні науки*. № 4. Том 2. Херсон, 2013. С. 62-66. URL: http://www.lj.kherson.ua/pravo04/part_2/18.pdf
76. Мирина Н. В. Реорганизация хозяйственных обществ в РФ. Особенности реорганизации в форме слияния и присоединения. Germany: Lap Lambert Academic Publishing, 2011. 178 с.
77. Науково-практичний коментар Господарського кодексу України: 2-е вид., перероб. і допов. / за заг. ред. Г. Л. Знаменського, В. С. Щербини.; кол. авт.: О. А. Беяневич, О. М. Вінник, В. С. Щербина та ін. К.: Юрінком Інтер, 2008. 720 с.
78. Некрасов А. Я. Благотворительность. М.: МГУ, 2000. 482 с.
79. Омецінська М. В. Сучасний стан благодійності та меценатства в Україні: проблеми та перспективи розвитку. *Вісник Державної академії керівних кадрів культури і мистецтв*. 2010. № 3. С. 164-168.

80. Ондрушек Д. Хрестоматия для некоммерческих организаций. Братислава: Eterna Press, 2003. 347 с.

81. Петрова К. А. Термінологія у сфері благодійності в сучасній історіографії. *Наукові записки. Збірник праць молодих вчених та аспірантів*. 2010. № 21. С. 542-553

82. Податковий кодекс України: Закон України від 02.12.2010 № 2755-VI. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.

83. Постанова Одеського апеляційного господарського суду від 07.12.2016 у справі № 916/1819/16. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/63254437>

84. Притыка Д. Н., Карабань В. Я., Ротань В.Г. Научно-практический комментарий к гражданскому законодательству Украины. В 4-х томах. Киев-Севастополь: Институт юридических исследований, 2000. Т. 1. 944 с.

85. Про благодійництво та благодійні організації: Закон України від 16.09.1997 № 531/97-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1997. № 46. Ст. 292

86. Про благодійні фонди: Постанова Президії Верховної Ради України від 26.10.1992 р. № 2731-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. №52. Ст. 687

87. Про благодійність і спонсорство: Закон Республіки Молдова від 31.10.2002 № 1420. URL: <http://lex.justice.md/viewdoc.php?action=view&view=doc&id=312770&lang=2>.

88. Про благодійність: Закон Республіки Казахстан від 16.11.2015 № 402-М. URL: http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=32932361&show_di=1.

89. Про благодійну діяльність та благодійні організації: Закон Російської Федерації від 11.08.1995 № 135-ФЗ. URL: https://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_7495/

90. Про благодійну діяльність та благодійні організації: Закон України від 05.07.2012 № 5073-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 25. ст. 52

91. Про виконавче провадження: Закон України від 02.06.2016 № 1404-VIII. *База даних «Законодавство України»* / ВР України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1404-19>

92. Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом: Закон України від 14.05.1992 № 2343-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 31. Ст. 440

93. Про внесення змін до деяких законів України щодо протидії зловживанням у сфері благодійництва: Проект Закону України від 02.10.2015 № 3215. Офіційний веб-портал Верховної Ради України. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=56679

94. Про внесення змін до деяких законів України щодо створення сприятливих умов для впровадження благодійних телекомунікаційних повідомлень: Закон України від 06.10.2016 № 1664-VIII. *База даних «Законодавство України»* / ВР України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1664-19>

95. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення матеріально-фінансового забезпечення обороноздатності держави: Закон України від 08.04.2014 № 1190-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 23. ст. 871

96. Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо створення сприятливих умов для впровадження благодійних телекомунікаційних повідомлень: Закон України від 06.10.2016 № 1665-VIII. *База даних «Законодавство України»* / ВР України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1665-19>

97. Про впорядкування, приймання та розподіл гуманітарної допомоги: Постанова Кабінету Міністрів України від 24.07.1993 № 573. *База*

даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/573-93-%D0%BF>

98. Про громадські об'єднання: Закон України від 22.03.2012 № 4572-VI. *Голос України*. 2012. № 70

99. Про державні лотереї в Україні: Закон України від 06.09.2012 № 5204-VI. *Відомості Верховної Ради України*, 2013. № 31. ст. 369

100. Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб підприємців та громадських формувань: Закон України від 15.05.2003 № 755-IV. *База даних «Законодавство України» / ВР України*. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/75515>.

101. Про деякі питання визнання правочинів (господарських договорів) недійсними: Постанова Пленуму Вищого господарського суду України від 29.05.2013 № 11. *Вісник господарського судочинства*. 2013. № 4. ст. 22

102. Про затвердження Вимог до написання найменування юридичної особи, її відокремленого підрозділу, громадського формування, що не має статусу юридичної особи, крім організації профспілки: Наказ Мін'юсту України від 05.03.2012 № 368/5. *Офіційний вісник України*. 2012. № 20. Ст. 135

103. Про затвердження Положення про порядок державної реєстрації благодійних організацій: Постанова Кабінету Міністрів України від 30.03.1998 № 382. *Офіційний вісник України*. 1998. № 13. Ст. 59

104. Про затвердження Порядку здійснення публічного збору благодійних пожертв для забезпечення бойової, мобілізаційної готовності, боєздатності та функціонування Збройних Сил України: Постанова КМ України від 30.06.2015 № 451. *База даних «Законодавство України» / ВР України*. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/451-2015-%D0%BF>

105. Про затвердження Тимчасових правил реєстрації благодійних фондів у новій редакції: Наказ Міністерства юстиції України від 06.10.1994

№ 25/5. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0087-95>

106. Про об'єднання громадян: Закон України від 16.06.1992 № 2460-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 34. ст. 504

107. Про оподаткування прибутку підприємств: Закон України від 22.05.1997 № 334/94-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1995. № 4. Ст. 28

108. Про пільги щодо оподаткування добровільних пожертвувань юридичних та фізичних осіб: Указ Президента України від 12.08.1995 № 750/95. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/750/95>

109. Про політичні партії в Україні: Закон України від 05.04.2001 № 2365-ІІІ. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2365-14>

110. Про систему валютного регулювання та валютного контролю: Декрет Кабінету Міністрів України від 19.02.1993 № 15-93. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/15-93>

111. Про справляння податку на додану вартість з імпорتنих товарів: Указ Президента України від 30.06.1995 *Урядовий кур'єр*. 1995. № 98

112. Про судову практику у справах про захист гідності та честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 27.02.2009 № 1. *Вісник Верховного суду України*. 2009. № 3. ст. 7

113. Про Товариство Червоного Хреста України: Закон України від 28.11.2002 № 330-ІV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 5. Ст. 47

114. Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг: Закон України від 12.07.2001 № 2664-ІІІ. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/266414>

115. Прошин С. Н. Дееспособность юридического лица – одна из составляющих его правоспособности. *Нотариус*. М.: Юрист, 2012, № 2. С. 26-29
116. Річний звіт Міжнародного фонду «Відродження» 2010 р. URL: https://issuu.com/irf_ua/docs/annual_report_2010
117. Рішення Господарського суду Дніпропетровської області від 27.04.2016 у справі № 904/1241/16. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/57513649>
118. Рішення Господарського суду Харківської області від 22.12.2014 у справі № 913/1561/14. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/42012896>
119. Рішення Європейського суду з прав людини від 03.04.2008 р. Справа «Корецький та інші проти України» (Заява № 40269/02). База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/974_446
120. Рішення Конституційного Суду України від 28.10.2009 № 28-рп/2009. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v028p710-09>
121. Ромовська З. В. Українське цивільне право: Загальна частина. Академічний курс. Підручник, К.: Атіка, 2005. 560 с.
122. Рузакова Е. В. Коммерческая организация как лицо, осуществляющее предпринимательскую деятельность. *Предпринимательское право*. 2008. № 1. С. 21-27
123. Русских В. О. Адміністративно-правові засади діяльності благодійних організацій: автореф. дис. ... канд. юр. наук: 12.00.07. Харків, 2016. 20 с.
124. Сабирова Л. Л. Теоретические и правовые основы юридических лиц в российском и зарубежном праве. *Вестник экономики, права и социологии*. 2014. № 2. С. 142-145
125. Серегин В. Во имя гуманизма и милосердия. *Бизнесинформ*. 1998. № 3. С. 25–28

126. Силк Т. Законодательство США: правовые основы деятельности благотворительного сектора в США. *Материалы рабочей группы комитетов Верховного Совета РФ по свободе совести, вероисповеданиям, благотворительности и милосердию, по средствам массовой информации и связям с общественными организациями и международного семинара ВС РФ и «United Way International» по подготовке проекта закона Российской Федерации о благотворительной и некоммерческой деятельности.* М., 1992. Вип. 3

127. Словник української мови: академічний тлумачний словник (1970–1980). URL: <http://sum.in.ua>

128. СМС-благодійність: чи запрацює система в Україні? URL: <https://dt.ua/socium/sms-blagodiynist-chi-zapracyuye-sistema-v-ukrayini-.html>

129. Снісаренко Л. Ю. Організаційно-правова форма юридичної особи: теоретичне поняття та проблеми практичного застосування. К.: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2015. С. 371-379

130. Советское гражданское право / Под ред. В. А. Ряснцева. М.: Юрид. лит-ра, 1986. 561 с.

131. Соколова С. Ю. Фонды целевого капитала – инструмент благотворительной деятельности. *Экономический журнал.* 2010. Т. 20. № 4. С. 35-40.

132. Спасибо-Фатеева І. Створення юридичної особи. URL: <http://www.ur.com.ua/article/article1.html>

133. Статистичний класифікатор організаційних форм суб'єктів економіки, затверджений Наказом Держстату від 29.09.2014 р. № 271. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/klasf/st_ks/op_skof_2016.htm

134. Статут Благодійного фонду «ВСЕУКРАЇНСЬКИЙ ФОНД ДУХОВНО- СОЦІАЛЬНОГО РОЗВИТКУ «СВІТЛО». URL: <http://fondsvet.org.ua/wp-content/uploads/2012/11/statut.pdf>

135. Статут Благодійного фонду «Фонд КТФ-ОНУ». URL: <http://theorphys.onu.edu.ua/foundation/statut.pdf>

136. Статут Благодійної організації «Добровеличківський благодійний фонд допомоги «Патріот». URL: <http://patriot.dv.kr.ua/statut/6-statut.html>
137. Статут Благодійної організації «Лікарняна каса Полтавщини». URL: http://www.poltavalk.com.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=24:2010-03-09-15-45-09&catid=7&Itemid=74
138. Статут Благодійної організації «Український форум благодійників». URL: <http://ufb.org.ua/aboutus/vizitnakartka/statut.htm>
139. Статут Благодійного фонду «Мій університет». URL: https://nung.edu.ua/files/attachments/statut_1.pdf
140. Ступак Ф. Я. Благодійні товариства Києва (др. пол. XIX – поч. XX ст.): Монографія. К., 1998, 208 с.
141. Суб'єкти цивільного права / [Я. М. Шевченко, І. М. Кучеренко, М. В. Венецька та ін.; за ред. Я. М. Шевченка]. Харків: Харків юридичний, 2009. 632 с.
142. Сулакшин С. С., Бачурина Д. В., Вилицов М. В. и др. Благотворительность в России и государственная политика: монография. М.: Научный эксперт, 2013. 224 с.
143. Суханов Б. А. Реорганизация акционерных обществ и других юридических лиц. *Хозяйство и право*. 1996. № 1. С. 148-152.
144. Глумачний словник української мови. URL: <http://www.uktdik.appspot.com>
145. Тосунян Г., Викулин А. Исключительная правоспособность банка. *Хозяйство и право*. 1999. № 5. С. 58-63.
146. Управління суспільним розвитком: словник-довідник / [уклад. В. Д. Бакуменко, С. О. Борисевич та ін.; за ред. А. М. Михненка, В. Д. Бакуменка]. Київ: НАДУ, 2006. 247 с.
147. Ухвала апеляційного суду Вінницької області від 16.02.2015 у справі № 127/5245/14-ц. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/42775458>

148. Ухвала Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 17.12.2014 у справі № 6-36784св14. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/41993349>

149. Ухвала Львівської міської ради від 07.06.2007 № 897. URL: [http://www8.cityadm.lviv.ua/inTEAM/Uhvaly.nsf/\(SearchForWeb\)/B4C36EEC4431D579C22572FA004A42C2?OpenDocument](http://www8.cityadm.lviv.ua/inTEAM/Uhvaly.nsf/(SearchForWeb)/B4C36EEC4431D579C22572FA004A42C2?OpenDocument)

150. Федюк Л. В. Визначення особистого немайного права юридичної особи. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства*. Івано-Франківськ, 2011. Вип. XXVI. С. 171-176

151. Фундаментальні принципи щодо статусу неурядових організацій в Європі від 05.07.2002. *Юридичний вісник України*. 2002. № 50

152. Харитонов Є. О., Саніахметова Н. О. Цивільне право України: Підручник. Київ: Істина, 2003. 776 с.

153. Хортюк О. В. Генезис категорії «ділова репутації» юридичної особи. *Часопис Київського університету права*. 2010. № 3. С. 184-189

154. Цивільне право в Україні: Курс лекцій: У 6-ти томах. Т.1. / За ред. Р. Б. Шишки та В. А. Кройтора. Харків: Національний університет внутрішніх справ, 2004. 417 с.

155. Цивільне право України. Підручник: У 2 т. / За заг. ред. В. І. Борисової, І. В. Спасибо-Фатєєвої, В. Л. Яроцького. К.: Юрінком Інтер, 2004. Т. 1. 480 с.

156. Цивільний кодекс України від 18.03.2004 № 1618-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40. Ст. 356.

157. Цивільний кодекс України: Науково-практичний коментар / За ред. розробників проекту Цивільного кодексу України. К.: Істина. 928 с.

158. Цирульников В. Н. Определение юридического лица как субъекта гражданского права: Учеб. пособ. Волгоград, 2001. 67 с.

159. Чепурнов В. О. Правовий статус благодійних установ та товариств за законодавством України: дис... канд. юрид. наук: 12.00.03. Київ, 2004. 175 с.

160. Черепахин Б. Б. Труды по советскому гражданскому праву. М.: Статут, 2001. 476 с.
161. Шишка Р. Б. Стадії створення юридичної особи. *Історико-правовий часопис*. 2014. № 1. С. 69-73
162. Шоста Директива Ради № 82/891/ЄС від 17.12.1982, що базується на положенні статті 54 (3) (g) Угоди щодо поділу відкритих акціонерних товариств. Офіційний вісник Європейських Спільнот від 31.12.1982 № L 378/47. URL: <http://old.minjust.gov.ua/45877>
163. Шпуганич І. І. Благодійна діяльність за законодавством України: поняття та ознаки. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2015. № 6. С. 74-78.
164. Шпуганич І. І. Благодійна організація як юридична особа: поняття та ознаки. *Порівняльно-аналітичне право*. 2016. № 1. С. 123-128.
165. Шпуганич І. І. Види благодійної діяльності за законодавством України. *Юридичні дискусії як фактор сталого розвитку правової доктрини та законодавства*: міжнародна науково-практична конференція (Київ, 7-8 квітня 2017 р.). Київ, 2017. С. 25-28.
166. Шпуганич І. І. Особливості використання прибутку від здійснення господарської діяльності благодійною організацією. *Громадянське суспільство в Україні: проблеми забезпечення правотворчої діяльності*: міжнародна науково-практична конференція (Харків, 1-2 квітня 2016 р.). Харків, 2016. С. 36-40.
167. Шпуганич І. І. Поняття і правова природа договорів благодійної пожертви та благодійного гранту. *Право та державне управління: збірник наукових праць*. 2017. № 3 (28). С. 91-97.
168. Шпуганич І. І. Порядок створення та установчі документи благодійних організацій за законодавством України. *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. 2017. № 64. С. 166–174.

169. Шпуганич І. І. Правове регулювання благодійних ендавментів в Україні. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія.: Юриспруденція*. 2017. № 28. С. 100-103.

170. Шпуганич І. І. Правові підстави припинення благодійної організації. *Молодий вчений*. 2016. № 11 (38). С. 356-360.

171. Шпуганич І. І. Припинення благодійних організацій за законодавством України. *Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні: XXIII звітна науково-практична конференція (Львів, 7-8 лютого 2017 р.): у 2-ох ч. Ч. 1. Львів, 2017. С. 245-248.*

172. Шпуганич І. І. Публічний збір благодійних пожертв за допомогою телекомунікаційних повідомлень. *Актуальні проблеми інтелектуального, інформаційного та ІТ права: матеріали другої всеукраїнської науково-практичної конференції (Львів, 27-28 жовтня 2017 р.)*. Львів, 2017. С. 278-283.

173. Юридична енциклопедія: В 6 т. / Редкол.: Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. К.: Укр. енцикл., 1998. Т. 1: А-Г. 672 с. URL: <http://leksika.com.ua/19980614/legal/>

174. Юркевич Ю. М. Припинення юридичних осіб з правонаступництвом за рішенням суду. *Університетські наукові записки*. 2009. № 1. С. 139-143

175. Яворська О. С. Благодійні організації як юридичні особи приватного права. *Удосконалення правового регулювання статусу неприбуткових організацій в Україні: Збірник наукових праць (за результатами роботи «круглого столу»)*. К.: НДІ приватного права і підприємства ім. академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України, 2014. С. 12-16

176. Як оподатковувати благодійну діяльність? Європейські стандарти в Україні. URL: <http://www.ucipr.kiev.ua/modules.php?op>.

177. Якобсон Л. И. Некоммерческий сектор экономики: проблемы правового регулирования. *Государство и право*. 1992. № 3. С. 40–48

**СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ ТА ВІДОМОСТІ
ПРО АПРОБАЦІЮ РЕЗУЛЬТАТІВ ДИСЕРТАЦІЇ**

1. Бобик І. І. Поняття та ознаки благодійних організацій як учасників цивільних правовідносин. *Удосконалення правового регулювання статусу неприбуткових організацій в Україні: Збірник наукових праць (за результатами роботи «круглого столу»)*. К.: НДІ приватного права і підприємництва ім. академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України, 2014. 72 с. С. 62-65.

2. Шпуганич І. І. Благодійна діяльність за законодавством України: поняття та ознаки. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2015. № 6. С. 74-78.

3. Шпуганич І. І. Особливості використання прибутку від здійснення господарської діяльності благодійною організацією. *Громадянське суспільство в Україні: проблеми забезпечення правотворчої діяльності: міжнародна науково-практична конференція (Харків, 1-2 квітня 2016 р.)*. Харків, 2016. С. 36-40.

4. Шпуганич І. І. Благодійна організація як юридична особа: поняття та ознаки. *Порівняльно-аналітичне право*. 2016. № 1. С. 123-128.

5. Шпуганич І. І. Правові підстави припинення благодійної організації. *Молодий вчений*. 2016. № 11 (38). С. 356-360.

6. Шпуганич І. І. Припинення благодійних організацій за законодавством України. *Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні: XXIII звітна науково-практична конференція (Львів, 7-8 лютого 2017 р.): у 2-ох ч. Ч. 1*. Львів, 2017. С. 245-248.

7. Шпуганич І. І. Види благодійної діяльності за законодавством України. *Юридичні дискусії як фактор сталого розвитку правової доктрини та законодавства: міжнародна науково-практична конференція (Київ, 7-8 квітня 2017 р.)*. Київ, 2017. С. 25-28.

8. Шпуганич І. І. Порядок створення та установчі документи благодійних організацій за законодавством України. *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. 2017. № 64. С. 166–174.

9. Шпуганич І. І. Публічний збір благодійних пожертв за допомогою телекомунікаційних повідомлень. *Актуальні проблеми інтелектуального, інформаційного та ІТ права: матеріали другої всеукраїнської науково–практичної конференції* (Львів, 27-28 жовтня 2017 р.). Львів, 2017. С. 278-283.

10. Шпуганич І. І. Поняття і правова природа договорів благодійної пожертви та благодійного гранту. *Право та державне управління: збірник наукових праць*. 2017. № 3 (28). С. 91-97.

11. Шпуганич І. І. Правове регулювання благодійних ендавментів в Україні. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія.: Юриспруденція*. 2017. № 28. С. 100-103.